

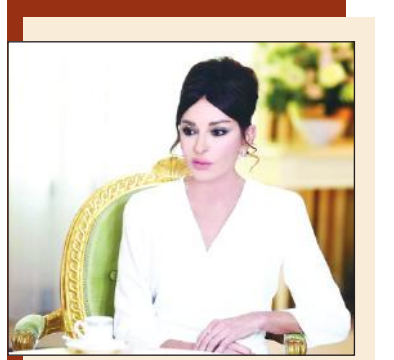
T.C.Cəfərovun "Şöhrət" ordeni ilə təltif edilməsi haqqında

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 23-cü bəndini rəhbər tutaraq **qərara alıram**:

Azərbaycanda elmin inkişafında xidmətlərinə görə Təyyar Cümşüd oğlu Cəfərov "Şöhrət" ordeni ilə təltif edilsin.

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının
Prezidenti
Bakı şəhəri, 20 iyul 2020-ci il

Milli dövlətçilikdə və bəşəri humanizmdə Mehriban Əliyeva fenomeni

səh. 2 ⇨

Su təsərrüfatının vəziyyətinin yaxşılaşdırılması məqsədilə geniş elmi tədqiqatlar aparılacaq

səh. 4 ⇨

"Koronavirus pandemiyası: elmi tədqiqatlardan sağlam gələcəyin təminatına doğru"

səh. 9-10 ⇨

"Cənubi Qafqaz. 1903-cü il" xəritəsi: ermənilərin toponimik aqressiyalarını arqument kimi işlədən tarixi-coğrafi xəritələr

səh. 15 ⇨

F.Ə.Qədirova "Əməkdar elm xadimi" fəxri adının verilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq **qərara alıram**:

Azərbaycanda elmin inkişafında xidmətlərinə görə Fəxrəddin Əbülfət oğlu Qədirova "Əməkdar elm xadimi" fəxri adı verilsin.

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 20 iyul 2020-ci il

Ş.M.Muradovun "Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fəxri diplomu" ilə təltif edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq **qərara alıram**:

Azərbaycan Respublikasında elmin inkişafında uzunmüddətli səmərəli fəaliyyətinə görə Şahbaz Musa oğlu Muradov "Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fəxri diplomu" ilə təltif edilsin.

İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 8 avqust 2020-ci il

Su ehtiyatlarından səmərəli istifadənin təmin edilməsinə dair 2020-2022-ci illər üçün Tədbirlər Planı təsdiq edilib

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 27 iyul 2020-ci il tarixli Sərəncamı ilə Su ehtiyatlarından səmərəli istifadənin təmin edilməsinə dair 2020-2022-ci illər üçün Tədbirlər Planı təsdiq edilib.

Sərəncama əsasən, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası və digər dövlət qurumlarına alternativ mənbələrdən, o cümlədən, qurut, təmizlənmiş tullantı, kollektor-drenaj sularından, balıqçılıq təsərrüfatlarında istifadə olunan suların və Xəzər dənizinin suyundan istifadə ilə bağlı təkliflərin hazırlanaraq Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə təqdim edilməsi tapşırılıb.

Bundan əlavə, "Su ehtiyatlarından səmərəli istifadəyə dair Milli Strategiya"nın layihəsinin Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim edilməsi sənəddə öz əksini tapır.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Dil Komissiyası yanında Monitoring Mərkəzinin Müşahidə Şurasının təsdiq edilməsi haqqında

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2019-cu il 30 iyul tarixli 335 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasının Dövlət Dil Komissiyası yanında Monitoring Mərkəzinin Nizamnaməsi"nin 4.4-cü bəndinə əsasən:

1. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Dil Komissiyası yanında Monitoring Mərkəzinin Müşahidə Şurası aşağıdakı tərkibdə təsdiq edilsin:

Şuranın sədri

Möhsün Nağısoylu - Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun direktoru, akademik

Şuranın üzvləri:

Aslan Aslanov - Azərbaycan Dövlət İnformasiya Agentliyinin (AZƏRTAC) İdarə Heyətinin sədri

Bəxtiyar Sadıqov - "Azərbaycan" qəzetinin baş redaktoru

Nizami Cəfərov - Azərbaycanda Atatürk Mərkəzinin direktoru, akademik

Mahirə Hüseynova - Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Filologiya fakültəsinin dekani, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

2. Bu Sərəncam imzalandığı gündən qüvvəyə minir.

Əli ƏSƏDOV,
Azərbaycan Respublikasının Baş Naziri
Bakı şəhəri, 20 avqust 2020-ci il

Milli dövlətçilikdə və bəşəri humanizmdə Mehriban Əliyeva fenomeni

Görkəmli şəxsiyyətlər xalqımızın zəkasını, elmini, mədəniyyətini, mənəviyyatını dünyaya nümayiş etdirirlər. Adamların mənəvi aləmi təkcə əməkdə, ictimai fəaliyyətdə deyil, həmçinin ailədə formalaşır.

Ümummilli lider Heydər ƏLİYEV

Bəşər tarixində elə bir köklü xalq yoxdur ki, hər hansı mürəkkəb və taleyüklü mərhələdə onun sabit inkişafını təmin edən, milli dövlətçilik institutunun strateji-ideoloji strukturunu formalaşdıran lideri olmasın. XX əsrin II yarısından sonra ölkəmizin tarixində müstəsna yeri və rolu olan, milli dövlətçilik institutunu qurub-yaradan, məhz, ümummilli lider, dünya səviyyəli siyasət və dövlət xadimi Heydər Əliyev oldu. O, adı Azərbaycan dövlətçilik tarixinə qızıl hərflərlə yazılan misilsiz dövlət başçısı, əfsanəvi xalq lideridir. Ulu öndər məktəbinin uğurlu yetirməsi, pragmatik təfəkkürlü və islahatçı Prezident İlham Əliyev isə XXI əsr Azərbaycanının yeni tipli lideridir. Ulu öndərin milli idarəçilik məktəbinin bir yetirməsi də Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti, Heydər Əliyev Fondunun rəhbəri, UNESCO-nun və ISESCO-nun xoşməramlı səfiri, Milli Məclisin sabiq deputatı, alim, milli mədəniyyətimizin dünyada tanınan hamisi Mehriban xanım Əliyevadır. Ölkənin birinci xanımı bütün bu keyfiyyətləri - mötəbər mövqeyi və yüksək nüfuzu ilə Azərbaycanın görkəmli qadın lideri, ali statuslu rəhbərdir.

Mehriban xanım Əliyeva haqqında yazarkən, ilk növbədə, onun əsil-nəsilli bir ailədə doğulub-büyüməsi, mükəmməl bir təlim-tərbiyə alması göz önünə gəlir. Gənc yaşından ulu öndər Heydər Əliyev kimi siyasət nəhənginin ən yaxın çevrəsində mənimsədiyi siyasi təlim, qazandığı əhatəli sosial-mənəvi baxış, akademik Zərifə xanımdan əxz etdiyi ictimai-mədəni davranış, insani nəəcilik və mərhəmət, Mir Cəlal kimi görkəmli yazıçı və Nəsir İmanquliyev kimi ustad jurnalist olan babalarından görüb-götürdüyü milli ziyalılıq düşüncəsi, akademik Arif Paşayev və professor Aida xanım İmanquliyeva kimi valideynlərindən aldığı nümunəvi ailə tərbiyəsi Mehriban xanım Əliyevanın yetişdiyi indiki ali məqamın illər boyu formalaşan möhkəm özülü olmuşdur. Bütün bunlar dünyada tanınan böyük şəxsiyyət, nüfuzlu ictimai-siyasi xadim olaraq Azərbaycanın birinci xanımının milli ziyalılıqda yeni bir tarixi nümunə yaratmasının da təbii və coşğun qaynağıdır.

Azərbaycanın birinci xanımı Mehriban Əliyevanın prezidenti olduğu Heydər Əliyev Fondu dünyada öz çoxmiqyaslı, xeyirxah fəaliyyəti ilə seçilən, böyük layihələrə imza atan vətəndaş cəmiyyəti qurumudur. Ulu öndərin adını daşıyan, onun ideya və əməllərinin təntənəsinə xidmət işində öncüllük və nümunə göstərən bu nadir təsisat ölkədə və dünyada səhiyyə, təhsil, elm, mədəniyyət, mənəviyyat sferalarında müxtəlif səpkili tədbirləri gerçəkləşdirməklə, bir sıra yönərdə dövlət siyasətinin həyata keçirilməsində hərə-kətverici amilə çevrilməklə misilsiz bir nüfuz qazanmışdır.

Xanım Mehriban Əliyeva Azərbaycan adət-ənənələrinə hörmət, diqqət və sayğı ilə yanaşan güclü qadın kimi çağdaş dün-

yada bənzərsiz bir rəhbər xarakterini əks etdirir. Onun çoxşaxəli və səmərəli fəaliyyəti, nəinki qadınlar üçün, eləcə də gənc qızlar üçün nümunə olaraq bir sıra ali dəyərlərə söykənir. Mehriban xanım Azərbaycan xalqının, dövlətinin maraqlarını beynəlxalq aləmdə əks etdirməklə yanaşı, müasir Azərbaycan qadınının ictimai-siyasi obrazını da dünyaya tanıdır. Ölkəmizin siyasi-iqtisadi, sosial-ictimai, mədəni-mənəvi tərəqqisində xüsusi yeri, xidmətləri olan Azərbaycanın birinci xanımı hazırda dünyada öz sözü, sambalı nüfuzu olan lider qadın nümunəsinə çevrilmişdir.

Mehriban xanım Əliyeva ölkəmizdə milli dövlətçilik institutunun formalaşmasına böyük töhfələr verən siyasi-mədəni rəhbər, çoxyönlü fəaliyyət meydanı ilə dünyada tanınan, qəbul edilən humanist xadimdir. Çağdaş Azərbaycan tarixinə onun adı artıq modern qadın rəhbər, fenomen qadın lider kimi yazılmışdır.

Xanım Mehriban Əliyevanın qadın lider olaraq formalaşması və yüksəlməsi həm daxili istedadı, bacarığı, mükəmməl təhsili, pragmatik zəkası, həm də taleyinə yazılmış ulu öndər Heydər Əliyev kimi böyük stratejin həyat və siyasət məktəbindən yetərli dərəcə alması ilə mümkün olmuşdur. Azərbaycanın birinci xanımının düşüncəsində: "Ulu öndər Heydər Əliyev müdrik, güclü, cəsarətli, nəhəng intellektə və yenilməz iradəyə malik olan insan idi. Eyni zamanda, onun ailə üzvü olaraq demək istədim ki, o, çox xeyirxah, mərhəmətli və humanist insan idi. Adı insanla münasibətdə o, çox sadə və ədalətli idi."

Mehriban Əliyeva fenomeninin digər bir önəmli göstəricisi isə onun Şərqi milliliyini Qərb modernliyi ilə qovuşduraraq, çoxsaylı bəşəri layihələrin həyata keçirilməsi təşəbbüslərini asanlıqla reallaşdırma bilməsidir. Azərbaycanda birinci vitse-prezidentlik institutu təsis olunarkən bu vəzifəyə ilk dəfə Mehriban xanım Əliyevanın təyinatı ilə həm də Azərbaycan, eləcə də dünya gender siyasəti məkanına yüksək səviyyəli "Xanım Əliyeva" müraciəti daxil oldu. Bu təyinat siyasi platformada, idarəçilik strukturunda Azərbaycan qadınının liderlik imkanlarının qəbul edilməsi və təsdiqlənməsi idi.

Xanım Mehriban Əliyeva müstəqil Azərbaycanda "Qadın lider" fenomeninin, idarəetmədə "Qadın rəhbər" obrazının gender mədəniyyəti sferasına qanunauyğun gelişini təcəssüm etdirmişdir. Onun bilavasitə təşəbbüsü ilə paytaxtın və respublikanın əksər yerlərinin memarlıq silsiləsinin modernləşməsi, yenilənməsi,

dünyanın müasir, baxımlı, gözəməli, görkəmli turizm şəhər və rayonlarına çevrilməsi son illərin ürəkəcan gerçəkliklərindən biridir. Birinci vitse-prezidentin ölkə rəhbəri İlham Əliyevin modernləşmə və hərə-tərəfli tərəqqi xəttinə dəstəyi, bu sahədə xidmətləri də danılmazdır. Əsrlərdən gələn Azərbaycan muğamına, milli aşıq musiqisinə, xalçaçılıq kimi xalq sənətlərinə və digər mədəni trendlərimizə yeni nəfəs verilməsi, bu misilsiz irsin dünyaya tanıtılması da Mehriban xanım Əliyevanın adı və xeyirxah fəaliyyəti ilə bağlıdır.

"Eurovisiya" müasir musiqi müsabiqəsi, Avropa və İslam ölkələri idman oyunları və s. müxtəlif musiqi və idman yarışlarının reallaşmasında birinci xanımın gərgin əməyi, yorulmaz zəhməti, təşkilatçılıq istedadı bütün dünyada yüksək dəyərləndirilmişdir. Birinci vitse-prezident öz fəaliyyətində, əsasən, irimiqyaslı tarixi layihələri üç istiqamətdə inamla, ardıcılıqla gerçəkləşdirməkdədir:

- birincisi, ölkənin sosial-iqtisadi-siyasi inkişaf kursu ilə bağlı kompleks layihələrin uğurla həyata keçirilməsində yaxından iştirakı;

- ikincisi, müstəqil respublikamızın kompleks ictimai-mədəni, sosial-humanitar bir "Azərbaycan modeli" olaraq üzə çıxarılib dünyada tanıtılmasında dövlət siyasətinə dəstək verməklə;

- üçüncüsü, həssas və mərhəmətli bir soydaşımız, qadın lider olaraq doğma Vətəninin ağır məqamlarında - istər Aprel döyüşləri, istər Tovuz hadisələri zamanı, istərsə də ağır COVID-19 pandemiyası dövründə Azərbaycan xalqının həmdəmi, -doğma simarı kimi ümid yerinə çevrilməklə.

Son aylarda "Sizin Mehriban" imzası ilə xalqa müraciətlərindəki səmimiyyət, vətənsəverlik, qayğıkeşlik duyğusu hər bir Azərbaycan vətəndaşına onu bir daha sevirdi və "Bizim Mehriban xanım" adı milyonlarla qəlbə sevgi ilə yazıldı. Bundan əvvəl isə birinci xanım Aprel döyüşləri şəhidlərinə Heydər məscidindəki ehsan zamanı içəri örpəklə daxil olaraq şəhid ana, bacı və qızları ilə bir sırada əyləşib onların dərdlərinə şerik çıxması ilə Vətən yolunda qurban gedenlərə hörmət və qayğı-ını ən yüksək səviyyədə ifadə edirdi. Bu ali ehtiramda, ulvi ünsiyyətdə mərhəmətli bir ana üreyinin, qayğıkeş bir siyasi xadimin milli xarakteri inikas olunurdu.

Xanım Mehriban Əliyevanın Birinci vitse-prezidentliyə təyin olunması 1918-ci il AXC-nin qadınlara seçib-seçilmək hüququnun verilməsindən qaynaqlanan ənənənin davamı olaraq ulu öndər Heydər

Əliyevin dövlət qadın siyasətinin uğurla həyata keçirilməsi, Prezident İlham Əliyevin imzaladığı "Gender bərabərliyinin təminatı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun ardıcıl reallaşdırılması yönündə tarixi bir hadisə oldu. Mehriban xanım Əliyevanın istər ölkəmizdə, istərsə də beynəlxalq aləmdə qazandığı böyük nüfuz, dövlətçiliyin yüksəlişində pragmatik dəstəyi, sosial-mədəni tərəqqidə işgüzar mövqeyi onun ulu öndər Heydər Əliyevin dövlətçilik institutunun sadıq və bacarıqlı yetirməsi olduğunu təsdiq etmişdir.

Azərbaycan vətəndaşlarının ölkənin birinci xanımına məhəbbəti də danılmazdır. Bu məhəbbəti Mehriban xanım Əliyeva "Mən hər bir azərbaycanlının Prezidentiyəm" - söyləyən dövlət başçısı İlham Əliyevin məntiqi ilə yanaşsaq, "hər bir azərbaycanlının istək və maraqlarına yaxın olması" ilə qazanmışdır. Xeyirxahlıq onun amalında, şəfqət mənəviyyatında, dövlətçiliyi sədaqət-əqidəsindədir. Birinci vitse-prezident Mehriban Əliyeva xarizmatik obrazı, cazibadar siması, modern düşüncəsi ilə ölkə qadınlarının şeriksiz lideri olduğunu nümayiş etdirmişdir.

Xanım Mehriban Əliyeva, eyni zamanda, Yeni Azərbaycan Partiyası sədrinin müavinidir. Hakimi partiyanın lideri, Prezident İlham Əliyevin zəruri islahatçılıq, hərə-tərəfli tərəqqi və yeniləşmə kursunda Birinci vitse-prezidentin güclü dövlət rifahlı cəmiyyət prioritetinə dəstəyi önəmli yer tutur. "İnkişaf məqsədimizdir" hədəfini, "Modern Azərbaycan modeli"ni məqsədyönlü fəaliyyəti ilə gerçəkləşdirən dövlət başçısı İlham Əliyevin liderliyi və Birinci vitse-prezident Mehriban Əliyevanın birinci xanım və qadın lider missiyası nadir bir tandem təşkil etməklə ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasi-ideoloji xəttinin sədaqətlə davam etdirilməsinə xidmət edir.

Xanım Mehriban Əliyeva XXI əsr Azərbaycanın alternativsiz siyasətçi-strateji Prezident İlham Əliyevin sadıq silahdaşı, yeniləşən Azərbaycanın dövlət rəhbərliyinin ikinci ali şəxsidir.

Bu yazını Birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyevanın "Həyat dərsi" məqaləsində ümummilli lider Heydər Əliyev məktəbinin mükəmməlliyi ilə bağlı söylədiyi mülahizə ilə bitirmək istəyirəm: "Heydər Əliyevin dərslərinin mahiyyətini onun həmyaşıdları bu gün də öyrənirlər. Heydər Əliyev tarix salnaməsinin XX əsr üçün taleyüklü səhifələrinin iştirakçısı, yaradıcısı, aparıcısı, 30 ildən artıq Azərbaycanın məsuliyyətini öz çiyinlərində daşıyan, onu bir dövlət və millət kimi tarixin sınaqlarından çıxaran vətəndaş, şəxsiyyət, liderdir. Vətənin - Azərbaycanın taleyi onun adı, taleyi ilə əbədi olaraq bağlandı".

Bu məktəbin ikinci böyük yetirməsi, "Tanrı Azərbaycanı qorusun" söyləyən, xalqın sevimlisinə çevrilən Mehriban xanım Əliyeva özü isə ulu öndər Heydər Əliyev dövlətçilik siyasətinin uğurla davam etdirilməsində, Prezident İlham Əliyevin "Güclü Azərbaycan" modelinin gerçəkləşdirilməsində müstəsna rolu və mövqeyi olan, modern Azərbaycan qadınının obrazını ölkəmizdə və beynəlxalq aləmdə parlaq surətdə canlandıran, adı dünya gender tarixinə fəxarətlə yazılan liderdir.

Rəna MİRZƏZADƏ,
AMEA-nın Fəlsəfə və Sosiologiya
institunun şöbə müdiri, professor,
AMEA Qadınlar Şurasının sədri

Xalqımızın inkişafı naminə Mehriban Əliyevanın çoxşaxəli və səmərəli fəaliyyəti

Azərbaycan milli tarixində qadınlarımızın müstəsna yeri vardır. Əgər milli tariximizin son 1000 ilinə nəzər salsaq, böyük Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin əsərlərində hökmdar Nüşabəni və Afaqi, Azərbaycan Atabəylər Eldənizlər dövlətinin banisi Şəmsəddin Eldənizin yanında müdrik, uzaqgörən, sadıq xanım ananı və cəsarətli dövlət xadimi Möminə Xatunu, qüdrətli Azərbaycan Atabəylər dövlətinin hökmdarı Uzun Həsənin yanında anası Sara Xatunu, Bütöv Azərbaycan Səfəvilər Dövlətinin qurucusu I Şah İsmayıl Xətəinin yanında Tacılı bəyimi, Məhəmməd Həsən Qacarın yanında gözəl və cəsur, Ağa Məhəmməd Şah Qacarı dünyaya gətirən Ceyran xanımı, Çar Rusiyasının işğalçı generalı P.D.Sisyanovun üzünə pul kəsəsi çırpın Bəyim xanımı görürük.

Şimali Azərbaycan XIX əsrin I yarısında Rusiya imperiyası tərəfindən işğal olunduqdan sonra da Azərbaycan qadınları milli-azadlıq mübarizəsi dövrlərinin bütün mərhələlərində həmişə həyat yoldaşlarının sadıq silahdaşları olduqlarını nümayiş etdirmişlər. Biz, XIX əsrin II yarısında Azərbaycan milli-azadlıq hərəkatının tanınmış nümayəndələri olan C.Məmmədquluzadənin yanında Həmidə xanımı, Əlimərdan bəy Topçubaşovun yanında Mələykə xanımı, H.Z.Tağıyevin yanında Sona xanımı, N.Nərimanovun yanında Gülsüm xanımı, Hüseyn Cavidin yanında Müşkünaz xanımı görürük. Azərbaycan dövlətinin qurucusu Ulu öndər Heydər Əliyevin ömür gün yoldaşı, akademik Zərifə xanım Əliyevanın həyat yolunu xatırlamaq kifayətdir. Bu gün bu milli ənənənin davamçısı Mehriban xanım Əliyevadır.

Əliyeva Mehriban Arif qızı 1964-cü il avqustun 26-da Bakı şəhərində ziyalı ailəsində anadan olub. O, yazıçı, ədəbiyyatşünas, Azərbaycanın Əməkdar elm xadimi, filologiya elmləri doktoru, professor Mir Cəlal Paşayev və görkəmli jurnalist, pedaqoq, Əməkdar elm xadimi Nəsir İmanquliyevın nəvəsidir. Atası Arif Paşayev Azərbaycanın görkəmli alimi, pedaqoqu, ictimai xadimi, anası Aida İmanquliyeva görkəmli şərqşünas-alim, Azərbaycanda ərəb ədəbiyyatı üzrə ilk elmlər doktoru, ilk professor-qadındır.

Mehriban Əliyeva 1982-ci ildə Bakı şəhəri 23 nömrəli tam orta məktəbi qızıl medalla bitirərək N.Nərimanov adına Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunun müalicə-profilaktika fakültəsinə daxil olmuşdur. İkinci kursdan təhsilini İ.M.Seçenov adına Birinci Moskva Dövlət Tibb İnstitutunda davam etdirmiş, 1988-ci ildə həmin institutu fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. Mehriban xanım təhsilini başa vurduqdan sonra, 1988-1992-ci illər ərzində Moskvada akademik Krasnovun rəhbərliyi altında Göz Xəstəlikləri Elmi-Tədqiqat İnstitutunda fəaliyyət göstərmişdir. 1995-ci ildə Azərbaycan Mədəniyyət Fondunun prezidenti, 2002-ci ildə isə Azərbaycan Gimnastika Federasiyasının prezidenti kimi üzərinə böyük məsuliyyət götürərək, problemlərin dərinliyini dərk edərək, diqqətdən kənar sahələri inkişaf etdirərək onlara kütləvilik elementləri ilə zəngin olan ictimai məzmun verdi. Yüksək yaradıcılıq və təşkilatçılıq qabiliyyəti sayəsində Mehriban xanım fəaliyyətinin müəhim sahəsinə nümayiş etdirərək xalqımızın mədəniyyətini dünya ictimaiyyətinə tanımaq naminə Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları Fondunu yaratmışdır. Ölkənin birinci xanımının indiyədək rəhbərlik etdiyi Azərbaycan

"Mən dünyanı dəyişmək niyyətində deyiləm, mənəm üçün özümü dəyişmək maraqlıdır - daha yaxşı olmaq. Bu, mənə daha faydalı işdir".

Mehriban ƏLİYEVA

Mədəniyyətinin Dostları Fondu Azərbaycan xalqının mədəni dəyərlərinin dünya mədəniyyətinə inteqrasiya olunması, yeni beynəlxalq əlaqələrin yaradılması baxımından həyata keçirdiyi ideyalarını özündə cəmləşdirir. Artıq Fond faydalı tədbirlərin sosial institutuna çevrilmiş, beynəlxalq səviyyəli tədbirlər - festivallar, konsertlər, sərgilər təşkil etməklə əslində mədəniyyətimizin mükəmməl təbliğatçısı olmuşdur. Xalq musiqisinin, bənzərsiz muğamlarımızın, poeziyamızın inkişafında əvəzsiz xidmətləri olan Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə "İpək yolunun musiqisi" festivalı, muğam dəstgahları, Yaponiya mədəniyyət günləri kimi tədbirlərin təşkil olunması dünyanın tanınmış mütəxəssisləri tərəfindən təqdirəlayiq hadisə kimi qiymətləndirilmişdir.

Təhsilin inkişafı sahəsində Mehriban xanımın vətənpərvərlik xidmətləri misilsizdir. Onun təşəbbüsü ilə "Yeniləşən Azərbaycana yeni məktəb", "Təhsilə dəstək" layihələri ilə yüzlərlə orta məktəb binası tikilmişdir. Həmin məktəblər müasir-texniki avadanlıqlarla, kompüterlərlə, idman qurğularıyla təchiz edilmiş, belə möhtəşəm layihələr hətta ən ucqar dağ kəndlərində gerçəkləşdirilir. Qax, Zaqatala və Balakən bölgələrində yaşayan gürcü dillilərin üçün Təhsilə dəstək proqramı çərçivəsində tikilən yeni məktəblər tədris ləvazimatları və dərslərlə təmin olundu. Bakıda yəhudi uşaqları üçün Xabad-Or-Avner təhsil mərkəzinin təməli qoyuldu.

"Uşaq evləri və internat məktəblərinin inkişafı proqramı" çərçivəsində keçirilən monitorinqlərin nəticəsi olaraq respublikanın bütün regionlarında əhalinin xidmətində olan uşaq tərbiyə müəssisələrində təxirəsalınmaz problemlərin həllinə yönələn dörd əsas istiqamət - texniki dəstək, təhsil, səhiyyə və ictimai fəallıq prioritet təşkil etmişdir. Bu müəssisələrin böyük əksəriyyətinin məhz təmirə, yenidənqurmaya və texniki təchizata daha çox ehtiyacı olduğu müəyyən edilmişdir. Respublikada 29 uşaq müəssisəsi əsaslı şəkildə təmir edilmiş, əlavə yardımçı binalar inşa olunmuş, yaşayış üçün rahat kommunal şərait yaradılmış və təzə avadanlıqla komplektləşdirilmişdir. Daha sonra ölkəmizin on ucqar kənd yerləri daxil olmaqla, müasir kompüterlər təchiz edilməklə 180 məktəb binası tikilib istifadəyə verilməmişdir. Onun təşəbbüsü ilə Mərdəkan, Bina, Şüvəlan, Türkan, Zirə və sairə qəsəbələrində geniş tikinti abadlıq işləri həyata keçirilmişdir. Küçələr qaydaya salınmış, bir sıra yerlərdə içməli su xətləri çəkilmiş, elektrik enerjisi şəbəkəsi bərpa və təmir olunmuşdur.

Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə 2006-cı ilin martın 29-da növbəti humanitar aksiya keçirilmişdir. Fondun 2004-cü ildən başlayaraq həyata keçirdiyi "Diabetli uşaqlara ən yüksək qayğı" layihəsi çərçivəsində Respublika Endokrinologiya, Diabet və Metabolizm Mərkəzində şəkərli diabet xəstəliyi ilə qeydə alınmış az yaşlılara dünyada yüksək keyfiyyətli insulini istehsalçısı kimi tanınan Danimarkanın "Novo Nordisk" şirkətinin is-

təhsal etdiyi preparatlar və onu ağrısız, dəqiq qəbul etməyə imkan verən inyeksiya iynələri paylanılır və bu iş indi də müntəzəm davam edir. Bununla yanaşı, Mehriban xanımın təşəbbüsü ilə Azərbaycanda talassemiyalı xəstələr üçün Mərkəz inşa edilmişdir. Burada talassemiyalı istər elmi, istərsə də praktiki cəhətdən öyrənmək üçün hər cür şərait yaradılıb.

Sivilizasiyalararası dialoq daxil olmaqla, müxtəlif sahələrdə genişmiqyaslı və fədakar fəaliyyətinə, qayğıya ehtiyac duyan uşaqlara diqqətinə, onların yaşayış şəraitinin yaxşılaşdırılmasına, təhsilə, həmçinin islam aləmində görülən işlərə böyük dəstəyinə görə Mehriban Əliyeva 2006-cı il noyabrın 24-də İSESKO-nun Xoşməramlı səfiri adına layiq görülmüşdür.

Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları və Heydər Əliyev fondlarının xətti ilə sənəti və mədəniyyəti himayə edən Mehriban xanım Əliyeva çağdaş Azərbaycandan əski çağlara ciğir açdı. O, Respublika Prezidenti İlham Əliyevin və YUNESKO-nun baş katibi Kojişiro Matsuuranın iştirakı ilə Dənizkənarı Milli Parkda Muğam Mərkəzinin təməlini qoydu. Muğamın inkişafı və təbliği istiqamətində atılan bu möhtəşəm addım Azərbaycan muğamları layihəsi çərçivəsində həyata keçirildi. Bu layihə əsasında işiq üzü görün Qarabağ xanəndələri albomu ölməz muğam ifaçılarının yenidən dünyanın musiqi ictimaiyyətinə təqdim edildi. Muğam - Dəsgah layihəsi çərçivəsində muğam dəsgahları birbaşa konsertlərdən lentə yazıldı. Mehriban xanım Muğam Ensiklopediyası layihəsinin də gerçəkləşdirilməsinin, onun elektron variantının hazırlanmasının böyük təşəbbüskarı olub.

Maddi mədəniyyət abidələrinin qorunması və bərpası işində Mehriban Əliyevanın şəxsi təşəbbüsləri əvəzsiz vətənpərvərlik nümunəsidir. Məsələn, Cavad xanın məqbərəsinin inşası. Fondun dəstəyi ilə Gəncənin sonuncu xanı Cavad xanın qəbrini üzərində gözəl məqbərə tikilmişdir. Bu layihə Gəncə sakinlərinin müraciətlərinə cavab olaraq həyata keçirilmişdir. VII əsrdən Gəncədə öz xeyirxahlığı ilə məşhur olan Comərd Qəssabın məzarında və məzarüstü türbəsinə bərpa işləri aparılmış, ətraf ərazi zövqlə, dövrün ruhuna uyğun abadlaşdırılmışdır. Görkəmli yazıçı və pedaqoq Abdulla Şaiqin ev-muzeyində əsaslı təmir-bərpa işləri aparılmış və muzey yenidən fəaliyyətini davam etdirmişdir. Mərdəkan qəsəbəsində kütləvi kitabxana üçün müasir bina tikilmiş, kitab fondu zənginləşdirilmiş, kompüter avadanlığı ilə təchiz edilmişdir. Burada mədəniyyət evinin yenidən qurulmasına başlanılmışdır.

Mehriban Əliyevanın qarşıya qoyduğu vəzifələrdən biri də bütün bəşəriyyətə məxsus olan tarixi və mədəni abidələrin bərpasıdır. Ermənistan tərəfindən təcavüzə məruz qalan və işğal altında olan ərazilərdə vandalizm aktları ilə qarşılaşan Azərbaycanın Versal Sarayının parkındakı mədəniyyət abidələrinin, Luvrada İslam incəsənəti şöbəsinin, Berlin Qəsrinin, Roma-da Kapitolu muzeyindəki "Filosoflar zalı"nın və digərlərinin bərpasında fəal

iştirakını hazırda bütün dünyada məmnunluq hissi ilə qarşılayırlar.

Mehriban xanım Vətən yolunda qəhrəmanlıq göstərən Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpası, müstəqilliyi, ölkəmizin daha qüdrətli, daha möhkəm olması yolunda sağlamlığını itirən zabit və əsgərlərə də daim dəstək olur, diqqət və qayğı ilə yanaşır. Onun təşəbbüsü ilə Heydər Əliyev Fondu tərəfindən döyüşlərdə yaralanmış əsgər və zabitlər yüksək texnologiyalı protezlərlə təmin edilir.

Mehriban xanımın gördüyü işlər sırasında qaçqın və məcburi köçkünlərin həyat və məişət şəraitinin yaxşılaşdırılması fəaliyyət proqramının ən ümdə vəzifələri sırasındadır. Onun dəstəyi ilə qaçqın və məcburi köçkün soydaşlarımızın sosial, təhsil, məşğulluq, yaşayış və tibbi təminatına uyğun olan lazımi tədbirlər mərhələlərlə həyata keçirilir. Ölkə ərazisindəki bütün çadır düşərgələri artıq ləğv olunub və orada məskunlaşan məcburi köçkün ailələri yeni salınmış qəsəbələrə köçürülmüşdür. Salınan müasir qəsəbələrdə 150 məktəb, 60 tibb mərkəzi və uşaq bağçası inşa olunmuşdur.

Soydaşlarımızın işlə təmin olunması istiqamətində də lazımi addımlar atılmışdır. Qaçqın və məcburi köçkünlər işlə təmin olunmuşdur. Dövlət Proqramında bu istiqamətdə həyata keçirilən tədbirlərin icrası üçün bütövlükdə 6 milyard manatdan çox vəsait ayrılmışdır. Dünyanın bir sıra aparıcı beynəlxalq təşkilatları, o cümlədən BMT-nin Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığı Azərbaycanda qaçqınlarla və məcburi köçkünlərə göstərilən qayğıyı çox yüksək qiymətləndirir və bir çox hallarda ölkəmizi bu sahədə nümunəvi ölkə adlandırır.

Yaşı 18-ə çatmış qızların uşaq evindən sonrakı taleyi də Mehriban xanımın diqqətindən kənar qalmamışdır. O, Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə internat həyatı başa çatın qızlar üçün yaşayış binası tikdirmişdir. Bu layihə müstəqil həyata qədəm qoyan qızların həyatını izləməklə bərabər, eyni zamanda onlara mənəvi dəstəyi ifadəsindir. Mehriban xanımın bu layihələri böyük həssaslıqla, ən kiçik detallarına, incəliklərinə qədər izləməsi, proseslərin içərisində olması da onun özünəməxsus iş üslubuna, xarakterə malik olduğunun aydın göstəricisidir.

Azərbaycan ailəsinin problemlərini həmişə diqqət mərkəzində saxlayan Mehriban xanım ölkədə ailə, qadın və uşaq problemlərinin həllinə böyük dəstək verir. Mehriban xanımın təşəbbüsü ilə ailələrin rifahına yönəlmiş maraqlı layihələr reallaşır. Məsələn, "XXI əsrdə qadınlara qarşı zorakılıq əleyhinə" layihəsi ölkədə böyük əks-səda doğurmuşdur. Qadın və uşaqların məişət zorakılığının müdafiəsinə yönəlmiş "Məişət zorakılığı haqqında" Qanun 2010-cu il iyunun 22-də qəbul olunmuşdur. Həmin Qanunun qəbul edilməsində, Ailə Məcəlləsində qızlar üçün nikah yaşının 18-ə qaldırılması ilə bağlı dəyişiklik edilməsində də Mehriban xanımın yaxından dəstəyi olmuşdur.

Göründüyü kimi, Mehriban xanım Əliyevanın rəhbərlik etdiyi Heydər Əliyev fondunun fəaliyyəti çoxşaxəli və rəngarəngdir. Dünyanın bir çox ölkəsində, o cümlədən Rusiya Federasiyasında nümayəndəliyi olan Heydər Əliyev Fondu yüksək Beynəlxalq nüfuza malikdir. Onu da vurğulamaq gərəkdir ki, fondun prezidenti Mehriban xanım Əliyeva çoxşaxəli fəaliyyətinin nəticəsi olaraq bir çox beynəlxalq mükafatlara layiq görülmüşdür. 2004-cü ildə şifahi xalq ədəbiyyatının və musiqi irsinin qorunub saxlanılması və inkişaf etdirilməsinə görə YUNESKO-nun, çoxşaxəli və genişmiqyaslı fədakar fəaliyyətinə, qayğıya ehtiyacı olan uşaqlara diqqətinə, təhsilin və səhiyyənin inkişafı sahəsində gördüyü işlərə görə isə 2006-cı ildə İSESKO-nun xoşməramlı səfiri adına, "Əsrlərin xeyriyyəçiləri" Beynəlxalq Fondunun Yaquf Xaç ordeninə, 2007-ci ildə bəşəriyyətin ali ideyalarına xidmətdə qazandığı görkəmli nailiyyətlərə görə "Qızıl ürək" beynəlxalq mükafatına, 2009-cu ildə Azərbaycanın ictimai-siyasi və mədəni həyatında səmərəli fəaliyyətinə görə "Heydər Əliyev Mükafatı"na, cari ildə isə iki mötəbər mükafata - Fransa dövlətinin "Şərəf Legionu" ordeninə və YUNESKO-nun "Qızıl Motsart" medalına layiq görülmüşdür.

Bütün fəaliyyəti ilə uğurlara imza atan Mehriban xanım Əliyevanın məqsədli amalı, fədakarlığı, ictimai mövqeyi onu hər kəsə örnək edib. Qarşıya qoyduğu məqsədə doğru daim addım atılan Mehriban xanım Əliyeva çətin anlarda hər zaman xalqın yanında olub, xalqına diqqət və qayğısını əsirgəməyib.

Bu gün dünyanı bürüyən koronavirus pandemiyası (COVID-19) ilə əlaqədar dövlət başçısı tərəfindən iqtisadiyyatımızı, o cümlədən insanlarımızın sosial həyatını qorumaq üçün çox mühüm qərarlar verilib. Eyni zamanda, Birinci vitse-prezident Mehriban xanım Əliyevanın dövlətimizin başçısı ilə bu istiqamətdəki gərgin zəhmətli xüsusilə qeyd olunmalıdır. Məlumdur ki, Mehriban xanım Əliyeva ixtisasca həkimdir və tibbi ki, koronavirus pandemiyasına qarşı mübarizə tədbirlərində onun tibbi bilik və təcrübəsi də mühüm rol oynayır. Bir sıra xəstəxanaların pandemiyası ilə mübarizə üçün təşkil olunması, yeni laboratoriyaların alınması, tibbi personalın bu prosesə səfərbər olunmasında da Mehriban xanım Əliyevanın peşəkərliliyi öz sözünü deyir. Bununla yanaşı, ölkəmizdə koronavirus pandemiyasının geniş yayılmasının qarşısının alınması, əhalinin sağlamlığının qorunması məqsədilə Mehriban xanım xalqa müraciətində xüsusi karantin rejiminə ciddi əməl etməyə, zərurət olmadıqda vətəndaşları evdən çıxmağa çağıraraq, eyni zamanda onlara mənəvi dəstəyi ifadəsindir. Mehriban xanımın bu layihələri böyük həssaslıqla, ən kiçik detallarına, incəliklərinə qədər izləməsi, proseslərin içərisində olması da onun özünəməxsus iş üslubuna, xarakterə malik olduğunun aydın göstəricisidir.

2020-ci il iyulun 12-də Azərbaycan Respublikasının Tovuz rayonu ilə sərhəddə təxribat törədən erməni faşizmi öz nasit simasını bir daha nümayiş etdirdi. Hərbi təcavüzə əl atan erməni faşistləri Azərbaycan Ordusundan sarsıdıcı zərbə aldı. Lakin, bu da məlumdur ki, erməni faşizmi təkcə hərbi sahədə deyil, həm də informasiya sahəsində də təxribatla məşğuldur. Azərbaycan xalqına qarşı yalan, saxta məlumatlar yaymaq, insanları çaşdırmaq üçün bütün ən çirkin vasitələrdən istifadə edir. Bu yalanlara uymamaq, xalqın içində birliyi daha da möhkəmləndirmək üçün Azərbaycan Respublikasının Birinci-vitse prezidenti Mehriban xanım Əliyeva xalqa müraciət ünvanlayaraq, ayıq-sayıq olmağa, vətənimiz Azərbaycanı qorumaq üçün var gücümüzlə çalışmağa çağırırdı. Bu bir Azərbaycan anasının öz xalqının övladlarına müraciəti idi.

Məryəm SEYİDBƏYLİ,
AMEA-nın Elm Tarixi İnstitutunun direktoru, tarix üzrə elmlər doktoru

AMEA Rəyasət Heyətinin iclası keçirilib

Sosial məsafə gözlənilməklə və tibbi maskadan istifadə edilməklə keçirilən tədbiri giriş sözü ilə açan AMEA-nın prezidenti, akademik Ramiz Mehdiyev bildirib ki, son günlər Azərbaycan-Ermənistan dövlət sərhədinin Tovuz rayonu istiqamətində şiddətli döyüşlər gedir. Döyüşlər zamanı hərbi bölmələrimizin cavab tədbirləri nəticəsində düşmən böyük itkilər verərək geri çəkilməyə məcbur edilib. Döyüşlər başladığı andan Azərbaycan xalqı birmənalı olaraq Ali Baş Komandan İlham Əliyevin yanında olduğunu nümayiş etdirib. Bu vəhdət hər bir Azərbaycan vətəndaşı kimi AMEA əməkdaşlarında da böyük iftixar hissi doğurub.

Təəssüflərsən ki, döyüşlər zamanı müdafiənin ön xəttində olan yüksək rütbəli Azərbaycan zabıtları və əsgərləri qəhrəmancasına şəhid olublar.

Tədbirdə şəhidlərin xatirəsi bir dəqiqəlik sükutla yad edilib, onların ailələrinə və doğmalarına dərin hüznə başsağlığı verilib.

Daha sonra akademik Ramiz Mehdiyev iyulun 15-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin sədrliyi ilə Nazirlər Kabinetinin 2020-ci ilin birinci yarısının sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunan iclasından bəhs edib. Bildirib ki, tədbirdə ölkə Prezidenti dərin məzmunlu nitqlə çıxış edib. Dövlət başçısının qaldırdığı məsələlər Azərbaycan alimləri qarşısında da mühüm vəzifələr qoyub. AMEA rəhbəri vurğulayıb ki, alimlərimiz ölkədə baş verən ictimai-siyasi prosesləri daha yaxından izləməli, aktiv vətəndaş ziyalı mövqeyi nümayiş etdirməli, cənab Prezidentin ölkənin hərtərəfli inkişafına yönəlmiş siyasətinə elmi dəstək verməli, onun təbliği istiqamətində bütün səylərini birləşdirməlidirlər. O, bu məsələlərlə bağlı müvafiq xəzlərə konkret tapşırıqlarını verib.

Sonra akademik Ramiz Mehdiyev iclasın gündəliyində yer alan bir sıra mühüm elmi-təşkilati və kadr məsələləri barədə məlumat verib. Qeyd edib ki, iclasda Azərbaycan milli dövlətçilik tarixinin tədqiqi və təbliği, elmi fəaliyyət sahəsində normativ-hüquqi bazanın möhkəmləndirilməsi, digər dövlət qurumları ilə qarşılıqlı əməkdaşlıq əlaqələrinin genişləndirilməsi, AMEA-nın elmi müəssisələrinin strukturunun daha da təkmilləşdirilməsi, bir sıra görkəmli alimlərin yubileylərinin qeyd edilməsi kimi məsələlərin müzakirəsi nəzərdə tutulur.

İclasın gündəliyində yer alan ilk məsələ, "İstiqlal salnaməsi: Azərbaycan Respublikasının müstəqillik tarixi (1991-2020)" çoxcildliyinin hazırlanması haqqında məlumat verən AMEA-nın birinci vitse-prezidenti, akademik İsa Həbibbəyli bildirib ki, Azərbaycan

nın müstəqillik tarixinin öyrənilməsi istiqamətində mühüm bir addım olan çoxcildliyin hazırlanması ilə bağlı işlər ictimai və humanitar elm sahələri üzrə görkəmli alimlərin yaxından iştirakı ilə uğurla davam etdirilir.

Akademik İsa Həbibbəyli gündəlikdə yer alan ikinci məsələ, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin Fərmanı ilə təsdiq edilmiş AMEA-nın yeni Nizamnaməsi haqqında da məlumat verib. Qeyd edib ki, yeni Nizamnamədə əksini tapan dəyişikliklər AMEA-nın strukturunun təkmilləşdirilməsi, elmi idarəetmənin optimallaşdırılması kimi mühüm istiqamətləri əhatə edir.

Daha sonra "İrəvan şəhəri - necə varsa" adlı kitabın nəşri barədə məsələ müzakirəyə çıxarılıb. Akademik İsa Həbibbəyli bildirib ki, çağdaş Azərbaycan tarixşünaslığında itirilmiş torpaqların tarixinin daha dərinə tədqiq edilməsi, dünya ictimaiyyətinə düzgün çatdırılması məqsədilə İrəvan şəhərinin tarixinin real faktlar əsasında yenidən yazılması zərurəti yaranıb.

Məsələ geniş müzakirə olunduqdan sonra müvafiq elmi tədqiqat müəssisələrinin mütəxəssislərini cəlb etməklə "İrəvan şəhəri - necə varsa" adlı monoqrafiyanın hazırlanması nəşr edilməsi və kitabın konsepsiya layihəsinin təsdiqlənməsi qərarı alınıb.

İclasın gündəliyində yer alan digər məsələlərlə bağlı AMEA-nın akademik-katibi, AMEA-nın müxbir üzvü Əminəğa Sadıqov çıxış edib. AMEA Rəyasət Heyəti aparatının Əsasnamə layihəsi barədə məlumat verən alim bildirib ki, AMEA Rəyasət Heyətinin vəzifə və funksiyalarının həyata keçirilməsində Rəyasət Heyəti aparatının mühüm rolu vardır. Akademiyada elmi-təşkilati fəaliyyətin müasir tələblər səviyyəsində qurulması, elmi tədqiqat işlərinin təşkili, elm və innovasiya sahəsində idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi, Azərbaycan Respublikasında bütün elmi və ali təhsil müəssisələrinin elmi tədqiqat fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi və istiqamətləndirilməsi, fundamental və tətbiqi elmi-

tədqiqat işlərinin monitorinqi, analitik təhlili, yüksəkixtisaslı elmi kadrların hazırlanması, xarici elmi əlaqələrin inkişaf etdirilməsi və s. AMEA Rəyasət Heyəti aparatının əsas vəzifələridir.

Akademik-katib əlavə edib ki, bu cür mühüm vəzifələr yerinə yetirməsinə baxmayaraq, AMEA Rəyasət Heyəti aparatının fəaliyyət istiqamətləri, hüquq və vəzifələri, habelə idarə olunmasının prinsipləri indiyədək heç bir normativ-hüquqi sənədlə müəyyən edilməyib. Bu istiqamətdə normativ-hüquqi tənzimlənmənin həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə AMEA Rəyasət Heyəti aparatının Əsasnaməsinin layihəsi hazırlanıb AMEA-nın Rəyasət Heyətinə təqdim edilib. Təqdim olunmuş Əsasnamə layihəsi müzakirə edildikdən sonra qəbul edilib, müvafiq qurumların rəhbərlərinə tapşırıqlar verilib.

Gündəlikdə yer alan digər məsələ AMEA-nın vəzifə nomenklaturası ilə bağlı olub. AMEA-nın akademik-katibi Əminəğa Sadıqov qeyd edib ki, akademiya həyata keçirilən bir sıra kadr və struktur islahatları bu qurumun vəzifə nomenklaturasının təkrar işlənilməsi zərurətini meydana çıxarıb. Rəyasət Heyətinə təqdim olunan vəzifə nomenklaturasının yeni layihəsi müzakirələrdən sonra təsdiq edilib.

Əminəğa Sadıqov, həmçinin Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Sənayesi Nazirliyi ilə AMEA arasında qarşılıqlı elmi əməkdaşlıq barədə də məlumat verib. Bildirib ki, Müdafiə Sənayesi Nazirliyində ölkənin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və bir sıra hərbi təyinatlı məhsulların istehsalı istiqamətində elmi tədqiqat işləri həyata keçirilir. Həmin elmi tədqiqatların daha da təkmilləşdirilməsi, AMEA-nın müvafiq elmi müəssisələrinin potensialından səmərəli istifadənin təmin edilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Müdafiə Sənayesi Nazirliyi ilə AMEA-nın qarşılıqlı əməkdaşlığının, birgə elmi-innovativ fəaliyyətinin yeni əsaslarla təşkilinə ehtiyac vardır.

Məsələ ilə bağlı çıxış edən Bakı Dövlət Universitetinin Tətbiqi Riyaziyyat Elmi-Tədqiqat İnstitutunun direktoru, akademik Fikrət Əliyev bildirib ki, uzun illərdir sözügedən nazirliklə elmi əməkdaşlıq əlaqələri mövcuddur və birgə elmi layihələr üzərində iş aparılmaqdadır. Lakin effektiv nəticələrin əldə olunması üçün bu sahədə məqsədyönlü koordinasiyaya ciddi ehtiyac vardır. Bu mənada hər iki qurum arasında əməkdaşlıq əlaqələri üzrə komissiyanın yaradılması olduqca əhəmiyyətlidir.

Geniş müzakirələrdən sonra Rəyasət Heyətinin qərarı ilə əməkdaşlıq məsələləri üzrə komissiya yaradılıb, müvafiq tapşırıqlar verilib.

İclasda "AMEA-nın Məruzələri" jurnalının Redaksiya heyətinin təsdiq edilməsi, "AMEA-nın İqtisadiyyat İnstitutunun elmi əsərləri" jurnalının "İqtisadi artım və ictimai rifah" adlandırılması, "Elm tarixi və elmşünaslıq" elmi-nəzəri jurnalının təsis edilməsi, AMEA-nın Şərqsünaslıq İnstitutunun Şərqsünaslıq elminin nəzəriyyəsi şöbəsinin Şərqsünaslıq elminin tarixi və nəzəriyyəsi adlandırılması, Əlyazmalar İnstitutunun 70 illik yubileyinin qeyd olunması kimi məsələlərə baxılıb. Həmçinin Mərkəzi Elmi Kitabxananın strukturunun və ştat cədvəlinin, "AMEA Yüksək Texnologiyalar Parkı" MMC-nin Müşahidə Şurasının yeni tərkibinin, AMEA Rəyasət Heyəti aparatının İşlər idarəsi və Daxili nəzarət və audit şöbəsinin əsasnamələrinin təsdiq edilməsi, AMEA-nın İşlər idarəsi tərəfindən 2018-ci ilin oktyabr ayının 1-dən 2019-cu ilin oktyabr ayının 1-dək olan dövr üzrə ayrılan büdcə vəsaitlərindən istifadə zamanı yol verilmiş nöqsanlarla bağlı məsələlər müzakirə edilib, müvafiq qərarlar qəbul olunub.

AMEA-nın vitse-prezidentləri, akademiklər - Dilqəm Tağıyev, Rasim Əliquliyev, İradə Hüseynova, AMEA prezidentinin müşaviri, akademik Əli Abbasov, Tarix İnstitutunun direktoru, akademik Yaqub Mahmudov müzakirələrdə rəy və təklifləri ilə yaxından iştirak ediblər.

İclasda bir sıra alimlərin yubileylərinin qeyd edilməsi ilə bağlı məsələlərə də baxılıb. Akademik Həbibulla Şahtaxtinskiy 120, Bəkir Nəbiyev 90, akademik Ziyad Səmədzadənin 80, AMEA-nın müxbir üzvü Oruc Həsənlinin 70, eləcə də AMEA-nın müxbir üzvləri Namiq Əliyev və Şahbaz Muradovun 80 illik yubileylərinin qeyd edilməsi ilə bağlı müvafiq qərarlar qəbul edilib.

Sonda kadr məsələlərinə baxılıb. Kimya üzrə fəlsəfə doktoru Arzu Əlizadə AMEA prezidentinin köməkçisi, Coşqun Məmmədov AMEA-nın birinci vitse-prezidentinin xidmətində elmi katib, texnika elmləri doktoru Qəmbər Quliyev isə AMEA-nın İdarəetmə Sistemləri İnstitutunun texnologiyalar üzrə direktor müavini təyin ediliblər.

Su təsərrüfatının vəziyyətinin yaxşılaşdırılması məqsədilə geniş elmi tədqiqatlar aparılacaq

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası (AMEA) Rəyasət Heyətinin növbəti iclası keçirilib.

Tədbiri AMEA-nın prezidenti, akademik Ramiz Mehdiyev açaraq gündəlikdəki məsələlərlə bağlı Rəyasət Heyətinin üzvlərinə məlumat verib.

İclasda Prezident İlham Əliyevin yanında su təsərrüfatının vəziyyətinə həsr olunmuş videoformatda müşavirədə dövlət başçısının çıxışından irəli gələn məsələlərə dair geniş müzakirələr aparılıb.

Mövzu ilə əlaqədar çıxış edən akademik Ramiz Mehdiyev su təsərrüfatının vəziyyətinin yaxşılaşdırılması barədə Azərbaycan alimlərinin təkliflərinin hazırlanmasını yüksək dəyərləndirib. AMEA-nın böyük elmi potensiala malik olduğunu deyən akademiya rəhbəri alimlərimizin bu prosesdə yaxından iştirakının zəruriliyini vurğulayıb. Bu istiqamətdə fundamental tədqiqatların genişləndirilməsinə ehtiyac olduğunu deyən AMEA-nın prezidenti, akademik Ramiz Mehdiyev tezliklə su obyektləri, meliorasiya və suvarma sistemləri barədə rəqəmsal kadastr xəritəsinin hazırlanmasının, mütəmadi monitorinqlərin aparılmasının, su təhlükəsizliyi ilə bağlı ya-

rana biləcək problemlərin əvvəlcədən müəyyənləşdirilərək aradan qaldırılması yolları ilə bağlı elmi əsaslandırılmış təkliflərin hazırlanmasının vacibliyinə toxunub. Akademik Ramiz Mehdiyev həmçinin yaxın keçmişdə respublikada kəhriz sularından istifadənin geniş vüsət aldığı da xatırladı, bu sahədə

tədqiqatların zəruriliyini diqqətə çatdırıb.

Məsələ ilə bağlı AMEA-nın birinci vitse-prezidentləri, akademiklər İsa Həbibbəyli, İbrahim Quliyev, AMEA-nın vitse-prezidentləri, akademiklər Tofiq Nağıyev, Dilqəm Tağıyev, İradə Hüseynova, Rasim Əliquliyev və akademik-katib, AMEA-nın müxbir üzvü Əminəğa Sadıqov çıxış edərək fikir və təkliflərini bildirdilər.

Vurğulanıb ki, BMT-nin hesabatına əsasən, Azərbaycan gələcəkdə su böhranı ilə üzləşə biləcək dövlətlər sırasındadır və bu məsələyə ölkə rəhbərliyi səviyyəsində xüsusi diqqətin göstərilməsi tədqirəlayiq haldır. Artıq Rusiya, Ukrayna və İsrailin təcrübəsinin öyrənilməsinə bildiren alimlər su probleminin həllində Azərbaycan alimlərinin iştirakı ilə müasir texnologiyalardan istifadənin, ölkəmizin su ehtiyatlarının və suya olan tələbatının müəyyənləşdirilməsinin əhəmiyyətini qeyd ediblər.

Bundan əlavə, kimyaçı alimlərimiz tərəfindən respublikanın su anbarlarında geniş müşahidə və monitorinqlər aparıldığını və hazırlanmış hesabatların müvafiq dövlət qurumlarına göndərildiyi vurğulanıb. Eyni zamanda, regionların ekoloji yüklənməsi istiqamətində kompleks tədqiqatlarla ehtiyac olduğu bildirilib, quraqlığa davamlı və şoran torpaqlarda becərilən buğda sortları və digər bitki növlərinə dair tədqiqatların genişləndirilməsi tövsiyə edilib.

Müzakirələr nəticəsində AMEA-da su təsərrüfatının vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üzrə tanınmış alimlərdən ibarət İşçi Qrupunun yaradılması qərarı alınıb.

İclasda, həmçinin AMEA-nın prioritet istiqamətlərlə bağlı hazırlanmış təkliflərin elmi bölmələrdə müzakirələr edilərək müəyyənləşdirilməsinə qərar verilib.

Sonda gündəlikdə duran digər məsələlərə baxılıb.

AMEA Rəyasət Heyəti aparatının yeni strukturu təsdiqlənib

AMEA Rəyasət Heyətinin növbəti iclası keçirilib. Tədbiri AMEA-nın prezidenti, akademik Ramiz Mehdiyev açaraq iclasın gündəliyində nəzərdə tutulan məsələlər barədə ətraflı məlumat verib.

Sonra AMEA-nın vitse-prezidenti, akademik İradə Hüseynova çıxış edərək akademiyanın təşkilatçılığı ilə 4-6 avqust tarixlərində keçirilən "Koronavirus pandemiyası: elmi tədqiqatlardan sağlam gələcəyin təminatına doğru" mövzusunda beynəlxalq elmi onlayn konfrans barədə hesabat verib. Bildirib ki, yerli və xarici mütəxəssislərin iştirak etdiyi konfransın 9 plenar iclasına ümumilikdə 102 mürəzzə təqdim olunub. Akademik tədbirdə SARS-Cov-2 virusuna qarşı klinik və pre-klinik tədqiqatlar mərhələsində olan vaksın və dərman preparatları, COVID-19 infeksiyasının klinik xüsusiyyətləri və özünü doğrultmuş müalicələr, koronavirusların genomları və digər mövzularda Azərbaycan, rus və ingilis dillərində məruzələrin dinləndiyini, müzakirələr aparıldığını söyləyib. İ.Hüseynova tədbirə dair geniş məqalənin "Azərbaycan" qəzetində dərc edildiyini, həmçinin konfrans materialları şəklində işıq üzü gördüyünü vurğulayıb. O, eləcə də AMEA, Səhiyyə Nazirli-

yi və Qida Təhlükəsizliyi Agentliyinin mütəxəssisləri tərəfindən koronavirus infeksiyasının genetik kodunun oxunması istiqamətində tədqiqatların aparılacağını bildirib.

Akademik İradə Hüseynova daha sonra Azərbaycan Respublikasının "Qırmızı Kitabı"nın III cildinin nəşrinin hazırlıq işləri barədə məlumat verib. Diqqətə çatdırıb ki, ölkə Prezidentinin Sərəncamına əsasən, kitabın 2023-cü ildə çapı nəzərdə tutulur və bununla əlaqədar olaraq AMEA-da alimlərdən ibarət Redaksiya Heyəti yaradılıb. O, həmçinin

"Qırmızı Kitabı"nın birgə nəşrinə dair AMEA ilə Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi arasında müqavilənin hazırlandığını söyləyib.

AMEA-nın Biologiya və Tibb Elmləri Bölməsinin müəssisələri ilə Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin müştərək tədqiqat proqramları barədə də məlumat verilib. Quraqlığa dözümlü buğda sortlarının yetişdirilməsi, xaricdən toxumların gətirilərək yerli iqlimə uyğunlaşdırılması, şoranlaşmış torpaqların əkinə yararlı vəziyyətə salınması, biçənək və otlaqların tədqiqi istiqamətində birgə layihələrin

nəzərdə tutulduğunu bildirilib. Bundan əlavə, iclasda AMEA ilə bir sıra beynəlxalq və ölkəmizin dövlət qurumları arasında birgə tədqiqatların aparılması məqsədilə əməkdaşlıq müqavilələrinin hazırlanmasına qərar verilib.

Daha sonra AMEA-nın akademik-katibi, akademiyanın müxbir üzvü Əminəğa Sadıqov çıxış edərək kadr və təşkilat məsələləri barədə məlumat verib. Müzakirələr nəticəsində mövcud ştat sayı saxlanılmaqla AMEA Rəyasət Heyəti aparatının yeni strukturu təsdiq edilib.

Fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru Ələddin Məlikov AMEA prezidentinin köməkçisi, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Rəşad Ağasiyev Rəyasət Heyəti aparatının yeni yaradılmış Hüquq və kadrlar idarəsinin rəisi vəzifələrinə təyin olunublar. Həmçinin texnika üzrə fəlsəfə doktoru İlqar Quliyev AMEA-nın İnnovasiya Fondunun vakant olan rəhbəri vəzifəsinə ictimai əsaslarla təsdiqlənib.

Sonda bir sıra cari məsələlər müzakirə olunub.

Müzakirələrdə AMEA-nın birinci vitse-prezidenti, akademik İbrahim Quliyev, AMEA-nın vitse-prezidentləri, akademiklər Dilqəm Tağıyev, İradə Hüseynova, Rəşad Əliquliyev və müxbir üzv Əminəğa Sadıqov iştirak ediblər.

AMEA-nın prezidenti Fransanın ölkəmizdəki səfiri ilə görüşüb

AMEA-nın prezidenti, akademik Ramiz Mehdiyev Fransanın ölkəmizdəki fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri Zakari Gross ilə görüşüb. Görüşdə ölkələrimiz arasında elmi əlaqələrin inkişafına dair fikir mübadiləsi aparılıb.

Akademik Ramiz Mehdiyev Azərbaycan-Fransa əlaqələrinin tarixi mərhələlərindən, siyasi, iqtisadi, mədəni və elmi sahələri əhatə edən əməkdaşlıq münasibətlərindən, eləcə də koronavirus pandemiyası dövründə ölkədəki mövcud karantin rejimi çərçivəsində AMEA-da aparılan elmi-tədqiqat işlərindən söz açıb.

Azərbaycan elminin dünya elminə inteqrasiyasından bəhs edən AMEA rəhbəri akademiya kadr hazırlığı sahəsində beynəlxalq təcrübənin tətbiqinə üstünlük verdiyini deyib. Bu mənada Fransanın elm və ali təhsil mərkəzləri ilə də fəaliyyətin genişləndirilməsi üçün yüksək potensial olduğunu qeyd edib.

Səfir Zakari Gross səmimi qəbul və ikitərəfli əlaqələrin daha da möhkəmlənməsində xidmətlərə görə AMEA rəhbərliyinə təşəkkürünü bildirib. Azərbaycanla Fransanın bir sıra elmi istiqamətlərdə etibarlı tərəfdaş kimi birgə fəaliyyətinin bundan sonra da uğurla davam edəcəyini vurğulayıb.

Görüşdə AMEA-nın birinci vitse-prezidentləri, akademik İsa Həbibbəyli və akademik İbrahim Quliyev, Azərbaycandakı Fransız İnstitutunun direktoru, Fransa Səfirliyinin əməkdaşlığı və mədəniyyət müşaviri Jerom Kel və AMEA Rəyasət Heyəti aparatının Xarici əlaqələr idarəsinin rəisi, biologiya üzrə fəlsəfə doktoru Esmira Əlirzayeva iştirak ediblər.

2020-ci il üçün doktoranturaya və dissertanturaya qəbul elan edilir

Nazirlər Kabinetinin 25 avqust 2020-ci il tarixli sərəncamı ilə təsdiq olunmuş Azərbaycan Respublikasının ali təhsil müəssisələrinin, elmi təşkilatların 2020-ci il üçün doktorant və dissertant hazırlığı üzrə qəbul planına əsasən AMEA 2020-ci il üçün fəlsəfə doktoru və elmlər doktoru hazırlığı üzrə doktoranturaya və dissertanturaya qəbul elan edilir.

Fəlsəfə doktoru və elmlər doktoru hazırlığı üzrə doktoranturaya və dissertanturaya sənədlər 14 sentyabr - 7 oktyabr 2020-ci il tarixlərində hər gün (şənbə, bazar və bayram günləri istisna olmaqla) saat 10:00-dan 17:00-dək qəbul ediləcək.

Fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktoranturaya ali təhsil pilləsinin magistratura səviyyəsini bitirən (magistr dissertasiyasını müdafiə edən), yaxud təhsili ona bərabər tutulan (tibbi təhsildə həkim-mütəxəssis) Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları müsabiqə əsasında qəbul olunurlar.

Fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktoranturaya qəbul olmaq istəyən şəxslər xarici dildən ali təhsil pilləsinin magistratura səviyyəsi üçün qüvvədə olan tədris proqramları həcmində (rus dili istisna olmaqla, seçim sərbəst və ya ixtisasa uyğun olmalıdır) Azərbaycan Respublikasının Dövlət İmtahan Mərkəzində (DİM) imtahan verməlidirlər.

Xarici dildən imtahanda keçid balını toplayan şəxslər fəlsəfədən imtahana buraxılırlar.

Fəlsəfədən məqbul alan şəxslər ixtisas imtahanına buraxılırlar.

Xarici dil üzrə qüvvədə olan beynəlxalq dil sertifikatına (IELTS, TOEFL, TestDaf, DALF) malik olanlar xarici dil üzrə qəbul imtahanından azad olunurlar. Beynəlxalq dil sertifikatının imtahan nəticələrinin ekvivalentliyi AMEA və Təhsil Nazirliyi ilə razılaşdırılmaqla DİM tərəfindən müəyyənləşdiriləcək.

Elmlər doktoru proqramı üzrə doktoranturaya seçdikləri sahədə elmi və ya elmi-pedaqoji nailiyyəti olan, fundamental tədqiqatları yüksək səviyyədə aparmağı bacaran və fəlsəfə doktoru (elmlər namizədi) elmi dərəcəsi olan Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları qəbul edilirlər.

Dissertantlıq yolu ilə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün dissertanturaya ali təhsil pilləsinin magistratura səviyyəsini bitirən (magistr dissertasiyasını müdafiə edən), yaxud təhsili ona bərabər tutulan (tibbi təhsildə həkim-mütəxəssis), müvafiq tədqiqat sahəsində müəyyən müvəffəqiyyətləri olan və əsas iş yeri ali təhsil müəssisəsi, elmi müəssisə və təşkilat olan, azı iki il elmi və elmi-pedaqoji iş stajına malik elmi və elmi-pedaqoji kadrlar sənəd təqdim edə bilirlər.

Dissertantlıq yolu ilə təhsil müddətini başa vuran şəxslər eyni ixtisasa üzrə təkrar dissertant ola bilməzlər.

Doktoranturada tam təhsil müddətini başa vurmuş şəxslər eyni ixtisasa üzrə dissertantlıq yolu ilə təhsil ala bilməzlər.

Dissertantlıq yolu ilə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq istəyən şəxslər xarici dildən ali təhsil pilləsinin magistratura səviyyəsi üçün qüvvədə olan tədris proqramları həcmində (rus dili istisna olmaqla, seçim sərbəst və ya ixtisasa uyğun olmalıdır) Azərbaycan Respublikasının DİM-də imtahan verməlidirlər.

Əlavə məlumat üçün AMEA Rəyasət Heyətinin Elm və təhsil idarəsinin Doktorantura və dissertantura şöbəsinə müraciət etmək olar.

Əlaqə nömrələri: (+994 12) 539 30 60, 492 84 48
E-mail: eti@science.az

Qeyd: Fəlsəfə doktoru hazırlığı üzrə doktorantura və dissertanturaya sənəd verən iddiaçılar xarici dil imtahanında iştirak etmək üçün sənəd qəbulu bitdikdən sonra DİM-in saytında şəxsi kabinet açaraq qeydiyyatdan keçməlidirlər.

Milli Transliterasiya Sisteminin təqdimatı keçiriləcək

Məlum olduğu kimi, Respublika Prezidentinin müvafiq Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı"nda AMEA-ya aidiyyəti üzrə dövlət təşkilatları ilə birgə milli transliterasiya

standartları əsasında Azərbaycan əlifbasından digər əlifbalara transliterasiyanı həyata keçirən proqram təminatının hazırlanması həvalə edilib.

Ölkə Prezidentinin qeyd olunan sərəncamının icrasını təmin etmək məqsədilə AMEA-nın Dilçilik İnstitutunda Şərqşünaslıq

İnstitutu, Bakı Dövlət, Bakı Slavyan və Azərbaycan Dillər universitetlərinin mütəxəssisləri ilə birgə ingilis, fransız, italyan, alman, rus, fars və digər dillərin əlifbalı arasında transliterasiya cədvəlləri tərtib edilib. Həmin cədvəllər əsasında AMEA-nın İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun əməkdaşları tə-

rəfindən "Transliterasiya" veb-portalı hazırlanıb.

Sentyabr ayında AMEA-nın Humanitar Elmlər, eləcə də Fizika-Riyaziyyat və Texnika Elmləri bölmələrinin birgə təşkilatçılığı ilə Milli Transliterasiya Sisteminin təqdimatı keçiriləcək.

Ermənistanın hibrid müharibəsi fonunda Dövlətimizin maraqları hər şeydən üstündür!

Ramiz MEHDİYEV,
AMEA-nın prezidenti, akademik

Bir sıra ölkə KİV-lərinin öz səhifələrini səxavətlə iftira kampaniyası üçün tribuna qismində təqdim etdikləri, üstelik, böhtan atılan tərəfin cavab haqqını görməzdən gəldiyi bu günlərdə dünya erməniliyi Qərbin və Rusiyanın ictimai rəyində Qarabağın erməniləşdirilməsi istiqamətindəki təbliğatı əhəmiyyətli dərəcədə gücləndirmişdir. 26 avqust 2020-ci il tarixində Fransanın "Liberasyon" (Lib?ration) qəzetində Şuşanın guya qədim erməni mədəniyyət mərkəzi olduğuna və 1992-ci ilədək Azərbaycanın işğal altında qaldığına dair nəşr edilən foto-məqalə, rusiyalı kosmonavt İqor Vaqnerin Xankəndi şəhərinin kosmosdan çəkdiyi şəkillərini sosial şəbəkələrdə "qədim erməni məkanının təsvirləri" qismində təqdim etməsi, həmçinin Rusiya Təhsil Nazirliyinin orta məktəblərin 9-cu sinif şagirdləri üçün nəşr etdiyi "Rusiya tarixi" dərsliyində 1828-ci ilin Türkmənçay sülhünə görə çarizmin nəzarətinə keçən bölgələrimizin "Şərqi Ermənistan" adı ilə qələmə verilməsi faktları erməni təbliğatının əldə etdiyi son nəticələrdir.

Qətiyyətlə nəzərdən qaçırılmamalıdır ki, erməni təbliğatının bu nəticələri Ermənistanın və Dağlıq Qarabağdakı qondarma rejimin Livan ermənilərini işğal altındakı Azərbaycan torpaqlarına köçürmək istiqamətində ciddi iş apardığı, həmçinin Şuşanı Dağlıq Qarabağın paytaxtı elan etməyə hazırlaşdığı bir dövrdə baş verir. Çərayan edən proseslər heç şübhəsiz ki, bir-birilə sıx bağlıdır, daha dəqiq desək, bir-birinin məntiqi davamıdır.

Öz paytaxtını Şuşaya köçürməklə Azərbaycana mənəvi-psixoloji zərbə endirməyə hazırlaşan Dağlıq Qarabağdakı kriminal rejim paralel olaraq Qafqazın konservatoriyası və Azərbaycan mədəniyyətinin incisi olan bu şəhəri bütün dünyada tarixi erməni ərazisi kimi tanıtdırmaq üçün əlindən gələni edir. Şübhə etmirəm ki, Dağlıq Qarabağın mərkəzinin Şuşaya köçürülməsi bu ilin mayında işğalçı Ermənistanın baş naziri Nikol Paşinyanın bu qədim Azərbaycan şəhərində tərribat məqsədilə təşkil edilən hərbi paraddakı iştirakı kimi milli qürurumuzu alçaltmağa hesablanıb.

Ermənistanın bu yaxınlarda qəbul etdiyi yeni Milli Təhlükəsizlik Strategiyasında Dağlıq Qarabağ dairəsinə təhlükəli müddələrin öz əksini tapmasını da məhz göstərilən kontekstdə qəbul etmək lazımdır. Əfsus ki, bizim aidiyyəti qurumlarımız, ekspertlərimiz və millət vəkillərimiz ölkəmizin milli təhlükəsizliyini birbaşa təhdid edən bu hadisələrin heç birinə, xüsusilə də Ermənistanın yeni Milli Təhlükəsizlik

Konsepsiyasının təhlilinə zəruri həssaslıqla yanaşmamışlar.

Doğrudur, Prezident Administrasiyasının Xarici əlaqələr şöbəsinin müdiri, Prezidentin köməkçisi Hikmət Hacıyev strategiyanın əsasən uydurma tarixi faktlara istinad etdiyini vurğulayaraq, onu tənqid etmişdir. O, bildirmişdir ki, bu cür siyasi xarakterli sənədlərdə tarixə belə geniş yer verilməsi qəbul ediləməzdir. Ancaq o da bir həqiqətdir ki, uydurma və göz yaşları ilə isladılaraq təqdim edilən tarix Ermənistanın ölkəmizə qarşı apardığı hibrid müharibənin mühüm tərkib hissələrindən birini təşkil edir.

Ermənilər XVIII əsrdən etibarən bu günədək saxta tarixin yaradılması və onun mənbəşünaslıq təriflərinin gücləndirilməsi istiqamətində planlı fəaliyyət göstərirlər. Erməni dilində yazılan, sonra isə dünya erməniliyinin geniş təbliğat imkanları və əlaqələri hesabına Qərb və Şərq ölkələrinin ictimai rəyinə sığınan bu saxta tarixdən hal-hazırda da erməni diplomatiyası geninə-boluna istifadə etməkdədir. Ona görə də tarix amilinə və onun ictimai rəyin formalaşmasında oynadığı rola qətiyyətlə barmaqarası baxmaq olmaz. Əgər maraq üçün dünyanın aparıcı universitetlərində, elmi araşdırma mərkəzlərində Azərbaycana və Ermənistanı da, həmçinin Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tarixi haqqındakı elmi qaynaqlara nəzər salsaq, bizim bu işdə nə qədər gecikdiyimizi aydın şəkildə görmək olar. Sual edirəm, erməni mövqeyindən qələmə alınmış subyektiv mənbələr əsasında problemi öyrənən cənabların rəyi kimin lehinə olacaq - bizim, ya ermənilərin?

Bəs bu mürəkkəb şəraitdə nə etmək lazımdır? Öz haqlarımızı necə müdafiə etməliyik? Bizim əsas vəzifəmiz nədən ibarət olmalıdır?

Təbii ki, problemlərimizin bir yox, bir neçə səbəbi var. Səbəblərdən biri aidiyyəti qurumların, ziyalılarımızın, ekspert və təhlilçilərimizin ermənilərin fəaliyyətinə gecikən və heç də həmişə adekvat olmayan reaksiyaları ilə bağlıdır. Təəssüf ki, intellektual elitamız və ictimai fikrimiz qabaqçılıq addımlar atmaqda çətinlik çəkir, gələcək haqqında lazımı qədər düşünmürlər. Cəmiyyətin qabaqçılıq qüvvələri irəliyə hesablanmış mexanizmlərin yaradılması istiqamətində ciddi şəkildə fikirləşməlidirlər. Bu məsələdə kadr probleminə xüsusilə diqqət yetirməlidirlər. Effektiv xarici siyasətin və diaspor işinin təşkili konkret şərtlərə söykənir. Hər iki istiqamətdə fəaliyyət göstərən kadrlar məşğul olduqları ölkələri, onların realıqlarını yaxşı bilməli, onlara uyğun addımlar atmaq bacarmalıdır. Bəli, diplomatiya sahəsində xarici dil bilikləri mühüm amildir, ancaq dil həqiqi diplomatların yetişdirilməsi üçün kifayət deyil. Anlamaq lazımdır ki, diplomatiya ilə tərcüməçilik fərqli sahələrdir. Dərin analitik təfəkkür, ünsiyyət qurmaq və əlaqələr yaratmaq bacarığı, problemləri duymaq qabiliyyəti, operativ fəaliyyət göstərmək, düşməni yaxşı tanımaq və onun psixologiyasının incəliklərinə bələd olmaq, şəxsi tamah hissinə güc gəlib dövlət mənafehlərini əsas tutmaq - bax, budur peşəkar diplomatdan tələb edilən keyfiyyətlər! Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin yeni Xarici İşlər naziri

Ceyhun Bayramovu təyin edərkən bu qurumun fəaliyyətinə verdiyi neqativ qiymət də məhz bu amillərin çatışmazlığından qaynaqlanırdı. Ümid edirik ki, ölkə başçısının işarə etdiyi ciddi qüsurular bu qurumun yeni rəhbərliyi tərəfindən tezliklə aradan qaldırılacaqdır.

Erməni diasporunun fəaliyyət xüsusiyyətlərini, iş prinsipini, təbliğatın yaxın və uzaq hədəflərini dərk etmədən onunla effektiv mübarizə aparmaq qeyri-mümkündür. Xarici siyasət, təbliğat və lobbicilik məsələlərində konseptual baxış olduqca vacibdir. Bu da bizim diplomatlarımızın, politoloqlarımızın və beynəlxalq münasibətlərlə məşğul olan tədqiqatçılarımızın öhdəsinə düşən bir vəzifədir.

Şəxsən mənə Azərbaycanın xarici siyasət konsepsiyası ilə bağlı ortaya qoyulmuş hər hansı əsaslı, düşünülmüş, sağlam təfəkkür və strateji baxış ehtiva edən heç bir elmi tədqiqat işi məlumdur deyil. Müqayisə üçün deyim ki, cəmi 23 ay yaşmış Xalq Cümhuriyyəti dövründə bu məsələ diplomatlarımızı və ideoloqlarımızı dərinən narahat etmişdir. Görkəmli ədib, diplomat və ictimai xadim Yusif Vəzir Cəmənzəminlinin qələmə aldığı həcmcə kiçik, lakin məzmunca olduqca dolğun "Xarici siyasətimiz" əsəri bu axtarıların bariz nümunəsidir. Əsərin yazılma üslubu və strukturu xarici siyasət konsepsiyasının mahiyyətinə çox uyğundur. Diplomatlarmız, politoloqlarımız və tarixçilərimiz bu əsəri diqqətlə mütaliə etməli və onun xüsusilə də giriş hissəsindəki müddələrdən nəticə çıxarmalıdır. Çünki, müstəqil Azərbaycanın dövrün şərtlərinə uyğun qələmə alınmış belə bir dolğun nəzəri əsərə çox ehtiyacı var.

Ziyalılarımızın təbliğat məsələsindəki rolundan söz düşmüşkən təəssüflə deməliyəm ki, onların aktivliyi arzuolunan səviyyədə deyil. Məgər onlar öz əlaqələrindən və nüfuzlarından istifadə edərək, vaxtaşırı dünya dövlətlərinin liderlərinə, beynəlxalq təşkilatların rəhbərlərinə, nüfuzlu elm və sənət adamlarına müraciət edərək, Qarabağ məsələsinin beynəlxalq aləmdə daim diqqət mərkəzində qalmasına nail ola bilməzlər? Məgər erməni təcavüzünün doğurduğu nəticələri davamlı olaraq dünya mətbuatının gündəminə çıxarmaq bu qədər çətindir? Axı elm, sənət və mədəniyyət bunun üçün ən əlverişli platformalardır.

Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyev Ermənistanın təcavüzünün ifşası və onun aradan qaldırılması üçün bu illər ərzində olduqca böyük həcmdə iş görüb. Hər firsətdə erməni yalanlarını dünyaya göstərən və Azərbaycan həqiqətlərini əzmlə müdafiə edən Prezidenti bu taleyüklü mübarizədə əsla tək qoymaq olmaz. Bizim buna mənəvi haqqımız yoxdur. Hər kəs ona həvalə edilən sahədə öz fəaliyyətini düzgün qurmali, bütün resurslar bir məqsədə yönəldilməli, hamı üzərinə düşən məsuliyyəti sonadək dərk etməlidir.

Ermənilərin daim qabartdıqları məsələlər sırasında Azərbaycanda ki alban abidələrinin vəziyyəti mühüm yer tutur. Yaxşı bilir ki, erməni təbliğatı ilk gündən Qarabağ münaqişəsinə dini don geydirmək üçün dəridən-qabıqdan çıxıb. Azər-

baycan rəhbərliyinin yeritdiyi ağıllı və tolerantlığa söykənən daxili siyasət bu cəhdlərin boşa çıxmasında olduqca böyük rol oynayıb. Ancaq təəssüf ki, Mədəniyyət Nazirliyi ölkə başçısından fərqli olaraq, tariximizin olduqca vacib parçası olan və erməni təbliğatının susdurulması baxımından xüsusi əhəmiyyətə malik alban irsinə zəruri qayğı ilə yanaşmağı bacarmır. İllərlə özünü göstərən etinasızlıq hazırda alban abidələrinin bir çoxunu acınacaqlı tale ilə, hətta deyirdim ki, məhv olma təhlükəsi ilə üz-üzə qoyub. İnanmaq istəyirəm ki, bu qurumun yeni rəhbərliyi məsələnin tarixi-siyasi və ideoloji vacibliyini anlayaraq, zəruri həssaslıq nümayiş etdirməyi bacaracaq.

Növbəti problem, heç şübhəsiz ki, təbliğatımızın elmi əsaslarının zəifliyidir. Çox təəssüf ki, illər boyunca bizim təbliğatımız mənbələrdən çox, emosiyalara, pafosa, kütləvi psixoloji təlqinə istinad edib. Tarixçilərimiz ötən dövr ərzində inadla sübut etməyə çalışıblar ki, Azərbaycanda Gülüstən və Türkmənçay sazişlərinə qədər ermənilər olmayıb. Onlar bura yalnız çarizmin gelişindən sonra köçürüblər. Lakin digər tərəfdən, onlar bəyan edirlər ki, Qriqorian kilsəsinin mərkəzi Qaraqoyunlu hökmdarının razılığı ilə 1441-ci ildə İrəvan yaxınlığındakı Əcmiədzinə köçürülmüş və həmin vaxtdan etibarən Azərbaycan ərazisində yerləşmişdir. Səfəvilərin, Əfşarların təbəəsi olan ermənilər Azərbaycan hökmdarlarına daim güzəşt və imtiyaz xahişlərilə üz tutduqlarını sübuta yetirən onlarla sənəd mövcuddur. Biz bir tərəfdən haqlı olaraq Səfəvilərin və Əfşarların Azərbaycan türklərinin qurduqları nəhəng imperiyalar olduğunu bildirir, digər tərəfdən isə onların erməni təbəələrilə yazışmalarını görməzdən gəlirik. Belə yarımçıq məntiq ola bilərmi? Biz nədən çəkinirik? Bəli, Azərbaycan ərazisində çarizmin gelişnedək, bütün digər icmalar kimi, azsaylı erməni icması da mövcud olub və onlar bizim babalarımızın qurduqları dövlətlərin təbəələri qismində yaşayıblar. Həmin dövrdə ermənilər həm Türkiyə, həm Rusiya, həm də bir çox Avropa ölkələrində yaşayıblar. Məgər bu faktlar sadaladığım ölkələrdə erməni dövlətinin olması mənasını verir? Əlbəttə ki, yox!

Bir daha bildirmək istəyirəm ki, biz tariximizlə üzleşməkdən ehtiyatlanmamalıyıq! Bizim keçmişimiz bizim həqiqətimizdir və bu həqiqət tamamilə bizim lehimizdir. Təbliğatımız tarixi həqiqətlərə uyğun qurularsa, onun effekti heç şübhəsiz ki, daha böyük olacaq.

Qarabağ münaqişəsi və effektiv təbliğat problemi kontekstində mən, qısa da olsa, Azərbaycan KİV-lərinin vəziyyətinə toxunmaq zəruri hesab edirəm. Çox təəssüf ki, bir çox hallarda bizim qəzet və elektron informasiya vasitələrimiz qərəzsiz analizlər təqdim etmək, xalq maarifləndirmək və gərcək təhlükələr haqqında təhlillər vermək əvəzinə, ölkə üçün həssas məsələlərdə susmağa üstünlük verirlər. Əgər onlar bununla xalqa xidmət etdiklərini düşünürsə, çox səhv edirlər. Mətbuat cəmiyyətin aynasıdır və bu ayna dövlət siyasətini və ictimai-siyasi proseslərin inkişafını həqiqi mahiyyətinə uyğun əks etdirməlidir.

Əgər mətbuat bunu edə bilmirsə, deməli o, ya sərişətsizdir, ya da qərəzlidir. Hər iki halda o, cəmiyyət üçün faydasızdır. Heç kim üçün sirr deyil ki, ölkəmizdə çıxan qəzetlərin və fəaliyyət göstərən informasiya agentliklərinin bir çoxu cənab Prezidentin iradəsilə dövlətdən davamlı maliyyə yardımı alır. Dövlət başçısının qayğısı nəticəsində bir çox jurnalistlər və redaktorlar mənzillərlə təmin ediləblər. Bəs görəsən onlar öz dövlətlərinə və vətənlərinə hansı faydanı verəblər?

Çeynənmiş, bir-birini təkrarlamaq tezisləri, içi boş fikirləri tirajlamaqla ölkəyə heç bir fayda verə bilməz. Həqiqi mətbuat nümayəndəsi dövlət və xalq qarşısında ki mənəvi məsuliyyətini dərk etməlidir.

Qarabağ məsələsi kontekstində bildirmək istəyirəm ki, yerli mətbuatımızın bu istiqamətdəki fəaliyyətinin faydalılıq əmsalı, təbliğat effekti çox aşağıdır. Vətəndaşlara əsaslı, faktlara söykənən, həqiqəti əks etdirən araşdırmalar təqdim olunmalıdır. Hamımıza yaxşı məlumdur ki, Azərbaycan KİV-lərinin bir çoxu davamlı olaraq öz auditoriyasını itirməkdədir. Maraqlıdır, informasiya müharibəsi şəraitində biz yerli əhalinin belə etimad etmədikləri KİV-lərə necə ümid edə bilərik? Ölkə başçısı öz tərəfindən milli mətbuatımızın inkişafı üçün əlindən gələni edib. Redaktorlar da öz növbələrində zəhmət çəkib, ictimaiyyəti sanballı yazılarla, aktual xəbərlərlə vaxtılı-vaxtında təmin etsinlər.

Təxminən bir əsr bundan öncə artıq adını çəkdiyim Y.V.Çəmənzəminli "Bizə ciddi mətbuat çoxdan lazım idi" məqaləsində qəzetlərimizin acınacaqlı vəziyyəti haqqında ürək ağrısı ilə bunları yazırdı: "Qəzetçilik bizlərdə ad, şöhrət, mod və qazanc məqsədi ilə olur. Görürsən varlığından heç kəsin xəbəri olmayan bir şəxs həftəlik bir məcmuə nəşr etməyə başladı. Nə tövr məcmuə olsa olar, xərcini çıxardacaq. Müdir cənablarının da fikri budur ki, bir neçə vaxtılığa adı çıxsın. Bir neçə ayılığa ağzına gələni yazır. Özgələrin ağızlarında dastan olmuş fikirlərini yenə də təkrar eləyir, qəzetçiliyi bununla qurtarır. Libas modaya tabe olan kimi mətbuat da bizdə modaya bac verirdi. Bir vaxt moda belə şiddət eləmişdi ki, hər yətən "müdirlik" iddiasına düşürdü".

Çox təəssüf ki, bu sözlər indi də aktuallığını qorumaqdadır. Düzdür, bəzi insanlar mətbuatımızın hazırkı vəziyyətində məni də günahlandırılar. Ancaq bu vəziyyət əksər hallarda mətbuat nümayəndələrinin bir çoxunun intellektual səviyyəsindən, dünyagörüşündən, şəxsi keyfiyyətlərindən, mənəvi dünyasından və həyat fəlsəfəsindən qaynaqlanır. Əgər əqidə, mənəviyyət, intellekt və əxlaq dəyişməse, kuratorların yenilənməsindən hər hansı keyfiyyət dəyişikliyi gözləmək əbəsdir.

Mənim dediklərim qətiyyətlə tənqid, yaxud qərəz kimi qəbul olunmamalıdır. Bütün bunlar mənim cəmiyyəti narahat edən məsələlərə dair şəxsi mülahizələrimdir. Ümid edirəm ki, hər kəs deyilənlərdən lazım olan nəticəni çıxaracaq, öz payına düşən məsuliyyəti dərk edəcəkdir.

Düşmənin öz məğlubiyyətini danmaq cəhdləri və saxtakar təxribatçılığı

Bir sıra Avropa ölkələrinin paytaxt şəhərlərində azərbaycanlı soydaşlarımızın keçirdikləri ölkəmizlə həmrəylik aksiyaları dünya azərbaycanlılarının sivil, demokratik yollarla müstəqil Azərbaycan Respublikasının dövlətçilik mənafehlərini müdafiə edən dinc kütləvi tədbirlərdir.

Bununla Avropa ölkələrində yaşayan soydaşlarımız son günlərdə Azərbaycanın Tovuz rayonu ərazisində Ermənistanın ölkəmizin dövlət sərhədlərini pozmaq cəhdləri, hərbiçilərimizin və günahsız dinc əhalinin, mülki şəxslərin atəşə tutulması, qətlə yetirilməsi barəsindəki real həqiqətlərin dünya xalqlarına obyektiv şəkildə çatdırılması missiyasını həyata keçirirlər. Dünya birliyinin Azərbaycan dövlətinin obyektiv mövqeyi və baş vermiş hadisələrin həqiqi mahiyyəti ilə tanış edilməsi xalqımızın ərazi bütövlüyümüz uğrunda apardığı ədalətli mübarizənin soydaşlarımız tərəfindən dəstəklənməsi deməkdir. Bu dinc və mütəşəkkil aksiyaların dünya ölkələri, beynəlxalq qurumlar, media nümayəndələri, habelə aksiyaların keçirildiyi ölkələrin əhalisi tərəfindən normal qəbul edilməsi və müsbət reaksiya doğurması beynəlxalq birliyin ölkəmizin mövqeyinə, Azərbaycan həqiqətlərinə haqq qazandırdığını nümayiş etdirir.

Bütün bunlar həm də işğalçı Ermənistanın təxribatçı və qəsbkar mövqeyinin ifşa edildiyini, onların və havadarlarının növbəti uydurmalarının yalan və böhtandan ibarət olmasını göstərir. Ona görə də erməni lobbisinin dünya ölkələrində dinc nümayiş keçirən, ədalətli mövqəyə sərgiləyən azərbaycanlılara qarşı

söz və dialoq vasitəsilə, demokratik yolla cavab vermələri mümkün deyildir. Artıq dünyada Ermənistan Respublikasının, Paşinyan rejiminin, erməni diasporunun uydurmalarına inanan yoxdur. Ermənilərin yüz illər ərzində formalaşdırmaq istedikləri uydurma "yazıq və məzlum erməni milləti" mifi dağılmışdır. Erməni diasporunun və onlara Ermənistanından dəstək verən qəsbkar rejimin, habelə daşnak hökumətinin xaricdəki havadarlarının müxtəlif ölkələrdəki azərbaycanlıların keçirdikləri dinc həmrəylik aksiyalarına basqın etmələri, soydaşlarımıza xəsarət yetirmələri, təhqiramiz addımlar atmaları, söyüş və böhtanlarla onları aşağılamaları bədnam erməni xislətinin, erməni vandalizminin eybəcər təzahürəsidir. Tovuz bölgəsindəki döyüşlərdə bir daha uduzmuş təcavüzkar Ermənistanın Avropa ölkələrində törətdikləri təxribatçı hərəkətlər onların növbəti məğlubiyyətlərini danmaq, ört-basdır etmək və diqqəti əsl həqiqətlərdən yayındırmaq cəhdlərindən başqa bir şey deyildir. Çox təəssüf ki, onlar həmişə olduğu kimi, bu gün də terrorçuluq, təxribatçılıq, böhtançılıq yolu tutmaqdan uzağa gedə bilmirlər. Son günlərdə bir çox Avropa ölkələrində dinc azərbaycanlı soydaşlarımıza və Azərbaycan Respublikasının həmin ölkələrdəki səfirliklərinə erməni millətindən olan adamların etdikləri basqınlar, səslənən hədələr, törədilən xəsarətlər və təxribatlar Ermənistan rejiminin təşkil etdiyi terror hadisələridir. Erməni tərəfinin Avropa ölkələrində yaratdığı acınacaqlı vəziyyət və törətdiyi təxribat beynəlxalq hüququn bütün normalarına və qaydalarına tamamilə ziddir. Beynəlxalq ictimaiyyət ermənilərin yeni terror və təxribat dal-

ğasının qarşısını almalıdır. Erməni tərəfinin təcavüzünə məruz qalan dinc azərbaycanlıların basqınlarından özlərini müdafiə etmələrinə aid görüntüləri montaj edib, yeni yalan və böhtanlar düzəldən ermənilərin törətdikləri vəhşiliklər obyektiv şəkildə araşdırılıb hüquqi qaydada qiymətləndirilməlidir. Ermənilərin beynəlxalq ictimai rəyi çaşdırmaq üçün uydurduqları yeni fitnələrə göz yummaq olmaz.

Heç şübhəsiz, Azərbaycan ordusunun son illərdə əldə etdiyi böyük zəfərlər ölkəmizin ərazi bütövlüyünün sabahına nikbin baxmağa tam əsas verir. Cəmi iki-üç il ərzində Lələtəpədə qazanılan zəfər, uğurlu Naxçıvan əməliyyatları və mühüm strateji əhəmiyyətə malik olan Qızılgayanın fəth edilməsi, nəhayət Tovuz bölgəsindəki qələbə ölkəmizin haqq işinin uğurla başa çatacağına dərin inam yaradır. Cocuq Mərcanlı qəsbəsinin salınması yağdı düşməne göz dağıdır.

Azərbaycan xalqı, ziyalılarımız, alimlərimiz inanır ki, dünya ictimaiyyəti xalqımızın haqq işini obyektiv qiymətləndirəcək, erməni təxribatçılıqlarına heç cür dəstək verməyəcəkdir. Azərbaycan-Ermənistan sərhədində isə Paşinyan rejimini müstəqil Azərbaycan dövlətinin dönməz mövqeyi, xalqımızın möhkəm birliyi və həmrəyliyi, qədim Azərbaycanın əraziləri olan Lələtəpəni və Günnüt kəndini düşməni işğalından azad etmək qəhrəman və vətənpərvər Azərbaycan əsgərinin itirilmiş torpaqlarımızı geri qaytarmaqdan yoxsulmuş sarsılmaz iradəsi gözləyir.

İsa HƏBİBBƏYLİ,
AMEA-nın birinci vitse-prezidenti,
akademik

Alimlərimiz su ehtiyatlarının yaradılması prosesinə cəlb edilir

Avqustun 14-də AMEA-nın Yer Elmləri Bölməsinin Elmi Şurasının onlayn iclası keçirilib. Tədbirdə AMEA-nın birinci vitse-prezidenti, şuranın sədri, akademik İbrahim Quliyev, Elmi Şuranın üzvləri, bölməyə daxil olan müəssisə və təşkilatların direktorları və aidiyyəti şəxslər iştirak ediblər.

İclasda ölkə başçısının 27 iyul 2020-ci il tarixli "Su ehtiyatlarından səmərəli istifadənin təmin edilməsi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında" Sərəncamından irəli gələn vəzifələrlə bağlı məsələlər müzakirə olunub.

Tədbiri akademik İbrahim Quliyev açaraq sözügedən sənədə əsasən, "Su ehtiyatlarından səmərəli istifadənin təmin edilməsinə dair 2020-2022-ci illər üçün Tədbirlər Planı"nın təsdiq olunduğunu diqqətə çatdırıb. Qeyd edib ki, son illərdə müşahidə olunan global iqlim dəyişikliyi və orta temperaturun yüksəlməsi, çaylarda sululuğun və yağıntıların miqdarının azalması, kənd təsərrüfatının inkişafı, əhalinin sayının artması ilə içməli suya olan tələbatın artması respublikanın su təhlükəsizliyinin təmin edilməsi istiqamətində təxirəsalınmaz tədbirlərin həyata keçirilməsini şərtləndirir.

Akademik ölkə başçısı tərəfindən təsdiq olunan Tədbirlər Planında nəzərdə tutulan məsələlərin həllinə AMEA alimlərinin də cəlb edildiyini söyləyib. Diqqətə çatdırıb ki, akademiyanın mütəxəssisləri alternativ mənbələrdən, o cümlədən, qrunt, təmizlənmiş tullantı, kollektor-drenaj sularından, balıqçılıq təsərrüfatlarında istifadə olunan suların və Xəzər dənizinin suyundan istifadə, eləcə də "Su ehtiyatlarından səmərəli istifadəyə dair Milli Strategiya"nın layihəsinin hazırlanması ilə bağlı təkliflər hazırlamalıdır.

Daha sonra iclasda akademiklər - Fəxrəddin Qədirov, Ramiz Məmmədov, Əkpər Feyzullayev, AMEA-nın müxbir üzvləri Qurban Yetirmişli, Dadaş Hüseynov, Tələt Kəngərli, Qərib Calalov, professor Rüşət Məmmədov, coğrafiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Məhərrəm Həsənov və digərlərinin iştirakı ilə geniş müzakirələr aparılıb. Müzakirələr zamanı hələ 30 il bundan öncə quraq ərazilərə düşən yağıntıların miqdarının azalacağı ilə bağlı proqnozların verildiyi və BMT-nin ətraf mühit proqramı çərçivəsində 2016-cı ildə hazırlanan hesabatın bunu təsdiqlədiyini bildirilib. Vurğulanıb ki, bu gün suya olan tələbatın ödənilməsi üçün nəzərdə tutulan su anbarlarının yaradılması prosesinə AMEA alimləri də cəlb edilməli, ərazinin müəyyən olunması, eləcə də geoloji və tektonik quruluşunun öyrənilməsi işlərində yaxından iştirak etməlidirlər.

İclas zamanı diqqətə çatdırılıb ki, bölmənin Geologiya və Geofizika, Coğrafiya institutlarında və Respublika Seysmoloji Xidmət Mərkəzində Azərbaycanın yeraltı su ehtiyatları, göllərin ekoloji monitorinqi və Taxtakörpü su anbarının mövcud vəziyyəti ilə bağlı tədqiqatlar aparılıb.

Bundan əlavə, suyun keyfiyyəti və idarə olunması, təkrar emalı, alternativ su mənbələrinin axtarışı zamanı ekologiyaya ziyan vurulmasının qarşısının alınması istiqamətində ciddi işlərin aparılmasının zəruriliyi vurğulanıb.

İclasda şura üzvlərindən ibarət işçi Qrup yaradılıb, ölkəmizdə su ehtiyatlarından səmərəli istifadənin təmin edilməsi ilə bağlı təkliflərin hazırlanaraq Rəyasət Heyətinə göndərilməsi qərara alınıb.

Sonda AMEA-nın Neft və Qaz İnstitutunun strukturunda qismən dəyişikliklər edilib.

Ölkə alimləri pandemiya əleyhinə qabaqlayıcı tədbirlərlə əlaqədar təkliflər irəli sürüblər

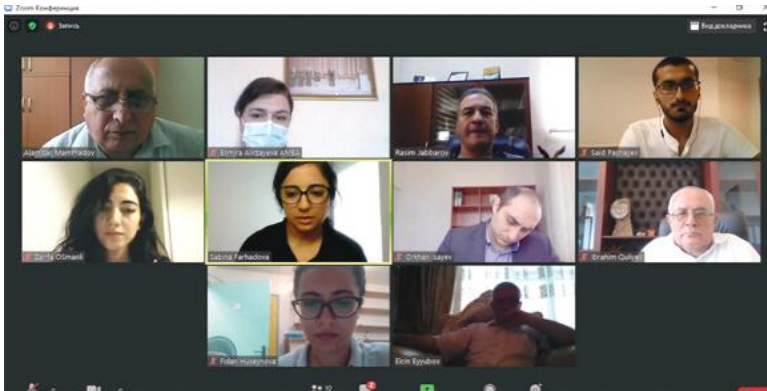
Prezident İlham Əliyevin koronavirus pandemiyası çərçivəsində ölkəmizdə vaxtında zəruri qabaqlayıcı tədbirlər həyata keçirməsi Azərbaycanın mübarizənin ilk günündən başlayaraq bugünkü yoluxma sayı ən az olan ölkələr sırasında olmasına şərait yaratdı.

Bu barədə AMEA-nın birinci vitse-prezidenti, akademik İsa Həbibbəyli ölkə mətbuatına açıqlamasında bildirib.

O, qeyd edib ki, ölkə alimləri qabaqlayıcı tədbirlərlə əlaqədar çoxlu sayda təkliflər irəli sürüblər: "Xalq təbabətində dərman bitkiləri vasitəsilə immunitet sisteminin yüksəldilməsi ilə bağlı elmi mülahizələr ictimaiyyətə təqdim edilib. Hesab edirəm ki, ölkəmizdə dövlət səviyyəsində yaradılan şərait, vətəndaşların görülən tədbirlərin vacibliyini dərk edib məsuliyyətlərini artırmalarının müşahidə olunması, eyni zamanda, qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsi Azərbaycanın bundan sonrakı mərhələlərdə də pandemiyanı az itkilərlə başa vurmasına imkan yaradacaq".

Akademik İ.Həbibbəyli əlavə edib ki, Azərbaycan günəşli günlərin sayına görə dünyada ilk onluğa daxil olan ölkələrdəndir. Bu səbəbdən günəş, təbii iqlim şəraiti, ölkəmizdə dövlət səviyyəsində həyata keçirilən tədbirlər, alimlərin ideyalarının tətbiqi bundan sonrakı mərhələlərdə Azərbaycanda risklərin azalmasına, itkilərin minimuma endirilməsinə, vətəndaşların iş fəaliyyətini bərpə etməsinə şərait yaradacaq.

AMEA və Fransanın Monpelye Universiteti arasında müştərək doktorantura proqramı uğurla həyata keçirilir

AMEA-nın birinci vitse-prezidenti, akademik İbrahim Quliyevin AMEA və Fransanın Monpelye Universiteti (MU) arasında imzalanmış əməkdaşlıq sazişi əsasında 2018-2021-ci və 2019-2022-ci tədris illəri üzrə müştərək doktorantura proqramına qəbul edilmiş və təhsillərini hazırda MU-da davam etdirən doktorantlar və onların Azərbaycan tərəfindən elmi rəhbərləri ilə onlayn formatda görüşü keçirilib.

Əvvəlcə AMEA Rəyasət Heyəti aparatının Xarici əlaqələr idarəsinin rəisi, biologiya üzrə fəlsəfə doktoru Esmira Əlirzayeva iştirakçıları tədbiri

rin proqramı ilə tanış edib, doktorantlar və onların elm sahələri barədə məlumat verib.

Daha sonra Genetik Ehtiyatlar İnstitutunun doktorantı Səbinə Fəhadova və Molekulyar Biologiya və Biotexnologiyalar İnstitutunun doktorantı Fidan Hüseynova 2018-ci ildən, Biofizika İnstitutunun doktorantı Zərifə Osmanlı 2019-cu ildən, Fizika İnstitutunun doktorantı Səid Paşayev isə 2020-ci ilin mart ayından MU-da apardıqları tədqiqatlar, bu müddət ərzində əldə edilən nailiyyətlər və qarşılaşdıqları problemlərlə bağlı məlumat veriblər.

Görüşdə Azərbaycan tərəfindən elmi rəhbərlər - Azərbaycan Tibb Universitetinin beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektoru, tibb üzrə fəlsəfə doktoru Orxan İsayev, AMEA-nın

Molekulyar Biologiya və Biotexnologiyalar İnstitutunun direktor müavini, biologiya üzrə fəlsəfə doktoru Ələmdar Məmmədov, Molekulyar Biologiya və Biotexnologiyalar İnstitutunun və Biofizika İnstitutunun laboratoriya müdiri, AMEA-nın müxbir üzvü İlham Şahmuradov və Fizika İnstitutunun aparıcı elmi işçisi, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru Rasim Cabbarov doktorantlar tərəfindən aparılan tədqiqat mövzularının aktuallığı və əhəmiyyətindən, əldə edilən nəticələrdən, tədqiqat işinin daha səmərəli həyata keçirilməsi məqsədilə MU tərəfindən həmrəhbərlərlə mütəmadi olaraq aparılan müzakirələrdən bəhs ediblər.

Tədbirdə, həmçinin bu istiqamətdə tədqiqatların Azərbaycanda davam etdirilməsi üçün lazımı şəraitin yaradılmasının vacibliyi vurğulanıb. Eyni zamanda, MU-da təhsil müddətində doktorantlarla mütəmadi görüşlərin, elmi tədqiqatların nəticələri ilə bağlı seminarların təşkil edilməsi təklif edilib.

Qeyd edək ki, əməkdaşlıq sazişinə əsasən, müştərək doktorantlar təhsil müddətinin 2 ilini Monpelye Universitetində, 1 ilini AMEA-da tamamladıqdan sonra həm Azərbaycan, həm də Fransa tərəfindən fəlsəfə doktoru diplomlarına layiq görülmək hüququ qazanırlar.

Lütfi Zadənin 100 illik yubileyinin keçirilməsi üçün vəsatət qaldırılacaq

AMEA-nın Fizika-Riyaziyyat və Texnika Elmləri Bölməsinin (FRTEB) Elmi şurasının növbəti onlayn iclası keçirilib.

Tədbirdə AMEA-nın vitse-prezidenti, şuranın sədri, akademik Rasim Əliquliyev öncə Prezident İlham Əliyevin müvafiq Sərəncamı ilə AMEA-nın həqiqi üzvü Təyyar Cəfərovun "Şöhrət" ordeni ilə təltif edilməsi haqqında məlumat verib. O, akademik bu mükafata layiq görülməsi münasibətilə təbrik edib, fəaliyyətində uğurlar arzulayıb.

R.Əliquliyev qeyd edib ki, son dövrlərdə Azərbaycan Respublikasının mövcud elmi-texniki potensialının xalqımızın milli sərvəti kimi qorunması və möhkəmləndirilməsi, eləcə də fundamental və tətbiqi elmi tədqiqatların prioritet istiqamətlərinin ölkənin müdafiə qüdrətinin gücləndirilməsinə, təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə, qeyri-neft sektorunun inkişafına, respublikanın sosial-iqtisadi və mədəni-mənəvi problemlərinin həllinə uyğun olaraq müəyyənləşdirilməsi ölkə rəhbərliyinin daim diqqət mərkəzindədir.

AMEA Rəyasət Heyətinin 16 iyul 2020-ci il tarixli iclasında verilmiş bəzi tapşırıq və tövsiyələrdən söz açan Rasim Əliquliyev AMEA-nın prezidenti, akademik Ramiz Mehdiyevnin akademiya alimlərinin, ziyalılarımızın, həmçinin gənc alim və mütəxəssislərin COVID-19 virusu ilə mübarizə məsələlərinə, eləcə də, Prezident İlham Əliyevin apardığı

məqsədyönlü, uğurlu siyasətin fonunda gedən ictimai-siyasi proseslərə daim fəal münasibət bildirdiklərini, cəmiyyətin bu istiqamətdə obyektiv məlumatlandırılması və maarifləndirilməsi işlərində yaxından iştirak etdiklərini bildirib.

Daha sonra akademiklər Nazim Məmmədov, Telman Əliyev, Adil Qəribov, Arif Həsimov, AMEA-nın müxbir üzvləri Misir Mərdanov, Oktay Qasimov, Namiq Cəlilov və digərləri çıxış edərək alimlərimizin həmişə ölkə Prezidentinin ətrafında sıx birlişdiyini və onun rəhbər tutduğu dövlətçilik prinsiplərini daim dəstəklədiklərini bildirib.

Sonra iclasda bölmənin elmi müəssisələrinin 2020-ci ilin büdcəsi çərçivəsində maliyyələşdirilməsi nəzərdə tutulan elmi-tədqiqat proqramlarının AMEA Rəyasət Heyətinə təqdim olunması barədə qərar qəbul edilib.

Elmi-təşkilati məsələlərin müzakirəsi zamanı Elmi şura üzvləri dün-

ya şöhrətli azərbaycanlı alim AMEA-nın fəxri üzvü, professor Lütfi Zadənin 100 illik yubileyinin keçirilməsi üçün AMEA və ölkə rəhbərliyi qarşısında vəsatət qaldırılması haqqında qərar qəbul ediblər.

Həmçinin AMEA-nın İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun 50 illik yubileyinin, eləcə də 2021-ci ildə "Şərq Tərəfdaşlığı ölkələri üçün E-infrastruktur" və NATO-nun dəstəyi ilə "Sənaye idarəetmə sistemlərinin kibertəhlükəsizliyi problemləri" mövzusunda həsr olunan beynəlxalq konfransların keçirilməsi haqqında müvafiq qərarlar qəbul edilib.

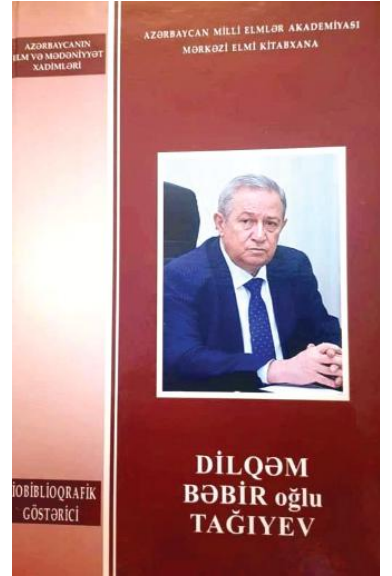
Daha sonra bölmənin Fəxri fərmanının layihəsi diqqətə çatdırılıb. Layihə şura üzvləri tərəfindən yekdilliklə qəbul edilib.

Onlayn iclasda bir sıra kadr, yubiley və təltif məsələləri də müzakirə olunub.

Sonda bir sıra həlli vacib olan məsələlər müzakirə olunub, suallar cavablandırılıb.

Akademik Dilqəm Tağıyevin biblioqrafik göstəricisi hazırlanıb

AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası (MEK) tərəfindən görkəmli kimyaçı alim, akademiyanın vitse-prezidenti, akademik Dilqəm Tağıyevin "Azərbaycanın elm və mədəniyyət xadimləri seriyasından" biblioqrafik göstəricisi hazırlanıb.

AMEA Rəyasət Heyətinin qərarı ilə çap olunan kitabın elmi redaktoru akademik Vaqif Fərzəliyev, ixtisas redaktoru və məsləhətçisi, MEK-in direktoru Sevil Zülfüqarova, tərtibçiləri Günel Əsgərova və Türkan Vahidovadır.

Biblioqrafik göstərici D.Tağıyevin həyatı, elmi-pedaqoji və ictimai fəaliyyətini, 1969-2019-cu illərdəki elmi əsərlərinin biblioqrafiyasını, həmçinin alim haqqında yazılmış mənbələri əhatə edir.

AMEA-nın "Elm" nəşriyyatında işıq üzünə gələn vəsait kimya üzrə elmi-tədqiqat işi aparən alim və mütəxəssislər, ali məktəb müəllimləri və tələbələr, eləcə də geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulub.

İnventarlaşdırma Komissiyası regionlarda monitorinqlər aparıb

AMEA-nın elmi müəssisə və təşkilatlarının balansında olan torpaq sahələri, tikililər, çoxillik əkmələr və torpaqların istifadə vəziyyəti, kənd təsərrüfatı təyinatlı texnika və materiallar barədə məlumatların dəqiqləşdirilməsi və təcrübə sahələrinin idarə ediləməsinin yaxşılaşdırılması məqsədilə akademiya prezidentinin sərəncamı ilə yaradılmış inventarlaşdırma Komissiyasının növbəti iclası keçirilib. Sosial məsafə gözlənilməklə baş tutan iclasda komissiyanın bir sıra üzvləri "Zoom" platforması vasitəsilə iştirak ediblər.

Toplantıya sədrlik edən AMEA-nın vitse-prezidenti, akademik İradə Hüseynova tədbiri açaraq ötən iclasdan keçən dövr ərzində AMEA prezidentinin müvafiq sərəncamlarının icrası istiqamətində komissiya tərəfindən görülən işləri yüksək qiymətləndirib, regionlarda monitorinqlər aparıldığını və müvafiq arayışın hazırlandığını diqqətə çatdırıb.

Sonra komissiyanın sədri, AMEA Rəyasət Heyəti aparatının İşlər idarəsinin müdir müavini, aqrar elmlər üzrə fəlsəfə doktoru Ələddin Eyvazov monitorinq və araşdırmaların nəticələri barədə hesabatı təqdim edib, elmi-tədqiqat bazalarının və dayaq məntəqələrinin nəzdində olan torpaq sahələrinin, texniki vasitələrin və tikililərin istifadəsində mövcud olan problemləri əhatəli şərhlə edərək, onların həlli üzrə təkliflər paketinin hazırlandığını qeyd edib. Nəticə təcrübə bazaları və dayaq məntəqələrinin əsasnamələrinin mövcud olmadığını, torpaqların institutların mandatları və elmi istiqamətlərinə uyğun istifadə edilmədiyini diqqətə çatdırıb.

Sonra komissiyanın üzvləri, müvafiq institutların məsul şəxsləri müzakirə olunan məsələlərlə bağlı mövcud vəziyyət barədə məlumat verib və onlara ünvanlanmış suallara aydınlıq gətiriblər.

Çıxışlara və müzakirələrə yekun vuran akademik İradə Hüseynova inventarlaşdırma Komissiyası tərəfindən hazırlanmış arayışın, təcrübə bazaları və dayaq məntəqələrinin inkişaf proqramının AMEA Rəyasət Heyətinin iclasında müzakirə ediləcəyini bildirib. O, komissiyanın arayışında qeyd edilənlərlə yanaşı, yeni təkliflər irəli sürüb, 2-3 pilot sahənin seçilərək, onlarda nümunəvi təsərrüfatların yaradılmasının vacibliyini söyləyib.

Akademik İradə Hüseynova komissiyanın fəaliyyəti nəticəsində əldə edilən məlumatların və təkliflər paketinin AMEA-da aqrar elm sahəsində fəaliyyətin daha da yüksək səviyyədə təşkilinə, elmi nailiyyət və innovasiyaların tətbiqi işinin gücləndirilməsi istiqamətində ciddi qərarların qəbuluna imkan verəcəyini deyib.

Beynəlxalq elmi bazalarla əməkdaşlıq gücləndirilməlidir

AMEA-nın İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun Elmi şurasının növbəti onlayn iclasında müzakirə edilən məsələlərdən biri də "Web of science", "Scopus" və digər elmi bazalarda çap imkanları haqqında olub.

Bu barədə institutun şöbə müdiri, AMEA-nın müxbir üzvü Ramiz Əliquliyev çıxış edərək bildirib ki, müəssisə əməkdaşlarının dünya elminə inteqrasiyasının təmin olunması baxımından onların müəllifi olduğu məqalələrin dünyanın nüfuzlu, yüksək istinad indeksli jurnallarda nəşri vacib məsələlərdəndir.

Alim bu məqsədlə əməkdaşlara elmi sosial şəbəkələrdə fəal olmağı, nüfuzlu elmi bazalarda qeydiyyatdan keçməyi tövsiyə edib.

R.Əliquliyev, həmçinin "Web of science"-in hazırda pandemiya şəraiti ilə əlaqədar olaraq, informasiya

Jurnalın adı	2011	2012	Cəmi	İnstitut əməkdaşlarının məqalələri
Informasiya Texnologiyaları Problemləri	24	21	45	34 (75%)
Informasiya Cəmiyyəti Problemləri	19	17	36	29 (80%)
	43	38	81	63 (78%)

Texnologiyaları İnstitutu da daxil olmaqla, öz tərəfdaşlarına bu platformaya giriş imkanı verdiyini diqqətə çatdırıb.

Sonra AMEA-nın vitse-prezidenti, institutun direktoru, akademik Rasim Əliquliyev çıxış edərək "Web of science", "Scopus" "Inspecc" kimi beynəlxalq platformalarla əməkdaşlıq əlaqələrinin güc-

lendirilməsinin əhəmiyyətini vurğulayıb: "Məsul şəxslər bu istiqamətdə məqsədyönlü fəaliyyət göstərməli, institutun beynəlxalq bazalarda fəaliyyəti dərinlənəndirilməlidir".

Sonda institutun beynəlxalq bazalarda təmsil olunması ilə bağlı geniş müzakirələr aparılıb, təklif və tövsiyələr irəli sürülüb.

Azərbaycanlı alim Rusiya Təbiətşünaslıq Akademiyasının həqiqi üzvü seçilib

AMEA-nın Torpaqşünaslıq və Aqrokimya İnstitutunun Torpaqların meliorasiyası laboratoriyasının müdiri, aqrar elmlər doktoru, dosent Mustafa Mustafayev Rusiya Təbiətşünaslıq Akademiyasının (RTA) həqiqi üzvü seçilib.

Respublikada əldə olunan nailiyyətlərin xarici ölkələrdə təbliğində aktiv rol oynayan alim elm sahəsindəki xidmətlərinə və Rusiya Təbiətşünaslıq Akademiyası ilə fəal əməkdaşlığına əsasən akademik diplomuna layiq görülməlidir.

M.Mustafayev bu il RTA-nın 25 illiyi münasibətilə keçirilən konfrans, sərgi və müsabiqələrdə fəal iştirak

edib. O, 2019-cu ildə Rusiya Təbiətşünaslıq Akademiyasının müxbir üzvü seçilib.

Qeyd edək ki, M.Mustafayev ilk dəfə Muğan-Salyan massivinin torpaqlarının müasir vəziyyətini kompleks tədqiqatlarla müəyyənləşdirib, ərazinin 1:200000 miqyasında düzlülük və deqradasiya xəritələrini hazırlayıb. Onun tədqiqatları əsasən suvarılan torpaqlarda su-duz balansını, su-duz rejimi, onların proqnozunu verilməsi, duzların miqdarı və tipinin kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığına təsirinə riyazi asılılığı və s. öyrənilib.

Alimlərimiz ağciyər xərçənginin müalicəsində mühüm nəticələr əldə ediblər

Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin Milli Onkologiya Mərkəzi (MOM) ilə AMEA-nın Biofizika İnstitutu ağciyər karsinoması üzrə birgə fundamental və klinik tədqiqatlar aparır. Uğurlu tədqiqatların nəticəsi kimi Biofizika İnstitutunda MOM ilə mütəmül Molekulyar və Hüceyrə Onkologiyası laboratoriyası yaradılıb. Tədqiqat işləri həm ağciyər karsinomasının qeyri-invaziv diaqnostikası, həm də insanın sağlam və ağciyər karsinoması toxuma hüceyrələrini fərqləndirən mühüm faktorların aşkarlanması istiqamətində aparılır.

minimal-invaziv, tez başa gələn, ucuz olduğundan əhəlinin riskli yaş qrupundan olan təbqəsinin genişmiqyaslı skriningi üçün olduqca əhəmiyyətlidir.

MOM və Biofizika İnstitutunun insanın ağciyər xərçəngi ilə əlaqədar iki ildən artıq bir müddətdə apardığı digər tədqiqatlar isə bu xəstəliyə qarşı istifadə edilən müalicənin effektivliyinin artırılmasına yönəldilib. Bu məqsədlə tədqiqatlar ağciyər xərçənginin müalicəsində istifadə olunan protokolların hər bir fərd üçün ən uyğun olanının seçilməsi və bu protokollarda istifadə edilən dərman preparatlarının daha effektiv işləməsi üçün optimal şəraitin təyin edilməsidir. Bu zaman xəstənin sağlam və ağciyər karsinomasına məxsus toxuma hüceyrə membranlarının fiziki-kimyəvi xassələrindəki fərqli cəhətlər təyin edilir və bundan müalicə məqsədilə maksimum istifadə olunur. Hazırda bu istiqamətdə aparılan işlərin nəticəsi kimi klinikada tətbiq üçün bir neçə mühüm nailiyyət əldə olunub.

İlk növbədə, qeyd edək ki, xəstənin sağlam və ağciyər karsinoması toxumalarının hüceyrə membranlarının dinamikasındakı fərqlər, müxtəlif molekulların bu membranlara inkorporasiyasının müxtəlifliyi, eləcə də ətraf mühit faktorlarının bu sistemlərə təsiri hərtərəfli tədqiq edilir. Biz bu gün xəstələrdən götürülən ağci-

yər nümunələrində hazırda istifadə olunan dərmanların təsir kinetikasını izləyərək xərçəng hüceyrələrinin daha effektiv məhv olma şəraitini təyin edə bilirik. İlkən nəticələr göstərir ki, bu gün geniş istifadə olunan dərmanların bir qisminin ağciyər hüceyrələrinə daxil olması aktiv transport hesabına baş verir. Nəticə etibarilə metabolizmi daha yüksək olan hüceyrələr dərmanı daha sürətlə daxil alır və məhv olur. Digər tərəfdən isə metabolizmi aşağı olan ağciyər karsinoma hüceyrələri dərman molekullarını hüceyrə daxilində çox pis qəbul edir və onların təsiri zəif olur. Ona görə də, eyni dərmanın hətta eyni tip ağciyər karsinoması xəstələrinə təsiri müxtəlif ola bilər.

Aparılan birgə tədqiqatlar bir daha göstərir ki, xərçəng xəstəliklərinə qarşı effektiv mübarizə üçün onkologiyada fərdi təbabət prinsipləri tətbiq edilməlidir. Aldığımız mühüm nəticələrin kliniki tətbiqinin çox faydalı olacağına şübhə edilmir. Bunun üçün Biofizika İnstitutunun bazasında MOM və Biofizika İnstitutunun birgə istifadəsi üçün müasir hüceyrə texnologiyalarının yaradılması çox vacibdir. Artıq Biofizika İnstitutunda hüceyrə texnologiyalarının yaradılması proqramı AMEA-nın Rəyasət Heyətinə təqdim edilib.

Ümid edirik ki, AMEA-nın Rəyasət Heyəti bu işdə bizə dəstək verəcək və biz ictimaiyyət qarşısında görülən işlər üzrə hesabat verəcəyik.

Cəmil ƏLİYEV,
AR Səhiyyə Nazirliyinin Milli Onkologiya Mərkəzinin baş direktoru, akademik

Oktay QASIMOV,
AMEA-nın Biofizika İnstitutunun direktoru, AMEA-nın müxbir üzvü

Tarixi əlyazmamız UNESCO-nun Dünya yaddaşı beynəlxalq reyestrinə daxil ediləcək

Azərbaycana aid daha bir əlyazmanın UNESCO-nun Dünya yaddaşı (Memory of the World) beynəlxalq reyestrinə daxil edilməsi üzrə AMEA-nın Əlyazmalar İnstitutu ilə sözügedən təşkilat arasında başlanmış onlayn işçi görüşləri və təqdimat prosesi yekunlaşıb.

UNESCO Baş Qərarğahının və Cənubi Koreyanın UNESCO üzrə Milli Komissiyasının təşəbbüsü ilə keçirilmiş çoxsaylı görüşlərə Dünya yaddaşı proqramının Qeydiyyat altkomitəsinin rəhbəri professor Jan Bos (Niderland) sədrlik edib. Qiymətləndirmə üzrə ekspertlər qismində isə UNESCO rəsmiləri, professorlar Joy Şpringer (Niderland), Kyunq-ho Suh (Cənubi Koreya), Rey Edmondson (Avstraliya) və Roslin Rassel (Avstraliya) çıxış ediblər.

UNESCO-nun Dünya Yaddaşı Proqramı üzrə Azərbaycan Milli Komitəsinin sədri, Əlyazmalar İnstitutunun direktoru, akademik Teymur Kərimlinin sədrliyi ilə elmi müəssisədə yaradılmış komissiya (üzvlər: Əlyazmalar İnstitutunun elmi işlər üzrə direktor müavini, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Paşa Kərimov, elmi katib, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Əziyə Nəcəfov, Beynəlxalq əlaqələr şöbəsinin müdiri, tarix üzrə fəlsəfə doktoru Nigar Babaxanova) prosedür qaydalarına uyğun olaraq, institutda mühafizə olunan, XIX əsrə aid unikal əlyazma kitabının UNESCO ekspertləri üçün təqdimatını həyata keçirib.

On dörd onlayn işçi görüşdə institutu təmsil edən komissiya üzvü, tarix üzrə fəlsəfə doktoru Nigar Babaxanova reyestrə daxil edilmək üçün təqdim olunmuş əlyazma haqqında həm əsas, həm də plenar iclaslarda çıxışlar edib, namizəd əlyazmanın unikallığı, elmi, tarixi, bədii əhəmiyyəti ilə bağlı elmi müəssisənin mövqeyini və obyektiv qiymətləndirməyə yardım edəcək mötəbər arxiv sənədlərini UNESCO ekspertlərinin diqqətinə çatdırıb, proses zamanı meydana çıxmış əlavə sualların cavablandırılması məqsədilə komissiya üzvlərini UNESCO Qeydiyyat altkomitəsi ilə əlaqələndirib.

UNESCO tərəfindən elmi qiymətləndirmə və ekspertiza fəaliyyəti uğurla yekunlaşacağı təqdirdə, Azərbaycan aid daha bir əlyazmanın yaxın bir neçə ay ərzində nüfuzlu Dünya yaddaşı reyestrinə daxil ediləcəyi gözlənilir.

Xatırladaq ki, indiyədək Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan 4 unikal əlyazma - Rüstəm Cürcaninin "Zəxirəyi-Nizamşahi", Əbülqasim Zəhravinin "Əl-məqələtus-səlasim", Əbu Əli ibn Sınanın "Əl-qanun fit-tibb" və Məhəmməd Füzulinin anadilli "Divan"ı Dünya yaddaşı reyestrinə daxil edilib.

Müsləman mütəfəkkirlər

Azərbaycanlı filosof Molla Rəcəbəli Təbrizi

Molla Rəcəbəli Təbrizinin dəyərli orijinal yaradıcılığı, elmi fəaliyyəti, istedadlı və müdrik şagirdlərinin yaratdıqları zəngin fəlsəfi irs XVII əsrdə müsləman şərqində elmi-fəlsəfi fikrin inkişafına və geniş yayılmasına böyük təsir göstərmişdir. Onun yaradıcılığı və nəzəriyyələri daha çox peripatetik və qismən də işraqi mövqedə olmuşdur.

Həyat və yaradıcılığı: Molla Rəcəbəli Təbrizi [ملا رجبعلى تبریزی] Səfəvilər dövrünün adlı-sanlı azərbaycanlı filosoflarından olmuşdur. Zəngin mənəvi zövqə malik olan Təbrizi "Vahid" təxəllüsü ilə fəlsəfi şeirlər də yazmışdır. Anadan olduğu il məlum deyil, lakin 1669-cu ildə (hicri qəməri ilə 1080-ci ildə) vəfat etmişdir. Təbriz şəhərində anadan olmasına baxmayaraq, ömrünün çoxunu Səfəvilərin paytaxtı İsfahanda yaşamışdır. İkinci şah Abbas ona hörmətini göstərmək üçün dəfələrlə onun evinə getmişdir. İsfahanın Abbasabad bölgəsində yaşamış və ikinci şah Abbas ona olan sevgisindən, Şəmsabadda (İsfahandan xaricdə olan bir məhəllədə) onun üçün xüsusi ev ayırmışdır. Onun əsas müəllimi kimi Mir Fəndəriskinin adı qeyd edilir. Sonralar uzun müddət İsfahanda şeyx Lütfulah xan mədrəsəsində dərş demişdir.

Şagirdləri: Həkim mühaqqiq Qazi Səid Qummi, qardaşı Məhəmməd

Həsən Qummi, "Üsulul-fəvaid" kitabının sahibi Mir Qəvam, Molla Abbas Mövləvi, Molla Məhəmməd Tənqabuni, Mirqəvam Razi və Məhəmməd Rəfi Pirzadə kimi şəxsiyyətlərin adlarını Molla Rəcəbəli Təbrizin məşhur şagirdləri sırasında qeyd etmək olar. Qazi Səid öz əsərlərinin bəzisini öz ustasına ithaf etmiş, Pirzadə ustadın şərh və izahlarını iki cildde yazıb və onun göstərişi ilə onu "Maarifi-İlahiyyə" adlandırmışdır.

Əsərləri: Onun əsərləri arasında iki fəlsəfi traktat başlıca yer tutur: "Vacib varlığın isbatı" və "Əl-Üsul-ul Asefiyyə" yəni həkimanə əsaslar. Əlbəttə bəziləri səhv edərək onu "əl-Üsul-ul Lahiqə" digərləri isə, "əl-əsl ul Əsl" kimi qeyd etmişlər. Onun "Maarifi-İlahiyyə" adlı əsəri isə, şagirdinin onun nəzəriyyələri əsasında topladığı təlimlərdir. "Vacib varlığın isbatı" əsəri müqəddimə beş fəsil və nəticədən ibarətdir. Müqəddimədə fəlsəfenin ümumi anlayışları, onları ifadə edən terminlər verilir. Fəsillərdə özü-özlüyündə vacib varlığın tərkiyə ayrılan olmaması, vahidliyi, onun atributlarının öz substansiyası ilə eyniyyət təşkil etməsi, varlıq sözünün daşdığı mənalar araşdırılır. Nəticədə varlıq haqqında mühakimələr ümumiləşdirilir.

Aid olduğu fəlsəfi cərəyən: O Peripatetezm cərəyanının ardıcılardan və onun əsasları barədə dərin biliyə malik olan filosoflardandır. Həqiqətdə Rəcəbəli Təbrizi, Söhrəvərdi və onun ardıcılarna qədər

yayılmış işraq düşüncəsindən fərqli bir düşüncənin nümayəndəsidir. O, öz ustası Mir Fəndəriskinin fəlsəfədəki "vücut" barədə bütün fikirlərini qəbul etsə də, Söhrəvərdinin işraq hikmətinə dəqiq mənimsəməyə üstünlük vermişdir. Henri Korbin molla Rəcəbəli Təbrizi barədə yazır: "Rəcəbəli Təbrizin əsərlərində araşdırma apararkən, onun İranın ənənəvi fəlsəfəsində təqliddən nə dərəcədə uzaq olduğunu müşahidə etdim."

Fəlsəfi nəzəriyyələri: 1. Vücudun ləfzi müstərkliyi

O Sədrəddin Şirazi (Molla Sədrə) nəzəriyyəsinin əksinə olaraq, vücut ifadəsinin tərifi ehtiyacı olmadığını açıqladıqdan sonra, qeyd edir: Vücudda heç bir təşkil (vücudun dərcələri əsasında çoxluq) yoxdur. Çünki yaradan və yaranmışın vücudu arasında heç bir bənzərlik yoxdur. Bu yalnız ləfzin müstərk olmasıdır. Buna əsasən, mütəlak vücut, təbiət aləmindən xaric mövzu deyil. Təbiət aləmindən xaric mövzusu yalnız tənzihi İlahiyatın predmeti ola bilər. O, Aristotel, Farabi, İbn Sina, Macriti, Mahmud Şəbesteri və Sədrəddin Qunəviyə öz əsərlərində istinad edir və xəlifə Məmunun dəvəti İmam Rzanın Mərvdə söylədiyi iki xütbəni argument kimi göstərirdi. Ona görə, İmam öz nitqinin incəliklərindən istifadə edərək, ləfzin müstərk olmasının hər növünü inkar edir. Çünki iştrak nəticədə şirkə səbəb olar və vücudun naqisliyinə gətirib çıxarar.

O, həmçinin İbn Babəvəhyin "Ət-tövhid" kitabının əvvəlində gətirdiyi bu iki xütbəyə ustadcasına şərh yazmışdır. Təbriziyə görə, materiya və forma, səbəb və nəticə kateqoriyaları arasında substansial bağlılıq əlaqələri vardır. O, həmçinin Allahı ilkin forma, zəruri vacib varlıq hesab etmişdir.

2. Substansial hərəkət

Molla Rəcəbəli Təbrizin başlıca nəzəriyyələrindən biri substansial hərəkəti inkar etməsidir. Təbrizi İbn Sina və onun peripatetik ardıcılıklarının davamçılarından olmuşdur. Bu səbəbdən substansial hərəkəti (cövhəri hərəkəti) inkar etmiş və cövhərdə hərəkəti inkar edən məşhur argumentləri bəyan etmişdir. Onun, Sədrəddin Şirazi ilə eyni dövrdə yaşamaması nəzərə alsaq, S.Şirazin nəzəriyyələrinə diqqət yetirməməsi, onları qəbul etməməsi mənasındadır. Bəzi fikirlərə görə onların arasında soyuq münasibət olmuşdur.

3. Vücudun əsilliyi və zehni vücut

Təbrizi "Əl-Üsul-ul Asefiyyə" rəsələsində vücudun əsilliyi, zehni vücut və bu məsələlərlə bağlı olan digər mövzuların hamısını inkar edir və Peripatetiklər kimi argumentlər gətirir. Ona görə nəfəsdə olan bilik, həmin varlıqların zehni surət və varlıqlarına görə deyil, belkə zati və ya hissi üzlər olmadan belə, nəfəsə aydın ola bilər. Nümunə üçün nəfəsə aydın və isti kimi cüzi məsələləri hiss üzləri vasitəsilə

idrak edir. Amma ümumi anlayışları hissi üzlər olmadan da qavrayır və öz zati elmi ilə onları dərk edir. O, nəfsi bütün maddi və mənəvi varlıqların külli və cəmi olmasını və onların həqiqətlərini öz zati güzgüsündə müşahidə edib, tanıması arqumenti ilə isbat edir. Təbrizi həmçinin nəfsin müxtəlif qüvvələr ilə yox, vahid qüvvə ilə bilik əldə etməsinə vurğulayır. Onun təlimində universal nəfs öz-özlüyündə bilici və dərkedicidir, "bütün şeylər" özlərinin mahiyyətləri cəhətdən nəfs üçün məlumdur.

4. Allahın atributlarının onun substansiyası ilə eyniyyət təşkil etməsi

Allahın atributlarının onun substansiyası ilə eyniyyət təşkil etməsinə fəlsəfədə "tənzihi ilahiyyət" deyilir. O, şie teologiyasında tənzihi ilahiyyət nəzəriyyəçilərindən biri kimi çıxış edir. Bu səbəbdən zat və atributların eyniliyini iddia etmiş və hətta atributların özünlə belə vacib vücudda inkar etmişdir. Ona görə, hər hansı bir atributu Allaha aid etmək, həmin atributun əksini Allahda inkar etməkdir. Nümunə üçün, Allaha cahil olmadığı üçün alim deyilir və ya aciz olmadığı üçün qüdrətli deyilir. Təbrizi bu növ atributların Allaha nisbət verilməsini, Allahın həmin atributları bəxş etməsi kimi hesab etmişdir.

Ələddin MƏLİKOV,
AMEA prezidentinin köməkçisi, fəlsəfə elmləri doktoru, dosent

"Koronavirus pandemiyası: elmi tədqiqatlardan"

Hazırkı dövrdə ölkədə COVID-19 pandemiyası ilə əlaqədar aparılan elmi tədqiqatların vəziyyətinin qiymətləndirilməsi, müvafiq yol xəritəsinin müəyyənləşdirilməsi, ilkin nəzəri və klinik nəticələrin elmi ictimaiyyətin nəzərinə çatdırılması üçün alim və mütəxəssisləri vahid virtual məkanda toplamağa olan ehtiyacı nəzərə alaraq Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası müvafiq problemlər üzrə beynəlxalq onlayn konfrans keçirilməsi təşəbbüsü ilə çıxış etmişdir. Azərbaycanı, eləcə də ABŞ, Birləşmiş Krallıq, Fransa, Cənubi Koreya, Türkiyə və İrani təmsil edən 250-dən çox alim və mütəxəssisin iştirakı ilə 4-6 avqust tarixlərində baş tutmuş konfransda 9 plenar və 36 simpoziumal məruzə dinlənmişdir. Sonda konfrans iştirakçıları adından ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevə müraciət ünvanlanmışdır.

COVID-19 koronavirus pandemiyası aydın bütün dünyanı gərgin vəziyyətdə saxlamaqdadır. Bu günə kimi planetdə 20 milyona qədər insan bu xəstəliyə yoluxmuş, onlardan 750 minə yaxını həyatını itirmişdir. Bəşəriyyətin pandemiyaya qarşı mübarizəsi ciddi şəkildə davam etsə də, hələ ki, nə yayılmanı dayandırmaq, nə də xəstəliyə qarşı effektiv vaksin və dərmanların hazırlanmasında ciddi uğurlar əldə etmək mümkün olmamışdır.

Pandemiyanın elan edildiyi vaxtdan bu günə qədər onunla mübarizədə fərqlənən, ona qarşı vaxtında və effektiv tədbirlər görən ölkələr sırasında Azərbaycan Respublikası da yer almışdır. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında müdriklilik və uzaqgörənliklə həyata keçirilmiş çoxşaxəli qabaqlayıcı tədbirlər, pandemiyanın iqtisadiyata vurduğu zərər fonunda insanların sağlamlığı və sosial təminatının ön plana çəkilməsi ölkəmizi gözəgörünməz düşmənin ilk həmlələrindən xilas edə bilmişdir.

Koronavirus və onun yayılması nəticəsində yaranmış problemlərlə bağlı elmi ictimaiyyətin üzərinə çox böyük vəzifələr düşdüyü nəzərə alınaraq, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında və digər dövlət qurumlarının elmi tədqiqat müəssisələrində COVID-19 xəstəliyinə qarşı mübarizə istiqamətində ölkə Prezidentinin tapşırıqları ciddi şəkildə icra edilmişdir. Kütləvi informasiya vasitələrində, televiziya kanallarında, informasiya agentliklərinin bülletenlərində, internet portallarında, sosial şəbəkələrdə çoxsaylı məqalələr dərc olunmuş, müsahibələr verilmiş, müaciətlər edilmiş, geniş və əhatəli təbliğat və maarifləndirmə işləri aparılmışdır. Bu prosesə virusların tədqiqi, onlara qarşı vaksin və terapevtik dərmanların hazırlanması üzrə dünyanın aparıcı ölkələri və mərkəzlərində fəaliyyət göstərən azərbaycanlı alimlər də cəlb edilmişlər. Lakin bütün atılan addımlara baxmayaraq, dünyada olduğu kimi, Azərbaycanda da hələ ki, pandemiya tam qalib gəlmək mümkün olmamışdır.

AMEA-nın Biologiya və Tibb Elmləri Bölməsi və AMEA-nın Molekulyar Biologiya və Biotexnologiyalar İnstitutu müvafiq problemləri əhatə edən "Koronavirus pandemiyası: elmi tədqiqatlardan sağlam gələcəyin təminatına doğru" mövzusunda beynəlxalq onlayn konfrans keçirilməsi təşəbbüsü ilə çıxış etmişdir. Bu təşəbbüs AMEA-nın rəhbərliyi tərəfindən müsbət qarşılanmış və onun keçirilməsinə hər tərəfli dəstək verilmişdir.

Konfransın mövzuları çox geniş olmuş, ən müxtəlif sahələri əhatə etmişdir. O cümlədən aşağıdakı əsas istiqamətlər müəyyənləşdirilmişdir:

- yeni pandemiya və epidemiyaya təhlükələrinin qarşısının alınmasında müasir elmi biliklərin və innovativ texnologiyaların tətbiqi, beynəlxalq əməkdaşlıq və milli biotəhlükəsizlik çağırışları;
- təkamül və epidemiologiya, gələcək risklər;

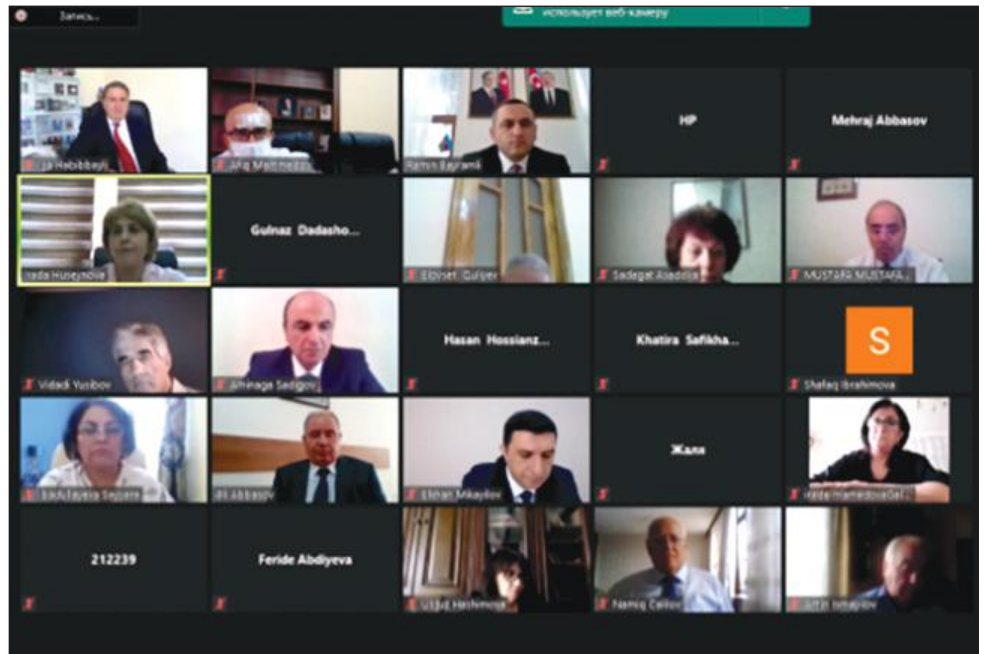
- viral müxtəliflik, koronaviruslar dünyası, onların təkamül dinamikası;
- yeni koronavirusların yaranması və onlara qarşı immunitetin inkişafı üçün populyasiya genom tədqiqatları;
- COVID-19 pandemiyasının diaqnostika və müalicə üsulları;
- viruslara qarşı mübarizədə peyvəndlərin, antiviral dərmanların, bitki təbii birləşmələrin tətbiqi;
- epidemik alovlanmaların proqnozlaşdırılması, riyazi modellər;
- pandemiyalar və bioetik problemlər;
- mikrobiologiya, virusologiya və molekulyar biotexnologiya elmlərinin gələcək inkişaf perspektivləri.

Beynəlxalq konfransın işinin yüksək səviyyədə qurulması üçün AMEA-nın prezidenti akademik Ramiz Mehdiyevin sədrliyi ilə konfransın təşkilat komitəsi yaradılmışdır. Təşkilat komitəsinə AMEA-nın vitse-prezidenti akademik İradə Hüseynova (sədr müavini), Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Səhiyyə Komitəsinin sədri akademik Əhliman Əmiraslanov, Azərbaycan Respublikasının Qida Təhlükəsizliyi Agentliyinin sədri Qoşqar Təhməzli, Tibbi Ərazi Bölmələrini İdarəetmə Birliyinin (TƏBİB) sədri, tibb üzrə fəlsəfə doktoru Ramin Bayramlı, AMEA prezidentinin müşaviri, akademik Əli Abbasov, Azərbaycan Tibb Universitetinin rektoru, tibb elmləri doktoru, professor Gəray Gəraybəyli, Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin Xüsusi Təhlükəli İnfeksiyalara Nəzarət Mərkəzinin Baş direktoru, tibb üzrə fəlsəfə doktoru Natiq Xəlilov, Azərbaycan Respublikasının baş infeksionisti, tibb üzrə fəlsəfə doktoru Cəlal İsayev, ATU-nun I Cərrahi Xəstəliklər kafedrasının müdiri AMEA-nın müxbir üzvü Nuru Bayramov, AMEA-nın Molekulyar Biologiya və Biotexnologiyalar İnstitutunun (MBBİ) laboratoriya müdiri AMEA-nın müxbir üzvü İlham Şahmurov, Kəmbir Tibbi Tədqiqatlar Şurası Molekulyar Biologiya İnstitutunun (Birləşmiş Krallıq) qrup rəhbəri, MBBİ-də beynəlxalq laboratoriyasının müdiri professor Qərib Mürşüdoğ, ABŞ-ın İndiana Bioelmlər Tədqiqat İnstitutunun professoru, MBBİ-də beynəlxalq laboratoriyasının müdiri professor Vidadi Yusibov, TƏBİB-in Tibbi Profilaktika İnstitutunun direktoru professor Adil Allahverdiyev, Akdeniz Universitetinin (Türkiyə) professoru, MBBİ-də beynəlxalq laboratoriyasının müdiri, AMEA-nın müxbir üzvü Tərlan Məmmədov, Pusan Milli Universitetinin (Cənubi Koreya) tədqiqatçı-professoru, MBBİ-də beynəlxalq laboratoriyasının müdiri professor İsmayıl Zülfüqarov və digər tanınmış alimlər daxil olmuşlar.

Konfrans 4-5 avqust tarixlərinə planlaşdırılmış, lakin burada müzakirə edilən problemlərin, edilən plenar və simpoziumal çıxışların, xarici ölkələri təmsil edən alimlərlə birgə aparılan elmi diskussiyaların böyük maraq doğurması nəticəsində onun işi daha bir gün uzadılmışdır.

Konfransın 4 avqustda keçirilən açılış iclasında Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin, Azərbaycan Respublikasının Qida Təhlükəsizliyi Agentliyinin, TƏBİB-in rəhbər şəxsləri, AMEA-nın birinci vitse-prezidenti akademik İsa Həbibbəyli, vitse-prezidentlər, akademiklər İradə Hüseynova, Rəsim Əliquliyev, Dilqəm Tağıyev, AMEA-nın akademik-katibi AMEA-nın müxbir üzvü Əminə Sadiqova, AMEA-nın Biologiya və Tibb Elmləri Bölməsinə daxil olan elmi müəssisələrin direktorları, müvafiq problemlər üzrə ölkədə və xaricdə çalışan azərbaycanlı alimlər, ABŞ, Birləşmiş Krallıq, Fransa, Cənubi Koreya, Türkiyə və İrandan olan mütəxəssislər, eləcə də bir sıra aidiyyəti dövlət qurumlarının nümayəndələri iştirak etmişlər.

AMEA-nın vitse-prezidenti akademik İradə Hüseynova ilk öncə Azərbaycanın ərəzi bütövlüğü uğrunda gedən döyüşlərdə şəhid olan qəhrəman general, zabıt və əsgərlərimizin, eyni zamanda, COVID-19-la mücadilədə həyatını itirmiş fədakar həkimlərimizin əziz xatirəsini anmışdır. Natiq Azərbaycanın qüdrətli Silahlı Qüvvələrinin və "həkimlər ordu-

su"nun şücaətini yüksək qiymətləndirmiş, konfrans iştirakçılarının Ali Baş Komandana olan dəstəyini ifadə etmişdir.

Sonra akademik İradə Hüseynova təşkilat komitəsinin sədri, AMEA-nın prezidenti akademik Ramiz Mehdiyevin adından beynəlxalq tədbirin iştirakçılarına salamlamış, onun pandemiyaya qarşı mübarizədə görülən işlərlə bağlı fikirlərini və konfransın işinə arzularını çatdırmışdır: "Pandemiya elan olunduqdan sonra bir sıra ölkələr, o cümlədən Azərbaycan xüsusi tədbirlər planı hazırlamış, karantin rejimi tətbiq etmiş və müxtəlif qabaqlayıcı işlər görməklə virusun yayılmasının qarşısını almışdır.

Azərbaycanın vaxtında həyata keçirdiyi preventiv tədbirlər nəticəsində ölkəmiz bir sıra dövlətlər üçün nümunə olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən həyata keçirilən uzaqgörən və müdrik siyasət nəticəsində insanların sağlamlığının təmin olunması, eləcə də sosial rifahının yaxşılaşdırılması istiqamətində atılan addımlar öz real nəticələrini vermişdir.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında da pandemiya qarşı mübarizə üzrə müvafiq sərəncamlar verilmiş və onların icrası təmin edilmişdir. AMEA-da akademik Ramiz Mehdiyevin rəhbərliyi altında postpandemiya dövrü üçün elmi fəaliyyət proqramı hazırlanmışdır. Bu proqramda insan sağlamlığı ilə bağlı tədqiqatların genişləndirilməsi də öz əksini tapmışdır.

Azərbaycanda virusa qarşı mübarizədə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası ilə digər təşkilatların qüvvələri birləşdirilməli, dövlətin biotəhlükəsizlik sistemində real töhfələr verilməlidir. İnanıram ki, hazırkı konfrans qarşıya qoyulmuş məqsədlərə çatmaqda əhəmiyyətli rol oynayacaqdır. Bu işdə hamınıza uğurlar arzulayıram".

Daha sonra söz Milli Məclisin Səhiyyə Komitəsinin sədri akademik Əhliman Əmiraslanova verilmişdir. O, COVID-19 pandemiyası ilə bağlı aktual elmi-praktiki məsələlərin müzakirəsi məqsədilə təşkil olunan beynəlxalq konfransın əhəmiyyətindən danışmışdır. Natiq koronavirusa qarşı mübarizə ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Milli Məclisində, Səhiyyə Komitəsində görülən işlər, qəbul edilən qanunlar haqqında məlumat vermiş, Milli Məclis və AR Səhiyyə Nazirliyi tərəfindən pandemiya qarşı mübarizədə əhalinin sağlamlığının qorunması, eləcə də sanitar-epidemioloji sağlamlıq haqqında hüquqi aktların hazırlanmasını diqqətə çatdırmışdır.

Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə pandemiya dövründə Azərbaycanda virusun geniş yayılmasının qarşısının alınması üçün ölkə ərəzində çevik və sistemli preventiv tədbirlərin həyata keçirildiyini deyən Əhliman Əmiraslanov qeyd etmişdir ki, bu məqsədlə ölkəmizə Avropa istehsalı olan laborator testlər, tibb avadanlığı və ləvazimatlar, qoruyucu vasitələr vaxtında gətirilərək tibb müəssisələrinə təhvil verilmişdir. Ölkə Pre-

zidentinin sərəncamı ilə COVID-19 xəstəliyi ilə mücadilə edən tibb işçilərinin sosial müdafiəsi gücləndirilmiş, onların əməkdaşlarına aylıq vəzifə maaşlarının 3-5 misli həcmində əlavələr müəyyən edilmişdir. Heydər Əliyev Fondu və Heydər Əliyev Mərkəzinin dəstəyi ilə Yeni Çağrı Mərkəzi yaradılmış, koronaviruslu xəstələrin müalicəsinə cəlb olunmuş həkimlərə və tibb personalına psixoloji dəstək göstərilməsi təşkil edilmişdir.

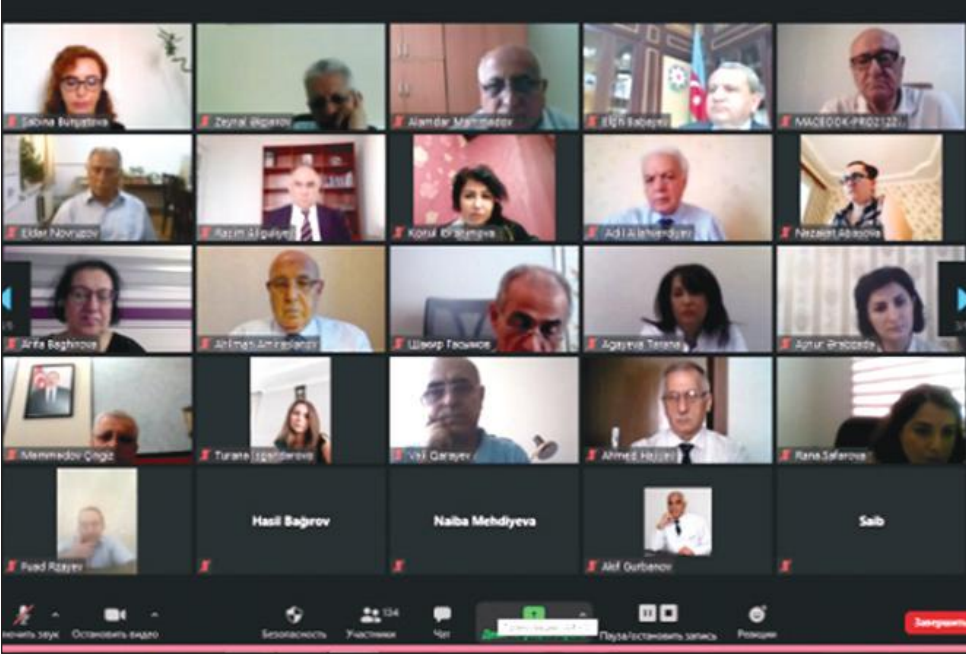
Akademik Əhliman Əmiraslanov koronavirusa qarşı dərman preparatlarının və vaksinlərin əldə olunması üçün bütün təşkilatların və tədqiqatçıların birgə fəaliyyət göstərməsinin əhəmiyyətindən danışmışdır. "Vaksin hazırlanmasına müəyyən qədər vaxt tələb olduğundan bu virusla birgə yaşamağa öyrənməliyik", - deyən akademik, həmçinin qeyd etmişdir ki, tibbi maskadan istifadə, sosial məsafənin gözlənilməsi və gigiyenik tələblərə əməl olunması ilə COVID-19-la daha asan mübarizə aparmaq mümkündür.

Sonra açılış mərasimində Azərbaycan Respublikası Səhiyyə nazirinin müavini Rahim Əliyev çıxış edərək COVID-19 pandemiyasının doğurduğu tibbi və sosial-iqtisadi problemlərdən, bütün dünyada xəstəliyin törətdiyi itkilərdən danışmışdır. O diqqətə çatdırmışdır ki, Prezident İlham Əliyev və ölkənin Birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyeva öz çıxışlarında dəfələrlə pandemiyanın müxtəlif sferalara təsiri məsələsinə toxunmuş, problemlərin həlli yollarını göstərmişlər. Natiq sonra demişdir: "Nəticə etibarilə son günlərdə yoluxmanın azalması hökumət tərəfindən həyata keçirilən strategiyaların düzgün seçildiyini göstərir. Epidemioloji tədqiqatlar da yoluxma sayının azalmasına təsir etmişdir". Nazir müavini çıxışının sonunda bu kimi tədbirlərin keçirilməsinin önəmli olduğunu, alimlərin bir araya gətirilərək onlara öz tədqiqatlarını bölüşmək üçün geniş imkanlar yaratdığını nəzərə çatdıraraq konfransın işinə uğurlar arzulamışdır.

Toplantıda Tibbi Ərazi Bölmələrini İdarəetmə Birliyinin İdarə Heyətinin (TƏBİB) sədri Ramin Bayramlı Azərbaycanda yeni növ koronavirusla mübarizə tədbirləri və qarşıda görülməsi nəzərdə tutulan işlər haqqında geniş təqdimatla çıxış etmişdir. O, ölkəmizdə COVID-19 ilə mübarizəyə cəlb olunmuş həkimlər və tibbi personala onlayn rejimdə, eləcə də canlı ünsiyyət vasitəsilə təlimlərin keçirildiyini, ilk dəfə olaraq tam avtomatlaşdırılmış PZR laboratoriyalarının TƏBİB tərəfindən Azərbaycana gətirildiyini, hazırda ölkədə çoxsaylı yeni laboratoriyaların fəaliyyət göstərdiyini diqqətə çatdırmışdır.

Ramin Bayramlı çıxışında koronavirusla bağlı tədqiqatların aparılması, dərman və vaksin hazırlanması istiqamətində sıx əməkdaşlığın, bu əməkdaşlıqda AMEA-nın əlaqələndirici rolunun son dərəcə vacib olduğunu xüsusi olaraq bildirmişdir.

sağlam gələcəyin təminatına doğru"

Sonra Azərbaycan Respublikası Qida Təhlükəsizliyi Agentliyi sədrinin müaviri Elxan Mikayilov çıxış edərək konfransın əhəmiyyətini vurğulamış və bildirmişdir ki, bütün dünyanın koronavirusla mübarizə içində olduğu bir vaxtda xəstəliyin xüsusiyyətləri və ona qarşı tətbiq edilən mübarizə metodlarının elmi cəhətdən araşdırılması, eyni zamanda, genetik xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla xəstəliyə qarşı mübarizə yollarının təklif edilməsi çox vacib məsələdir. Qlobal pandemiyanın ortaya çıxardığı mühüm məsələlərdən biri də insanların immun sisteminin gücləndirilməsidir. Qida Təhlükəsizliyi Agentliyi koronavirusun yayılmağa başladığı ilk gündən Operativ Qərarla əməkdaşlıq edərək, xüsusilə ictimai işə, topdan və pərakəndə satış obyektlərində profilaktik tədbirlərə dair metodiki göstərişlər hazırlayaraq ictimaiyyətə təqdim etmişdir. Digər vacib istiqamətin laboratoriya müayinələrinin aparılması olduğunu deyən Elxan Mikayilov Qida Təhlükəsizliyi Agentliyinin tərkibində hazırda 9 stasionar laboratoriyanın fəaliyyət göstərdiyini bildirmişdir.

Sonra söz akademik Əli Abbasova verilmişdir. O qeyd etmişdir ki, Azərbaycan da daxil olmaqla az sayda ölkə yalnız düzgün qərarların qəbulu, müəyyən təşkilatı və tibbi-bioloji müalicəvi tədbirlərin görülməsi ilə vəziyyətdən minimum itkilərlə çıxma bilmişdir. Alim YTP-də xüsusi karantin müddətində görülən işlər haqqında məlumat verərək elm və iqtisadiyyat arasında körpü rolunu oynayan bu təşkilatın əsas məqsədinin alınan elmi tədqiqat nəticələrinin kommersiyalaşdırılmasından ibarət olduğunu qeyd etmişdir. Akademik Əli Abbasov koronavirusun təhlükə mənbəyi olması ilə yanaşı, bir çox sahələrdə, əsasən də yüksək texnologiyaların inkişafına müsbət stimullaşdırıcı təsir xüsusiyyətinin ortaya çıxdığına diqqət çəkmişdir: "Məlumdur ki, COVID-19-un bütün dünyada vüsət alması ilə bir sıra sahələrdə sürətli inkişaf müşahidə olunmağa başladı. Buraya tibbi-bioloji istiqamətlərdən başqa, informasiya texnologiyaları sahəsi də aiddir. Məsələn, pandemiya dövründə tibbi xidmətlərin rəqəmsal platformalar üzərində təqdim olunması ön plana çıxmışdır".

Əli Abbasov artıq koronavirusla mübarizə üçün süni intellekt və müasir texnologiyaların tətbiqi ilə dünyada bir neçə elmi proqramın hazırlandığını demişdir. Alim Azərbaycanda TƏBİB-in yaratdığı "E-Təbib" proqramını yüksək qiymətləndirərək, mobil tətbiqin ölkəmizdə bu sahədə ilk təcrübə olduğunu vurğulamışdır.

Beynəlxalq konfransın açılış toplantısına AMEA-nın vitse-prezidenti akademik İradə Hüseynovanın çıxışı ilə yekun vurulmuşdur. O çıxışında demişdir: "Bəşəriyyət öz tarixi boyunca dəfələrlə patogen mikroorqanizmlər səbəbindən yaranan və çoxsaylı qurbanlara səbəb olan bir sıra pandemiyalarla üzləşmişdir. Tarix ərzində dəfələrlə baş qaldırılmış və qurbanlarının sayı bir neçə yüz milyonlarla ölçülən donuz qripi, Yustinian vəbası və ya bubon taunu, QIÇS, İspan qripi, "qara ölüm", çi-

çək, vəba, ebola, quş qripi, vərem, malyariya, cüzam və s. kimi son dərəcə qorxulu yoluxucu xəstəliklər zəncirinə XXI əsrin əvvəllərində mənşəcə bir-birinə yaxın bir neçə təhlükəli virus - SARS CoV-1, MERS, yeni SARS-CoV-2 (COVID-19) pandemiyası da qoşulmuşdur. İlk yoluxması 2019-cu ilin axırlarında Çinin Uhan şəhərində qeydə alınan yeni COVID-19 pandemiyası həm dünyanın səhiyyə sistemini, həm iqtisadiyyatını və iş həyatını, həm də bütün müvafiq elm sahələrini, sözün əsil mənasında, çətin sınaq qarşısında qoymuşdur".

Pandemiyaya qarşı uğurla mübarizə aparılan ölkələr sırasında Azərbaycanın yer almasının səbəblərindən danışan natiq daha sonra demişdir: "Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin hakimiyyətdə olduğu dövrdə ölkədə 700-dən çox səhiyyə ocağı, müasir klinikalar inşa olunmuş və ya əsaslı təmir edilmişdir. Pandemiya dövründə bu işlər daha da intensivləşdirilmiş, ölkənin səhiyyə sistemi qısa müddət ərzində yenidən qurulmuşdur. Son aylarda istifadəyə verilmiş "Yeni klinika", çoxsaylı modul tipli xəstəxanalar mövcud imkanları daha da genişləndirmişdir. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı ilə sıx əməkdaşlıq qurulmuşdur. Tibbi və diaqnostika avadanlıqları ilə təchiz olunmuş laboratoriyalar koronavirusla bağlı fəaliyyətlərə cəlb edilmiş, xaricdən testlər və süni tənəffüs aparatları alınaraq ölkəyə gətirilmişdir. Xaricdə təhsil almış və fəaliyyət göstərən xeyli azərbaycanlı həkim ölkəyə dəvət edilmiş və pandemiya qarşı mübarizəyə qoşulmuşdur. İqtisadiyyatın davamlılığının qorunması, özlə sektorun dəstəklənməsi, cəmiyyətin aztəminatlı və pandemiya zərər çəkmiş sektoruna yardımların göstərilməsi üzrə atılan addımlar da tədqiqatçıdır. İnanıram ki, möhtərəm Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə ölkəmiz bütün tələyüklü mücadilələrdən, o cümlədən koronavirus pandemiyasına qarşı mübarizədən qalib çıxacaqdır".

Akademik İradə Hüseynova bu gün bütün dünyada koronavirusla mücadilə və xəstələrin müalicəsi ilə yanaşı, geniş diapazonda elmi tədqiqat işləri də aparıldığına diqqət çəkmişdir: "Hazırda minlərlə virus genomu ardıcılıqlı oxunmuş, mutasiya etmiş ştammlar müəyyən edilmiş, virusun endositoz, çoxalma və ekzositoz mexanizmləri aydınlaşdırılmış, xəstəliyin müalicəsində bir sıra klassik preparatların effektivliyi yoxlanılmış, yeni preparat və vaksinin hazırlanması və sınağı davam edir. Xüsusi elmi-praktiki önəm kəsb edən tədqiqat istiqamətlərindən biri bu xəstəliyin yayılma tezliyinə və letallıq dərəcəsinə təsir edəcək 3 əsas amilin - insanın nisbi sağlamlıq durumunun, yeni koronavirusun genom və proteom variasiyalarının və etraf mühitin ayrılıqda və əlaqəli təsirinə tədqiqat. Tədqiqat baxımından bir maraqlı məqam da budur ki, dünya üzrə müxtəlif ölkə populyasiyalarında SARS-CoV-2-nin yayılma miqyasında və letallığında əhəmiyyətli dərəcədə fərqlər müşahidə olunur".

Sonra konfransın məqsədlərini diqqətə çatdıran akademik İradə Hüseynova qeyd etmişdir ki, Azərbaycanda virusla və ona qarşı mübarizə ilə bağlı Milli Elmlər Akademiyasının, Səhiyyə Nazirliyinin, Qida Təhlükəsizliyi Agentliyinin, TƏBİB-in, universitetlərin qüvvələri birləşdirilməli, birgə multidisiplinar tədqiqatlar aparılmalı və dərinləşdirilməlidir. Müvafiq elm sahələrinin təmçilçiləri dövlətin biotəhlükəsizlik sistemində, gözənilməz təbii və süni bəlalara hazırlığına real töhfələr vermək üçün lazım olan hər şeyi etməyə hazır olmalıdırlar.

Çıxışının sonunda akademik İradə Hüseynova konfransın qarşıya qoyulmuş məqsədlərə nail olacağına, konfransda aparılacaq diskussiyaların bir sıra problemlərə aydınlıq gətirəcəyinə və elminin müvafiq sahələrinin inkişafına lazımı təkan verəcəyinə əminliyini ifadə etmişdir.

Sonra tədbir AMEA-nın müxbir üzvü Nuru Bayramov və professor İsmayıl Zülfüqarovun moderatorluğu ilə öz işinə davam etmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, konfransda məruzələr üç dildə (Azərbaycan, rus və ingilis dillərində) təqdim olunmuşdur. İlk plenar iclasda İndiana Bioelmlər Tədqiqat İnstitutunun professoru, AMEA Molekulyar Biologiya və Biotexnologiyalar İnstitutunda beynəlxalq laboratoriyasının müdiri Vidadi Yusibov "COVID-19 üçün terapeutik anticisimlər" və TƏBİB-in Tibbi Profilaktika İnstitutunun direktoru, tibb elmləri doktoru, professor Adil Allahverdiyev "COVID-19 üçün vaksin hazırlanmasında mövcud vəziyyət" mövzusunda məruzələrlə çıxış etmişlər.

Daha sonra bölmə iclasları ilə davam edən konfransda "SARS-CoV-2 və renin-angiotenzin-aldosteron sistemi arasında qarşılıqlı əlaqə", "Azərbaycanın antiviral bitkiləri və onların istifadə yolları", "Koronavirusun genomlarının ümumi struktur təşkili", "Uşaqlarda yeni koronavirus infeksiyası (COVID-19) və digər mövzularda yerli və xarici alimlərin çıxışları dinlənilmiş, geniş müzakirələr aparılmışdır.

Konfransın sonrakı iclaslarına AMEA-nın müxbir üzvü Pənah Muradov və biologiya üzrə fəlsəfə doktoru Ələmdar Məmmədovun moderatorluq etmişlər. İlk iclasda Türkiyənin Akdeniz Universitetinin professoru, AMEA Molekulyar Biologiya və Biotexnologiyalar İnstitutunda beynəlxalq laboratoriyasının müdiri AMEA-nın müxbir üzvü Tərlan Məmmədovun "Müxtəlif ölkələrdə aşkar olunmuş yeni SARS-CoV-2 koronavirus ştammlarının struktur zülallarının sekvens analizi və aminturşu variasiyaları", TƏBİB-in Elmi Komitəsinin sədri, Azərbaycan Tibb Universitetinin şöbə müdiri, tibb elmləri doktoru, professor Akif Qurbanovun "COVID-19 - yeni tipli koronavirus infeksiyasının diaqnostika, müalicə və spesifik profilaktika problemləri" mövzularında plenar məruzələri dinlənilmiş və geniş şəkildə müzakirə edilmişdir.

Konfransın 2-ci gününün (5 avqust 2020-ci il) səhər toplantısına akademik İradə Hüseynova açaraq ilk öncə tədbir iştirakçlarına AMEA-nın birinci vitse-prezidenti, akademik İbrahim Quliyevin konfrans iştirakçlarına təbriklərini və arzularını çatdırmışdır. Daha sonra beynəlxalq konfrans öz işinə AMEA-nın Fiziologiya İnstitutunun direktoru, biologiya elmləri doktoru, professor Ulduz Həşimova və biologiya üzrə fəlsəfə doktoru Samirə Rüstəmovanın moderatorluğu ilə davam etmişdir.

Plenar iclasda Azərbaycan Tibb Universitetinin kafedra müdiri, AMEA-nın müxbir üzvü Nuru Bayramovun "COVID-19 infeksiyasının klinik özəllikləri və özünü doğrultmuş müalicələr" və Marağa Tibb Elmləri Universitetinin (İran) professoru dr. Əziz Eftexarinin "Tibbi müəssisələrdə SARS-CoV-2-ni sürətli və asan deteksiya etməklə COVID-19-un testləşdirilməsi" mövzusunda məruzələri dinlənilmişdir.

Konfransın bölmə iclası öz işini "Məsafədən spektrofotometrik müşahidələr əsasında Bakı şəhəri havasında mikroorqanizmlərin yayılması arealının operativ təyini", "COVID-

19 pnevmoniyasının diaqnostikasında döş qəfəsinin rentgenoqrafiya və kompüter tomoqrafiya müayinələrinin imkanlarını öyrənilməsi", "COVID-19 ilə bağlı miokarditlər", "COVID-19 xəstəliyindən sonra yaranan psixoloji pozuntuların reabilitasiyası" və digər mövzularda məruzələrlə davam etdirmişdir.

Avqustun 5-də günortadan sonra biologiya elmləri doktoru Dilzadə Ağayevanın və biologiya üzrə fəlsəfə doktoru Mehrac Abbasovun moderatorluğu ilə baş tutan plenar iclasda AMEA Molekulyar Biologiya və Biotexnologiyalar İnstitutunun laboratoriya müdiri, AMEA-nın müxbir üzvü İlham Şahmura-dovun "MBBİ SARS-CoV-2 və digər koronavirusların membran zülallarının bioinformatik müqayisəsi", Pusan Milli Universitetinin (Cənubi Koreya) tədqiqatçı-professoru, AMEA Molekulyar Biologiya və Biotexnologiyalar İnstitutunda beynəlxalq laboratoriyasının müdiri professor İsmayıl Zülfüqarovun "SARS-CoV-2-nin zülalları və infeksiyanın qarşısının alınması üçün mümkün dərman namizədləri", Kembric Tibbi Tədqiqatlar Şurası Molekulyar Biologiya İnstitutunun (Birləşmiş Krallıq) qrup rəhbəri, MBBİ-də beynəlxalq laboratoriyasının müdiri professor Qərib Mürşüdoğlunun "Viruslar və pandemiya: gələcək üçün zəruri olan təhsil və elmi istiqamətlər" mövzusunda etdikləri məruzələr böyük marağa səbəb olmuş, məruzəçilərə çoxsaylı suallar verilmiş, məruzələr ətrafında geniş müzakirələr aparılmış, müxtəlif təkliflər səsləndirilmişdir.

Konfransın 6 avqust 2020-ci ildə baş tutan iclasında ilk olaraq biologiya üzrə fəlsəfə doktoru Nurməmməd Mustafayev "Azərbaycan əhalisində Y-xromosom DNT-nin polimorfizmi" mövzusunda aparılmış tədqiqat işinin nəticələrini məruzə etmişdir. Daha sonra konfrans iştirakçılarının "Covid-19 xəstəliyinin molekulyar diaqnostikasında keyfiyyət nəzarət", "Stasionar COVID-19 xəstələrinde müalicə nəticələrimiz", "Yarasalar bəzi zoonoz virusların potensial təbii rezervuarı kimi", "Koronavirus infeksiyasının (COVID-19) perimenopauzal dövrdə olan qadınlara təsiri", "SARS-CoV-2 virusuna qarşı təhlükəsiz və effektiv peyvəndin alınması ehtimalı varmı?" və s. mövzularda çıxışlar dinlənilmişdir.

Onlayn konfransın bağlanış mərasimində AMEA-nın müxbir üzvü Nuru Bayramov, Bakı Dövlət Universitetinin Tətbiqi Riyaziyyat Elmi Tədqiqat İnstitutunun direktoru, akademik Fikrət Əliyev, professor Qərib Mürşüdoğlunun, akademik Əli Abbasov, professor Vidadi Yusibov, professor İsmayıl Zülfüqarov, professor Ulduz Həşimova, AMEA Botanika İnstitutunun Etnobotanika laboratoriyasının müdiri, biologiya üzrə elmlər doktoru Səyyarə İbadullayeva, tibb üzrə fəlsəfə doktoru Allahverdi Şahveronov və digərləri çıxış edərək konfransın işi haqqında müsbət mülahizələrini və təkliflərini səsləndirmişlər.

Beynəlxalq konfransa yekun vuran AMEA-nın vitse-prezidenti akademik İradə Hüseynova demişdir: "Pandemiya bir daha göstərdi ki, ölkəmizdə həm fundamental, həm də tətbiqi elm sahələri daha intensiv şəkildə inkişaf etdirilməli, təbii və antropogen xarakterli təhlükə və risklərə qarşı elmi tədqiqatlar aparılmalıdır. Belə bir şəraitdə biologiya, xüsusilə də tibb elmlərinə diqqət yönəldilməli, biotibb sahəsi daha çox inkişaf etdirilməlidir. Bu gün yoluxucu xəstəliklərlə bağlı patalogiyaların populyasiya səviyyəsində, molekulyar-genetik tədqiqat böyük əhəmiyyət kəsb edir. Pandemiya ilə mübarizə tədbirləri çərçivəsində aparılan tədqiqatlar zamanı müasir texnologiyalardan istifadə zəruridir, dördüncü sənaye inqilabının tələblərinə müvafiq olaraq biologiya və tibb sahələrində maşınöyrənmə və süni intellekt texnologiyaları tətbiq olunmalı, nəticələrin proqnozlaşdırılmasına imkan verən dinamik sistemlər qurulmalıdır".

Sonda konfrans iştirakçıları adından ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevə müraciət ünvanlanmışdır.

TƏBİB: "AMEA ilə sıx əməkdaşlıq bizim üçün son dərəcə vacibdir"

Tibbi Ərazi Bölmələrini İdarəetmə Birliyinin (TƏBİB) İdarə Heyətinin sədri Ramin Bayramlı "Koronavirus pandemiyası: elmi tədqiqatlar sağlamlıq gələcəyinin təminatına doğru" mövzusunda keçirilən onlayn konfransda çıxış edib. O, təbiri Azərbaycanı yeni növ koronavirusla (COVID-19) mübarizə tədbirləri və qarşıda duran vəzifələrdən danışdı.

Ramin Bayramlı TƏBİB tərəfindən ölkəmizdə ilk dəfə olaraq tam avtomatlaşdırılmış PCR laboratoriyalarının Azərbaycana gətirildiyini, hazırda Sumqayıt şəhər 1 sayılı Xəstəxanasında 2, Mingəçevirdə 1, Şəmkir Rayon Mərkəzi Xəstəxanasında 1, Mərkəzi Neftçilər Xəstəxanasında 2, Mərkəzi Neftçilər Xəstəxanasında isə 2 PCR laboratoriyasının fəaliyyət göstərdiyini bildirdi.

"Aşkar edilmiş pozitiv halların təxminən 80 faizə yaxını həmin avtomatlaşdırılmış laboratoriyalar və yüksək keyfiyyətli reaktivlərin hesabına mümkün olmuşdur", - deyən R.Bayramlı 1 milyon əhaliyə düşən test sayına görə Azərbaycanın dünyanın öndə gələn ölkələrindən biri olduğunu söyləyib.

Bildirib ki, TƏBİB tərəfindən Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə böyük bir "Çağrı Mərkəzi" yaradılmış, 70-ə yaxın həkim bu işə cəlb edilmişdir. Bu mərkəzdə tibbi personal, ictimaiyyət, o cümlədən xəstələr üçün psixoloji dəstək qrupu yaradılmışdır.

Nəticə olaraq tibbi tullantıların idarə olunması və biotəhlükəsizliyin təmin edilməsinin COVID-19 ilə mübarizə çərçivəsində ən vacib məsələlərdən biri olduğunu qeyd edib. O, xəstəxanaların bir çoxunda bu sahədə ciddi boşluqların aşkarlandığını bildirərək, bu işdə Qida Təhlükəsizliyi Agen-

tiyli və Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin dəstəyini xüsusi vurğulayıb: "Biz artıq xüsusi layihələr hazırlayıb hökumətə təqdim etmişik. Tibbi tullantıların idarə olunması üçün TƏBİB-in digər bir layihəsi ilə bağlı işlər davam etdirilir. Məhz bu istiqamətdə görülmüş məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində biz biotəhlükəsizliyi təmin edərək, xəstəxanalardakı tibbi tullantıları doğru idarə etməklə yoluxmanın qarşısını ala bilmişik".

O, TƏBİB-in Elmi komitəsi haqqında da məlumat verərək, buraya elmi-tədqiqat institutlarının aparıcı mütəxəssisləri, o cümlədən AMEA-nın bir neçə əməkdaşının cəlb edildiyini deyib: "Komitə üzvləri mütəmadi olaraq toplantılar keçirmiş, TƏBİB-in hazırladığı bütün metodiki tövsiyələri müzakirə etmiş, müvafiq qərarlar qəbul etmişdir".

TƏBİB-in beynəlxalq əməkdaşlığa xüsusi önəm verdiyini deyən natiq ölkə başçısının tapşırığı ilə Türkiyədən yüksəkixtisaslı həkim-mütəxəssislərin Azərbaycana dəvət olunduğunu, onların xəstəxanalarda tibbi personala təlimlər keçdiyini, həm də koronavirusla xəstələri müalicə etdiklərini nəzərə çatdırıb. Həmçinin Rusiya, Çin, İtaliya, Kuba kimi ölkələrlə ikitərəfli danışıqların aparıldığını, bu ölkələrin təcrübəsinin

öyrənilməsi ilə bağlı tədbirlərin görüldüyünü söyləyib.

"Elektron qeydiyyat sisteminin hazırlanması qarşımızda duran əsas məsələlərdən biri idi", - deyən TƏBİB rəsmisi xəstə sayının idarə olunmasında elektron idarəetmə sisteminin vacibliyindən danışdı: "Xəstəxanaların əksəriyyətində e-idarəetmə sistemi yox idi. Biz bununla bağlı, gündəlik olaraq funksionallığı təmin etmək üçün koronaviruslu pasiyentlərin, karantində olanların, evdə müşahidəyə götürülən xəstələrin izlənilməsi, stasionardan kənar ölüm halları ilə bağlı məlumatların əldə edilməsi, eləcə də koronavirusa yoluxmuş tibbi işçilərinin qeydiyyatının aparılması məqsədilə e-idarəetmə proqramları hazırladıq. Bu proqramların sayəsində prosesləri operativ şəkildə idarə edə bilirik".

Ramin Bayramlı, həmçinin Azərbaycanda COVID-19 ilə mübarizədə əldə olunmuş nailiyyətlərin Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı (ÜST) tərəfindən yüksək qiymətləndirildiyini, ölkəmizin bu mübarizədə nümunəvi ölkələr siyahısına daxil edildiyini vurğulayıb: "Bu da, xalqın dövlət başçısının "Biz birlikdə güclüyük" çağırışına qoşularaq nümayiş etdirdiyi həmrəyliyin nəticəsidir".

Sədr TƏBİB-in ölkənin elmi qurumları ilə koordinasiyanın təşkilində AMEA-nın xüsusi rolunu vurğulayıb. Koronavirusla bağlı tədqiqatların aparılması və vaksinin hazırlanması istiqamətində akademiya ilə sıx əməkdaşlığın son dərəcə vacib olduğunu qeyd edib.

O, TƏBİB-in Elm və Təhsil Departamentinin fəaliyyətindən də danışdı. Çin və İtaliyadan gələn tibbi heyətlə COVID-19-a qarşı vaksinlərin hazırlanmasına dair birgə tədqiqatların aparılacağını, eyni zamanda, koronavirusla bağlı araşdırmaların nəticələrinin dünyanın nüfuzlu jurnallarında dərc olunacağını diqqətə çatdırıb.

Azərbaycanlı alimin hazırladığı vaksin insanları üzərində sınaqdan keçiriləcək

Türkiyənin Biotexnologiya İnstitutunun Peyvənd Elmi Komitəsinin üzvü, Akdeniz Universitetinin professoru, AMEA-nın müxbir üzvü Tərlan Məmmədovun rəhbərliyi ilə COVID-19-a qarşı yaşıl bitkilər üzərində hazırlanan iki peyvənd tədqiqatı heyvanlar üzərində uğurlu nəticələr verib və o, insanlar üzərində sınaqdan keçirilməyə hazırdır.

Tərlan Məmmədov təxminən 4 ay əvvəl 20 nəfərlik qrupu ilə COVID-19-a qarşı peyvənd işlərinə başlayıb.

Alim Science.az-a açıqlamasında laboratoriyada xüsusi olaraq istehsal etdikləri tütün bitkisi ailəsinə aid olan "Nicotiana Benthamiana" üzərində yeni nəsil peyvəndləmə işləri apardıklarını bildirdi. Qeyd edib ki, istehsal etdikləri peyvəndin bir dozası COVID-19-a qarşı xüsusi immunitet yaradır.

Bu istiqamətdə iki peyvənd inkişaf etdirdiklərini deyən T.Məmmədov qazandıqları nəticələrin son dərəcə uğurlu olduğunu bildirdi: "İstehsal etdiyimiz vaksin namizədlərinin bütün mutasiyalara qarşı təhlükəsiz və effektiv olacağına inanırıq. Artıq COVID-19 peyvənd namizədlərini insanlar üzərində sınaqdan keçirə bilirik. İstehsal və saflaşdırma effektivliyi anticisimlərin ticarəti üçün kifayət qədər yüksəkdir".

T.Məmmədov araşdırmanı Türkiyə Peyvənd Elmi Komitəsinə hesabat şəklində təqdim etdiklərini və yaxın zamanda Səhiyyə Nazirliyinə göndərəcəklərini əlavə edib.

HABERLER
Tərlan Məmmədovun rəhbərliyi ilə COVID-19-a qarşı peyvənd işlərinə başlayıb.

AMEA, AQTA və Səhiyyə Nazirliyi koronavirusun genetik kodunun oxunmasına dair əməkdaşlıq edəcək

Azərbaycan Respublikasının Qida Təhlükəsizliyi Agentliyinin sədrinin müşaviri Elxan Mikayılov "Koronavirus pandemiyası: elmi tədqiqatlar sağlamlıq gələcəyinin təminatına doğru" mövzusunda keçirilən beynəlxalq onlayn konfransda çıxış edib.

O, agentliyin koronavirusla mübarizə tədbirlərində ilk günlərdən yaxından iştirak etdiyini bildirib, görülmüş işlər haqqında məlumat verib.

Konfransın keçirilməsinin əhəmiyyətindən danışan E.Mikayılov bildirdi ki, bütün dünyanın koronavirusla mübarizə apardığı bir vaxtda xəstəliyin xüsusiyyətləri və ona qarşı tətbiq edilən mübarizə metodlarının elmi cəhətdən araşdırılması, eyni zamanda, genetik xüsusiyyətləri nəzərə almaqla yeni həll yollarının təklif edilməsi vacib məsələlərdəndir. Koronavirus infeksiyasının yayılma spektri və xüsusiyyətlərinin regional üzrə fərqli olduğunu söyləyən müşavir bu baxımdan tədbirin elmi əhəmiyyəti malik olduğunu vurğulayıb. Əlavə edib ki, bu konfrans koronavirusla mübarizə tədbirlərinə qoşulmuş dövlət orqanlarının işinə də böyük töhfələr verəcək.

"Ümumdünya Heyvan Sağlamlığı Təşkilatının məlumatına əsasən, dünyada insanlar arasında yayılan yoluxucu xəstəliklərin 60 faizi heyvanlardan insanlara keçən zoonoz xəstəliklərdir", - deyən E.Mikayılov koronavirus infeksiyasının da zoonoz xəstəliklərdən hesab olunduğunu, bu kimi xəstəliklərə dövlət nəzarətini həyata keçirən orqan kimi Qida Təhlükəsizliyi Agentliyinin bu işdə yaxından iştirak etdiyini diqqətə çatdırıb.

Müşavir qlobal pandemiyanın, eyni zamanda, qida təhlükəsizliyi,

baytarlıq nəzarəti kimi məsələlərə diqqətini artırdığını qeyd edərək, bu sahədə dövlət orqanları tərəfindən həyata keçirilən tədbirlərin əhatə dairəsinin genişləndirildiyini vurğulayıb.

Onun sözlərinə görə, pandemiya qida zəncirinin birinci mərhələsi olan ilk istehsal mərhələsində heyvanların sağlamlığının təmin olunması və onlardan insanlara keçən zoonoz xəstəliklərlə mübarizənin daha da gücləndirilməsi məsələsinə meydana çıxarılıb. Həmçinin son dövrlərdə ən vacib məsələlərdən biri - qida təhlükəsizliyi sisteminin komponenti olan gigiyena tələblərinin yerinə yetirilməsi ilə bağlı qlobal və milli səviyyədə görülməsi zəruri olan profilaktik tədbirlərin əhəmiyyətini ortaya qoyub.

Bu dövrdə insanların immun sisteminin gücləndirilməsi üçün sağlam qidalanmaq vərdişlərinin artırılmasının zəruriliyindən danışan məruzəçi bildirdi ki, Qida Təhlükəsizliyi Agentliyi həm qlobal pandemiya dövründə, həm də indiki karantin vəziyyətində insanların təhlükəsiz qidalanma sağlamlıq qidalanma vərdişlərinə yiyələnməsinə böyük əhəmiyyət verir.

E.Mikayılov qeyd edib ki, Nazirlər Kabinetinin müvafiq qərarı ilə müxtəlif dövlət orqanlarına karantin rejiminin tələblərinin sahibkarlıq subyektləri tərəfindən gözlənilməsi ilə bağlı reydlərin keçirilməsi tapşırığı verilib və bundan irəli gələrək Qida Təhlükəsizliyi Agentliyi ictimai işə obyektlərində, ticarət şəbəkələrində və turizm obyektlərində geniş miqyaslı reydlər, nəzarət tədbirləri həyata keçirib: "Bu vaxta qədər 22 178 müəssisədə bu kimi reydlər keçirilib və karantin rejiminin tələblərinin gözlənilməsi ilə bağlı aidiyyəti yoxlama işləri, o cümlədən məhdudlaşdırıcı və inzibati cərimə tədbirləri tətbiq edilib".

Agentliyin nəzdində hazırda 9 stasionar laboratoriyanın mövcud olduğunu deyən müşavir, eyni zamanda bir neçə səyyar və mobil laboratoriyaların da fəaliyyət göstərdiyini nəzərə çatdırıb. Bildirib ki, mobil laboratoriyalar koronavirusun yarandığı ilk gündən bu prosesə cəlb edilib, səyyar laboratoriyaların ilk dövrlərdə cənub regionunda istifadə edilməsi təmin edilib. Stasionar laboratoriyaya isə qida məhsulları ilə yanaşı, insanlarda ən müasir metodlarla koronavirus testi-

nin aparılması prosesinə qoşulub. Bu günə qədər 36 mindən çox müayinə məhz Agentliyin laboratoriyalarında həyata keçirilib. Nəticələr isə aidiyyəti üzrə TƏBİB-ə və digər dövlət orqanlarına təqdim olunub.

Bioloji blankların zərərsizləşdirilməsi məsələsinə toxunan məruzəçi Qida Təhlükəsizliyi Agentliyinin AR Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, AR Səhiyyə Nazirliyi və TƏBİB-lə birgə resursları səfərbər etdiyini, regionlarda olan laboratoriyalarda bioloji tullantıların zərərsizləşdirilməsi prosesində geniş istifadə olunan stasionar və modul tipli zibilyandırıcıların (inseneratorlar) fəaliyyət göstərdiyini diqqətə çatdırıb.

O, qeyd olunan istiqamətlər üzrə elmi araşdırmaların aparılmasının vacibliyindən danışaraq, koronavirusun genetik kodunun oxunması ilə bağlı AMEA və Səhiyyə Nazirliyi ilə birgə işçi qrupunun formalaşdırıldığını və layihə konsepsiyasının hazırlandığını vurğulayıb:

"Bu konsepsiyaya əsasən, Azərbaycanda yayılan koronavirus infeksiyasının genetik kodunun oxunması istiqamətində birgə əməkdaşlıq nəzərdə tutulur".

E.Mikayılovun sözlərinə görə, Azərbaycanda yayılan bu virusun ilkin mənşəyinin müəyyən edilməsi, onun mutasiyaya uğrayıb-ugramadığının aydınlaşdırılması vacib məsələlərdəndir: "Bu, həm də sonradan tətbiq edilən müalicə metodlarının düzgün seçilməsinə, eləcə də onun yoluxma səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsinə böyük təsir edir. Əvvəllər daha çox yaşlı nəslin nümayəndələri bu virusdan vəfat edirdisə, artıq gənc nəslin nümayəndələrində də bu hallar müşahidə olunur. Ona görə də, virusa yoluxan insanların genetik kodunun oxunması, buna uyğun müalicə protokollarının təyin edilməsi baxımından belə bir layihənin həyata keçirilməsi planlaşdırılır".

Bu sahədə elmi araşdırmaların aparılmasına böyük ehtiyac duyulduğunu söyləyən E.Mikayılov bildirdi ki, qida məhsullarından insanlara, eləcə də heyvanlardan insanlara və ya əksinə virusun keçib-keçməməsi ilə bağlı əlavə elmi tədqiqatlar aparılmalıdır.

Sonda o, konfransın bu istiqamətlərdə müzakirələrin aparılması və aidiyyəti təkliflərin formalaşdırılması baxımından əhəmiyyət kəsb etdiyini deyərək, Qida Təhlükəsizliyi Agentliyinin qeyd olunan istiqamətlərdə həm AMEA, həm də digər dövlət qurumları ilə yaxından əməkdaşlıq etməkdə maraqlı olduğunu vurğulayıb.

Akademik Həbibulla Şahtaxtinski - 120

Görkəmli kimyaçı alim və pedaqoq

"Xalq həmişə öz ziyalıları, öz mədəniyyəti, öz elmi ilə tanınır."

Ümummilli lider Heydər ƏLİYEV

Azərbaycan kimya elminin zəngin ənənələri və nailiyyətləri ilk növbədə bu sahədə elmi məktəblərin yaratıcıları olan akademiklər Yusif Məmmədliyəv, Murtuza Nağıyev, Əli Quliyev, Vahab Əliyev, Həbib Şahtaxtinski, Sultan Mehdiyev və başqalarının adı ilə bağlıdır. Bu görkəmli alimlər Azərbaycan elminin inkişafında əvəzsiz rol oynayaraq kimya elminə böyük töhfələr veriblər.

Azərbaycan Elmlər Akademiyasının (EA) həqiqi üzvü, qeyri-üzvi və analitik kimya, qeyri-üzvi maddələrin kimyəvi texnologiyası və mineral xammalın emalı sahələrində görkəmli alim, Qeyri-üzvi və Fizika Kimya İnstitutunun (indiki akademik M.Nağıyev adına Kataliz və Qeyri-üzvi Kimya İnstitutu) Mineral maddələrin texnologiyası laboratoriyasının qurucusu, Əməkdar elm xadimi, kimya elmləri doktoru, professor Həbibulla Şahtaxtinski hələ sağlığında da haqlı olaraq Azərbaycan kimyaçılarınun ağsaqqalı adlandırılırdı.

Həbibulla Baxşəli oğlu Şahtaxtinski 1900-cü ilin sentyabr ayının 9-da İrəvan quberniyasının Naxçıvan qəzasının (indiki Naxçıvan MR) Şahtaxtı kəndində ziyalı ailəsində anadan olub. Onun atası Baxşəli Ağa Şahtaxtinski öz dövrünün çox savadlı şəxsiyyəti olub, tərcüməçi işləyib.

1909-cu ildə İrəvan Klassik Gimnaziyasının birinci sinfinə daxil olan Həbibulla Şahtaxtinski sonuncu sinfə qədər burada təhsil alıb, sonra ikinci Bakı Gimnaziyasının gimnazisti olub, 1920-ci ildə oranı bitirib.

Şərqdə ilk müstəqil Azərbaycan Demokratik Respublikasının qurulmasının canlı şahidi olan H.B.Şahtaxtinski 1920-1921-ci illərdə Əmək Xalq Komissarlığında təlimatçı işləyib.

1921-ci ildə təhsilini davam etdirmək üçün Azərbaycan Dövlət Universitetinə ezam olunan H.B.Şahtaxtinski oranın Tibb fakültəsinin tam kursunu 1926-cı ildə bitirib, həkim diplomu alıb. Eyni zamanda universitetin Tibb fakültəsinin 3-cü kursunda oxuyarkən o, Azərbaycan Politeknik İnstitutunun (indiki Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyası) Kimya-texnologiya fakültəsinə daxil olub və oranı 1930-cu ildə bitirib mühəndis-texnoloq diplomu alaraq gələcək həyatını bütövlükdə kimya elmi ilə bağlayıb.

Gənc respublikaya savadlı adamlar, ixtisasçılar lazım olduğundan H.B.Şahtaxtinski ali məktəbdə təhsilini davam etdirməklə yanaşı, 1923-cü ildən orta tədris müəssisələrində, fabriklərdə və zavodlarda dərslər deyib.

Hələ tələbə ikən o, 1924-cü ildə Politeknik İnstitutunda analitik kimya kafedrasının laborantı seçilib, 1926-cı ildə isə ali təhsilli laborant vəzifəsinə keçirilib. 1930-cu ildə H.B.Şahtaxtinski Qeyri-üzvi və analitik kimya kafedrasının assistenti seçilib, bir ildən sonra Miqdari kimyəvi analiz laboratoriyasına rəhbərlik edib. 1934-cü ildən H.B.Şahtaxtinski dosent vəzifəsinə icra edib, 1938-ci ildə dosent adına təsdiq olunub və 1937-ci ildən etibarən 22 il ərzində Analitik kimya kafedrasına rəhbərlik edib.

O, 1930-cu ildən başlayaraq müxtəlif vaxtlarda Azərbaycan Dövlət Universitetində, Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunda (Bakıda və Gəncədə), Azərbaycan Tibb İnstitutunda, Azərbaycan Pedaqoji və Qiyabi Pedaqoji İnstitutlarında əvəzçiliklə

dərs deyib. Hətta akademik olarkən, çox sayda tələbələrini, aspirantlarının, doktorantlarının olmasına baxmayaraq, kimya və metallurgiya sənayesinin böyük tədqiqat problemləri ilə məşğul olan qocaman alim M.Əzizbəyov adına Azərbaycan Neft Kimya İnstitutunda Qeyri-üzvi maddələrin texnologiyası kursunu oxumaq üçün də vaxt tapırdı.

H.B.Şahtaxtinski 30-cu illərdə pedaqoji fəaliyyətlə yanaşı, böyük elmi-tədqiqat işləri də aparıb. Elə bu vaxtlar arsenat-yodometriya sahəsində başladığı tədqiqat işləri sonralar analitik kimyada "arsenat-yodometriya" adlı böyük və vacib bir elm bölməsinin yaranmasına səbəb olub.

Kimya fənninin Azərbaycan dilində tədrisinin əsasını qoyanlardan biri olan H.B.Şahtaxtinski 1937-ci ildə çapdan çıxan "Miqdari kimyəvi analiz" dərsləri sonralar 1953-cü ildə ikinci dəfə nəşr olunub və bu günə qədər ali məktəb və müəllimlərin istifadə etdiyi ən qiymətli vəsaitlərdən biridir.

O, 1940-cı ildə "Yod həlledicilərinin tətbiqi ilə arsenat turşusunun və maqneziumun yodometrik təyini" mövzusunda namizədlik dissertasiyası, 1949-cu ilin fevralında M.V.Lomonosov adına MDU-nun kimya fakültəsinin elmi şurasında "Yodometriyanın arsenat üsulu" mövzusunda iş doktorluq dissertasiyasını müdafiə edib. 1950-ci ilin yanvarında ona professor adı verilib.

Böyük Vətən Müharibəsi illərində H.B.Şahtaxtinski Respublika Xalq Komissarları Sovetinin tapşırığı ilə yerli xammal və materialların emalı əsasında ölkənin müdafiə ehtiyacı üçün döyüş sursatı hazırlayan xüsusi kimya qrupuna rəhbərlik edib. Görülən işə görə o, Azərbaycan SSR Ali Sovetinin fəxri-fərmanı və "1941-1945-ci illər Böyük Vətən Müharibəsində rəşadətli əməyinə görə" medalı ilə təltif olunub.

1959-cu ilin sentyabrında Həbibulla Şahtaxtinski təşəbbüsü ilə Azərbaycan EA-nın Kimya İnstitutunda (indiki akademik M.Nağıyev adına Kataliz və Qeyri-üzvi Kimya İnstitutu) Azərbaycanda elmi istiqamətinə görə yeganə olan Mineral maddələrin texnologiyası laboratoriyası yaradılır və o, özünün tamamilə elmi ideyalarını burada həyata keçirir. 27 il bu laboratoriyada işləyərək ömrünün sonuna kimi Azərbaycanın mineral xammalının öyrənilməsinə və kompleks işlənməsinə dair tədqiqat işləri aparır. Sonralar bu laboratoriya şöbə adını daşıyaraq 4 laboratoriyaya çevrilib və hal-hazırda fəaliyyət göstərir:

- Qeyri-filiz mineral xammalın emalı;
- Demir və titan tərkibli filiz xammalının emalı;
- Əlvan metal tərkibli mineral xammalın emalı;
- Analitik kimya laboratoriyası.

H.B.Şahtaxtinski Azərbaycanın mineral sərvətlərinin emalına aid tədqiqatları əsas mineral xammalların - alunitin, Filizçay polimetal filizinin, Daşkəsən demir filizinin, titanlı dəniz qumunun, baritlərin, daş duzunun, dolomitlərin emal problemlərini, nadir, səpələnmiş, qara və əlvan metalların kimyası və texnologiyası kimi çox böyük sahələri əhatə edir.

Dünyada ilk dəfə Gəncə-Gil torpaq zavodu öz fəaliyyətinə 1965-ci ildə alunitin emalı ilə başlayıb. Mövcud texnologiyaların təkmilləşdirilməsi, emal göstəricilərinin yaxşılaşdırılması, istehsal prosesinin müxəlif pillələrində itirilən qiymətli komponentlərin (vanadium və qalliumun) alınması, qaz tullantılarının təmizlənməsi və is-

tifadəsi üzrə tədqiqat işlərinin aparılması H.B.Şahtaxtinski rəhbərliyi ilə onun tələbələri tərəfindən davam etdirilib.

Yandırma və reduksiya zamanı alunitin narin fraksiyalarının toz halında itkisini yox etmək üçün alim üyüdülmüş alunitin əvvəlcədən dənəverləşdirilməsini və prosesin fırlanan sobada aparılmasını təklif edir, nəticədə bu ideya itkinin 20%-ni aradan qaldırmağa imkan verir.

H.B.Şahtaxtinski təklif etdiyi digər mühüm üsul alunitin reduksiyası üçün solyar yağı əvəzinə konversiya olunmuş təbii qazdan istifadə edilmişdir. Səmərali reduksiyaediciyin hesabına materialın reduksiya dərəcəsi artır, bu da öz növbəsində təmiz alunitin oksid və sulfat turşusunun alınmasına səbəb olur.

Bütün bu təkliflər laboratoriyada işlənilib və alınan müsbət nəticələr H.B.Şahtaxtinski əməkdaşları tərəfindən Gəncədə böyük miqyaslı əlvan metalların sınaq zavodunda işləyən qurğuda sınaqdan keçirilib.

H.B.Şahtaxtinski və tələbələri tərəfindən aparılan tədqiqatlar nəticəsində alunitin emal prosesində itirilən gallium və vanadiumun istehsal məhsullarından çıxarılması, həm də zəif alunitləşmiş süxurların kombine edilmiş turşu-qələvi üsulu ilə işlənməsinin elmi əsasları hazırlanıb.

Alunitin kompleks emalı üzrə H.B.Şahtaxtinski apardığı işlər bu gün də son dərəcə aktual olduğu üçün, hal-hazırda da institutda "Alunitin yeni emal texnologiyası" adı ilə davam etdirilir.

Akademik H.B.Şahtaxtinski öz biliyini və gücünü sərf etdiyi mühüm və böyük problemlərdən biri də əlvan metallurgiya sənayesində alınan və tullantı qazlarının tərkibinə daxil olan kükürd qazlarından elementar kükürdün alınmasıdır. Dünya praktikasında ilk dəfə olaraq, müxtəlif katalizatorlardan istifadə etməklə kükürd 4-oksidin aşağı temperaturda konversiyası qazi ilə reduksiyaediciyin elmi əsasları işlənilib hazırlanıb. Keçmiş SSRİ Əlvan metallurgiya sənayesi nazirliyi tərəfindən bu metod yüksək qiymətləndirilib və qərara alınıb ki, bu metod Norilsk metallurgiya kombinatında mis zavodunda tətbiq olunsun. Sonralar bu proses alimin tələbələri tərəfindən Ryazan metallurgiya zavodunda yarım-sənaye qurğusunda sınaqdan keçirilib və Norilsk metallurgiya kombinatında mis zavodunda tətbiq edilib.

Çox zəngin təbii ehtiyata malik, tərkibində 40-a qədər qiymətli element olan Filizçay polimetal filizinin kompleks emalı problemi də H.B.Şahtaxtinski elmi fəaliyyətində çox mühüm bir mərhələni təşkil edir. Belə ki, onun bilavasitə rəhbərliyi altında filizin zənginləşməsindən alınan ayrı-ayrı selektiv konsentratların (mis, sink, qurğuşun və pirit), kollektiv konsentratın və birbaşa filizin işlənməsinin yeni texnoloji sxemləri işlənilib hazırlanıb.

H.B.Şahtaxtinski tərəfindən irəli sürülən daha mühüm bir problemi də

qeyd etmək lazımdır. Daşkəsən demir filizini və titan-maqnetit konsentratlarını təbii qazla birbaşa reduksiya etməklə polad əritmə, ovuntu metallurgiyası və s. istehsal sahələri üçün reaktiv təmizliyə malik çox qiymətli xammalların (demir, titan 4-oksid, vanadium 5-oksid, atom birləşmələri) alınması və filizin zənginləşməsi nəticəsində alınan tullantılardan maqnetit və mis-kobalt konsentratının çıxarılmasının texnologiyası işlənilib hazırlanıb və sınaqdan keçirilib.

H.B.Şahtaxtinski yaradıcılığını Sovet alimlərindən akademiklər I.V.Tananayev, I.P.Alimarin, H.V.Javoronkov və başqaları yüksək qiymətləndiriblər. M.V.Lomonosov adına MDU-nun Kimya fakültəsinin Elmi şurasında H.B.Şahtaxtinski Azərbaycan EA-nın həqiqi üzvlüyünə namizədliyini - A.A.Balandin, S.I.Valikoviç, V.A.Karqin, A.N.Nesmenyanov, P.A.Rebinder, A.N.Frumkin və başqaları yekdilliklə müdafiə ediblər. O, 1967-ci ildə birbaşa Azərbaycan EA-nın həqiqi üzvü seçilib.

Uzun illər pedaqoji fəaliyyəti dövründə H.B.Şahtaxtinski respublikamızda, eləcə də onun hüdudlarından kənarında işləyib və hazırda işləyən minlərcə mühəndis, müəllim, həkim, aqronom, elmi işçilər hazırlayıb, onlara kimyanın əsaslarını öyrədir. Qeyd etmək kifayətdir ki, müxtəlif vaxtlarda və müxtəlif tədris müəssisələrində onun tələbələri sırasında sonradan görkəmli alim və ictimai xadim olan Sosialist Əməyi Qəhrəmanları Rüstəm İsmayılov və Murtuza Nağıyev, akademik Əli və Ələddin Quliyevlər, Soltan Mehdiyev, İmam Mustafayev, Vəli Axundov, Əliaşrəf Əlizadə, Şəfaət Mehdiyev, Toğrul Şahtaxtinski, Musa Musayev və başqalarını göstərmək olar. O, Azərbaycanda kimya elminin klassiki, əsl mənada respublika kimyaçılarınun ağsaqqalı, istedadlı pedaqoq və gözəl insan idi.

H.B.Şahtaxtinski elmi işlərinin nəticələri 7 monoqrafiya və dərslikdə, 400 elmi məqalədə, müəllif şəhadətnamələrində və elmi hesabatlarda ümumiləşdirilib. O, 40-a yaxın elmlər namizədi və doktoru, minlərlə mühəndis-texnoloq, kimyaçı, müəllim və elmi işçilər hazırlayıb. Dünya şöhrətli xarici alimlərin monoqrafiyalarında H.B.Şahtaxtinski əsərlərinə bu gün də çox sayda istinad olunur. Onun 30-dan çox elementi filiz, ərinti və daş süxurlarında təklif etdiyi metodla təyini keçmiş ittifaqda, həm də xaricdə tanınmış və ədəbiyyata "H.Şahtaxtinski metodu" kimi düşüb.

Uzun müddət səmərali elmi-pedaqoji fəaliyyətinə görə akademik H.B.Şahtaxtinski "Oktyabr inqilabı" ordeni (1971), bir neçə medallar və Azərbaycan SSRİ Ali Sovet Rəyasət heyətinin fəxri fərmanı ilə təltif olunub. 1974-cü ildə ona Azərbaycanın Əməkdar elm xadimi fəxri adı verilib.

Akademik H.B.Şahtaxtinski 120 illik yubileyi ərəfəsində biz alimin irsini, onun elmi uzaqqörənlik istedadını, perspektiv elmi ideyalarını minnətdarlıqla qiymətləndiririk. Onun elmdə yaratdığı yeni istiqamətlər, müstəqil Azərbaycanın iqtisadi potensialının yüksəldilməsi və ehtiyatların səmərali istifadə olunması üçün bu gün xüsusən aktualdır.

Həbibulla Baxşəli oğlu Şahtaxtinski tanınan, onunla işləyənlər və ondan öyrənmək xoşbəhtliyinə nəsbət olanlar öz talelərinə minnətdar olmalıdırlar.

Dilqəm TAĞIYEV,
AMEA-nın vitse-prezidenti,
akad. M.Nağıyev adına Kataliz və Qeyri-üzvi Kimya İnstitutunun direktoru, akademik

Arif HEYDƏROV,
Əlvan metal tərkibli mineral xammalın emalı laboratoriyasının müdiri, professor

UĞUR

Akademik Nailə Vəlixanlı "Birliyin ulduzları" mükafatına layiq görülüb

AMEA-nın Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin direktoru, akademik Nailə Vəlixanlı MDB-nin Dövlətlərarası Humanitar Əməkdaşlıq Fondu tərəfindən 2019-cu il üçün "Birliyin ulduzları" mükafatına layiq görülüb.

Bu barədə məlumat Fondun icraçı direktoru Elvira Dolya tərəfindən akademik Nailə Vəlixanlıya göndərilmiş məktubda qeyd edilib. Məktubda bildirilib ki, mükafatın verilməsi MDB ölkələri tərəfindən Nailə Vəlixanlının yaradıcı əməyinə və humanitar sahədəki uğurlarına verilən yüksək qiymətləndirmədən xəbər verir.

Qeyd edək ki, "Birliyin ulduzları" dövlətlərarası mükafatı diplomdan, mükafat laureatının fəxri nişanından və ona verilən sertifikatdan ibarətdir və hər il təntənəli şəkildə təqdim olunur. Hazırda epidemioloji vəziyyəti nəzərə alaraq, mükafatlandırılma mərasiminin formatı hazırlanıb.

Azərbaycanlı alim Türk Dil Qurumunun müxbir üzvü seçilib

AMEA-nın Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun elmi işlər üzrə direktor müavini, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Baba Məhərrəmli Türk Dil Qurumunun müxbir üzvü seçilib.

Bununla əlaqədar Türk Dil Qurumunun başkanı, professor Güler Gülsəvin B.Məhərrəmiyə təbrik məktubu ünvanlayıb.

Alimlərimiz "Dünyanın ən nüfuzlu elm adamları" siyahısında

ABŞ və Hollandiya müəssisələri tərəfindən "Dünyanın ən nüfuzlu elm adamları"nın siyahısı tərtib olunub. Bu siyahıya Azərbaycanlı alimlərin də adları daxil edilib.

Siyahı elmi istinad indeksi istifadə edilərək, dünyadakı elm adamlarının fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi məqsədilə hazırlanıb. Qiymətləndirmənin nəticəsi olaraq bütün dünya üzrə 22 kafedra və 176 ixtisasda ən nüfuzlu elm adamlarının adları "Plus biology" jurnalında nəşr olunub.

Siyahıda Yıldız Teknik Universitetinin Mexanika mühəndisliyi bölümünün müəllimi, AMEA-nın müxbir üzvü Surxay Əkbərov, professorlar - Türkiyənin Süleyman Dəmirəl Universitetinin İnşaat mühəndisliyi bölümünün müəllimi Abdullah Sofiyev, Orta Doğu Teknik Universitetinin Fizika bölümünün müəllimi Təhməsin Əliyev və Çanaqqala On səkkiz Mart Universitetinin müəllimi İsrail Hüseynovun adları yer alıb.

Həmçinin Mürşüd Qəribov (B.Britaniya), Gümrah Əliyev (ABŞ), Nazim Muradov (ABŞ), Nazim Mahmudov (Şimali Kipr), Süleyman Allahverdiyev (Rusiya) və digər Azərbaycanlı alimlərin adları siyahıda verilib.

REGION

NAXÇIVAN

Elmlə istehsalatın bəhrələri

AMEA-nın Naxçıvan Bölməsində elmi istehsalatın hazırlığının vəziyyəti ilə bağlı tədbir keçirilib.

Bölmənin sədri, akademik İsmayıl Hacıyev yığıncaqda bu qurumun tərkibindəki müəssisələrdə aparılan tədqiqatlardan, əldə edilən nəticələrdən danışdı. Bildirib ki, elmə, onun inkişafına dövlət qayğısı sayəsində elmi tədqiqatların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi səmərəli nəticələrin əldə olunmasına şərait yaranıb.

Akademik son illər bölmənin Təbii Ehtiyatlar və Bioresurslar institutlarının laboratoriyalarında təbiiyönlü tədqiqatlar aparıldığını deyib. O qeyd edib ki, Təbii Ehtiyatlar İnstitutunda Darıdağ arsenli suyundan quru qalıq alınması üçün istehsal

şəraiti yaradılıb, eyni zamanda, Biləv zəy süxurundan üç birləşmənin alınması istiqamətində geniş tədqiqatlar aparılıb. Müalicəvi "Şorsu" palçığı həm krem, həm də quru toz formasında qablaşdırılaraq əczaxanalara satışa göndərilib, o cümlədən Qabil və Duzdağdan gətirilən gil nümunələrinin tərkibi müəyyən edilib, gil yuyucu material həm toz, həm də pasta formasında istehsalına başlanılıb.

"Tədqiqatlar nəticəsində muxtar respublika ərazisində yem, dərman, efir yağlı, boyaq əhəmiyyətli, bal verən, yeyilən yabarı qida bitkiləri, aşı maddəli, lifli, kitrəli, qlükozidlil, alkaloidli, vitaminli, kosmetik və digər olmaqla, faydalı bitki qrupu müəyyən edilib", - deyən İsmayıl Hacıyev bölmənin Bioresurslar İnstitutunda steril şəraitdə qurudulan dərman bitkilərdən 16 adda ürək və qan-damar

sistemi, mədə-bağırsaq, qaraciyər, duzlaşma, şəkər və digər xəstəliklərin müalicəsində istifadə edilməsi üçün xüsusi təcrübələrlə yoxlanılmış reseptlər əsasında dərman bitkisi qarışığı hazırlandığını söyləyib. O, dərman bitkisi qarışığının Naxçıvan şəhərində və regionun müxtəlif əczaxanalarında satışa çıxarıldığını diqqətə çatdırıb.

Vurğulanıb ki, artıq institutun Biokimyəvi tədqiqatlar laboratoriyasında güləb istehsal edilir. Laboratoriyada, həmçinin dağ nanəsi, kəklikotu, üzərlik, yovşan, razyana, dazı və digər 14 bitki toxumundan yağlar, gülxətmə, sumaq, boymadərən, çölnanəsi və başqa 18 adda bitki ekstraktı, bundan başqa, müxtəlif çeşidli mürebbə, doşab və kompotlar, həmçinin dezinfeksiya, müalicəvi dərman məqsədi ilə istifadə edilən suyun da alınmasına başlanılıb ki, yaxın gələcəkdə onların istehsalatının genişləndirilməsi və satışa verilməsi nəzərdə tutulur.

Biokimyəvi tədqiqatlar laboratoriyasının elmi işçisi Aydın Qəmbərov iştirakçılara bitkilərdən dərmanların, müxtəlif yağların alınma mərhələsi, onların qablaşdırılması barədə ətraflı məlumat verib.

Sonda İsmayıl Hacıyev Naxçıvanın təbii sərvətlərinin öyrənilməsi üçün əlverişli şərait yaradan Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədrinə minnətdarlığını bildirib.

LƏNKƏRAN

Mərkəzin əməkdaşları beynəlxalq konfransda iştirak ediblər

Ukraynanın Xerson Dövlət Aqrar Universitetinin "İqlim dəyişikliklərinin yer ərazilərinin məkən inkişafına təsiri: nəticələri və həlli yolları" mövzusunda keçirdiyi III beynəlxalq elmi-praktiki konfransda AMEA-nın Lənkəran Regional Elmi Mərkəzinin əməkdaşları da iştirak ediblər.

Onlayn beynəlxalq konfransda mərkəzin direktoru, professor Fərman Quliyev və mərkəzin baş elmi işçisi, aqrar elmlər üzrə fəlsəfə doktoru Xalilqədi Babayev məcələləri təqdim olunub.

Professor Fərman Quliyev məqaləsində Azərbaycanda şabalıdı

Херсонський державний аграрний університет

Kherson State Agrarian University

torpaqlarda yetişdirilən narın əsas xəstəliklərindən, Xalilqədi Babayev isə Lənkəran rayonunun yamacvari torpaqlarının eroziyadan qorunması tədbirlərindən bəhs edib.

Qeyd edək ki, beynəlxalq konfransın keçirilməsində məqsəd eko-

logiya ilə bağlı aktual problemlərin həlli yollarını müzakirə etmək, iqlim dəyişikliyinə yer ərazilərinin məkən inkişafına istiqamətini müəyyənləşdirmək, müxtəlif ölkələrin alimləri arasında əlaqələr qurmaq və tədqiqat nəticələrini dərc etməkdir.

ŞƏKİ

Azsaylı xalqların folklor və etnoqrafiyası ilə bağlı tədqiqatlar aparılır

AMEA-nın Şəki Regional Elmi Mərkəzində (ŞREM) bu ilin ötən dövrü ərzində Şəki rayonunun ərazisində yaşayan azsaylı xalqların folklor və etnoqrafiyası ilə bağlı aparılan folklor toplama işləri və tədqiqatların nəticələrinə dair seminar keçirilib.

Tədbirdə mərkəzin Foklorşünaslıq və el sənətləri şöbəsi tərəfindən əldə olunan materiallar barədə slaydlar təqdim edilib. Kiçik elmi işçi Tural Adışirinov ərazidə yaşayan

digər azsaylı xalqların folklorunun Azərbaycan folkloru ilə oxşar və fərqli cəhətləri barədə məlumat verib. Şöbənin digər əməkdaşı Namiq Abdurahmanov azsaylı xalqların

mərasim və mövsüm folkloru, mətbəx mədəniyyəti və s. haqqında əldə edilən faktları iştirakçıların diqqətinə çatdırıb.

Eyni zamanda həmin mərasimlərin keçirilməsinə dair şöbənin əməkdaşları tərəfindən hazırlanan sənədli film də təqdim olunub.

Daha sonra iştirakçıları maraqlandıran suallar cavablandırılıb.

Sonda ŞREM-in direktoru, fizika-riyaziyyat üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Yusif Şükürlü çıxış edərək Azərbaycanın tarixən tolerant və multikultural bir dövlət olduğunu bildirib, elmi mərkəzin azərbaycanlılarla yanaşı, bölgədə yaşayan azsaylı xalqların da folklorunu öyrənməkdə maraqlı olduğunu vurğulayıb, gənc tədqiqatçılara öz tövsiyələrini verib.

MERİDİAN

İnsandan 1000 dəfə sürətli işləyən robot-alim hazırlanıb

İngiltərənin Liverpool şəhərinin alimləri aylarca üzərində çalışacaqları təcrübələrini bir neçə gün ərzində tamamlamaq potensialına sahib robot alim hazırlayıblar. Sözügedən robot süni zəka ilə avtonom olaraq təcrübələr edə bilir.

Süni zəkani dəstəkləyən alqoritmlə işləyən robot alim həqiqi bir insana bənzər ölçülərə malikdir. Bir kimyaçı kimi standart laboratoriyada işləyən robot artıq yeni katalizator da tapıb.

Robot alim bir insandan fərqli olaraq gündə 21 saatdan çox işləyə bilər və yalnız şarj üçün fasilə edir.

Bu o deməkdir ki, insanların həftələrlə işləyəcəyi təcrübələr robot alim tərəfindən bir neçə gündə tamamlana bilər.

Robot alim səkkiz gün ərzində 688 təcrübə həyata keçirib və altı dəfə daha aktiv bir katalizatoru avtonom olaraq kəşf edib.

Bütün bunları edərkən bərk maddələrin çökəlməsi, mayələrin tökülməsi, havanın ayrılması, katalitik reaksiya aparılması və reaktiv məhsulların miqdarının ölçülməsi kimi tapşırıqları yerinə yetirib.

Tərtibatçıların fikrincə, robot insanlardan 1000 dəfə daha sürətli işləmək potensialına malikdir. Ancaq bunun üçün hələ təcrübələri izləyərək robotun minimum səhv həddinə çatması lazımdır.

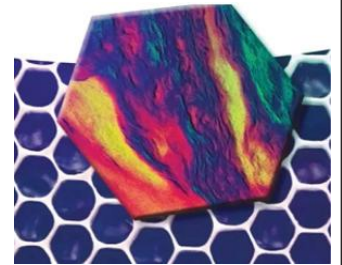
Elektrik keçirici örtüklərin hazırlanması üçün yeni üsul təklif olunub

D.İ.Mendeleyev adına Rusiya Kimya-Texnologiya Universitetinin alimləri rusiyalı və yunan həmkarları ilə birlikdə polianilin perspektivli keçirici polimerinin bərk daşıyıcının (silikagelin) zərrəciklərindən hazırlanmış altyastığın səthində lokal şəkildə sintezi üsulunu təklif ediblər.

Yeni yanaşma materialın keyfiyyətinə və xassələrinə diqqətlə nəzarət etməyə imkan verəcək. Tədqiqatçılar farmakoloji preparatların daşıyıcılarını yaratmaq üçün yeni materialdan istifadə etməyi, həmçinin digər polimerlər və altyastıqlar nümunəsində metodun işlənilməsinə planlaşdırırlar.

Prosesin ətraflı öyrənilməsi üçün alimlər bir sıra əlavə təcrübələr aparıblar. Belə ki, tədqiqatçılar elektron paramaqnit rezonans üsulu ilə gedən reaksiyaların kinetikasını öyrənib və polimerləşmənin yalnız silikagelin və monomerin maye məhlulunun sərhədində baş verdiyini sübut ediblər.

Nəticələr "Polymer" jurnalında dərc olunub.

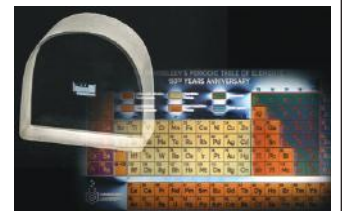
Kvars şüşədə Mendeleyevin dövrü sistemi əks etdirilib

Şüşələr insanlar tərəfindən 5 min ildir istifadə edilsə də, onların yeni xassələri hələ də alimlər tərəfindən kəşf olunmaqdadır. D.İ.Mendeleyev adına Rusiya Kimya-Texnologiya Universitetinin tədqiqatçıları kvars şüşədə Mendeleyevin dövrü sisteminin 3,6 x 2,4 mm ölçülü görüntüsünü yaradıblar.

Tədqiqatın müəllifləri kvars şüşənin daxilində nanoqəfəs yaratmaq üçün femtosaniyə lazer metodundan istifadə ediblər. Başqa sözlə, şüşə belə periodik quruluşa malik sahədən keçdikdə 2 komponentə ayrılır. Onlar isə materialdan müxtəlif sürət və yollarla keçərək sonda birləşirlər. Nəticədə, şüşənin daxilində interferensiyalı rəng əmələ gəlir.

Yeni araşdırma elementlərin zənginliyini şüşənin qalınlığında həkk olunmuş Mendeleyevin miniatür dövrü cədvəli şəklində əks etdirilir. Kimyəvi element olan hər qəfəsin ölçüsü 200x200 mikrometrdir.

Aparılan tədqiqat işlərinin nəticəsi "Frontiers in Chemistry" jurnalının xüsusi buraxılışında dərc edilib.

Çinin təkrar istifadə edilə bilən sınaq kosmik gəmisi kosmosa buraxılıb

Çin təkrar istifadə edilə bilən sınaq kosmik gəmisinin kosmosa buraxılışını uğurla həyata keçirib. Buraxılış ölkənin Daxili Monqolustan Muxtar Bölgəsindəki Tszytsyu-an kosmodromundan "Çançjen-2F" raket daşıyıcısı vasitəsilə edilib.

Gəminin bir müddət Yer orbiti üzrə uçaçağı, bundan sonra geri dönməyəcəyi bildirilir. Kosmik aparat uçuş zamanı təkrar istifadə edilə bilən texnologiyaların sınaqı və kosmosu öyrənilməsində texnoloji dəstək üçün nəzərdə tutulub. Bu barədə Çinin Kosmik Elmlər və Texnologiyalar Korporasiyası (CASC) məlumat verib.

"Cənubi Qafqaz. 1903-cü il" xəritəsi: ermənilərin toponimik aqressiyalarını arqument kimi ifşa edən tarixi-coğrafi xəritələr

Kartoqrafiya elmi həmişə inkişaf etməkdədir. Bu yeni metodların, rəqəmsal texnologiyaların tətbiq edilməsi və yeni sahələrin geoinformasiya xəritələşdirilməsinin formalaşması ilə əlaqədar olaraq daha aydın nəzərə çarpır. Yeni geoinformasiya mühitində bu gün xəritə sadəcə model deyil, gerçək varlığın obrazlı-şərhli geoinformasiya modelidir. Bəşəriyyətin ən böyük kəşflərindən biri olan xəritə zəngin informasiya mənbəyi olaraq qalır. Elmi ədəbiyyata kartoqrafiyanın dərketmə konsepsiyası kimi daxil olan elmi dərketmə metodun təcrübədə öz nəticələrini göstərir. Bu gün xəritələr fiziki və iqtisadi coğrafiya, geologiya, geobotanika, ekologiya, tibbi coğrafiya, toponimika, tarixi coğrafiya və digər Yer və ictimai elmlərdə əsas dərketmə vasitələrindən birinə çevrilmişdir. Xəritələr qlobal, regional və lokal miqyasda məkan və zaman qanunauyğunluqlarını öyrənmək üçün bir vasitə kimi çıxış edir.

Bir çox kartoqraflar (K.A.Salışev, A.M.Berlyant, R.X.Piriyev və s.) öz elmi işlərində qeyd edirlər ki, xəritələr mövcud olanların modeli kimi qiymətli xüsusiyyətlərə (məsələn, təsvirin abstraktlığı və generalizasiyalılığı, ölçüsü və geometrikliliyi, təsvirliliyi və sintetikliliyi, eynicinsliliyi (oxşarlığı) və fasiləsizliliyi (kəsilməzliliyi), əyanliliyi və icmallılığı, informasiya həcmi və s.) malikdir. Bu da onların coğrafi tədqiqatlar üçün xüsusi əhəmiyyətə malik olmasına gətirib çıxarır. Belə xüsusiyyətlər toplusuna heç bir digər coğrafi model malik deyil. Xəritələrdən istifadənin digər böyük stimulu onun nəhəng informasiya imkanlarına (informasiya həcminə) malik olmasıdır.

Rus hərbi kartoqrafiyası XIX əsrin ikinci yarısı - XX əsrin əvvəlində və onun yeni xəritələrin nəşrində rolu

Bütün xəritələr zaman keçdikcə köhnəlir. Xəritələrin köhnəlməsi həm ərazilərin dəyişməsi, həm də texniki cəhətlər nəticəsində baş verir. XIX əsrin ikinci yarısında topoqrafik xəritələrin yeni tətbiq sahələri (mühəndis işləri, geoloji kəşfiyyat və s.) meydana çıxdığından, onlardan relyefin hündürlüyü və cəhətdən dəqiq verilməsi, yeni şərtlərin horizontallarla əvəz olunması tələbini qoydu. Horizontalların çəkilməsi həm də ordu üçün vacib idi. Artilleriyanın inkişafı topoqrafik xəritələrdən hədəfə qədər olan məsafə ilə yanaşı onların hündürlüyünü də müəyyən etməyi tələb edirdi. Xəritələrin əsaslı yenidən işlənməsi kartoqrafik geodeziya cihazlarının təkmilləşdirilməsi ilə müşayiət olunurdu ki, bu da çap prosesinin sürətlənməsinə və çoxrəngli xəritələrin nəşr edilməsinə imkan verdi.

XIX əsrin ikinci yarısında Rusiyanın kənar sərhədlərini genişləndirmək cəhdləri rus hərbi kartoqrafiyasında öz əksini tapdı və o, yeni inkişaf mərhələsinə keçdi. Rusiyanın ətrafında çoxlu müstəmləkə torpaqlarının olması, həmçinin Avropanın metropoliya dövlətləri arasında ziddiyyətlərin kəskinləşməsi Rusiya hərbi-topoqrafik xidmətinin fəaliyyətində yeni vəzifələr müəyyən edirdi. Bu ətraf ərazilərdə yeni xəritələşdirmənin aparılması və köhnəlmiş topoqrafik xəritələrin dəyişdirilməsi idi. 1877-ci ildə çar hökuməti əsasən ordunun istifadəsi üçün xəritələşdirmə aparılması göstərişini verdi. Bunun nəticəsində hərbi-topoqrafik xidmət yarımverst (1:21000), 1907-ci ildən bir verst (1:42000) miqyaslı (qərb istiqamətdə) və iki verst (1:84000) miqyaslı (cənub və şərq istiqamətdə) topoqrafik xəritələrin işlənməsi üçün öz qüvvələrini cəmləşdirdi (K.A.Salışev, 1976, s.382).

İ dünya müharibəsinə qədər nəhəng ölkələrin hərbi-topoqrafik xidmətləri özlərinin əsas vəzifəsini hərbi əməliyyatların mümkün gədə biləcəyi ərazilərin xəritələrinin vaxtında hazırlamaq hesab edirdilər. Bu illər ərzində aydın oldu ki, müharibələrin dağıdıcı qüvvəsi ərazinin simasını tez dəyişir və yeni işlənmiş xəritələr sürətlə köhnəlir, ona görə də müntəzəm yenilənmə tələb edir. Ordu qüvvələrinin sayının kəskin artması xəritələrə tələbatın həddən artıq çoxalmasına səbəb oldu. Ayrı-ayrı döyüşən ölkələrdə xəritələrin ümumi buraxılış miq-

darı on və hətta yüz milyon vərəqlərlə hesablanırdı (K.A.Salışev, 1976, s.383).

Tarix, kartoqrafiya və toponimikanın öyrənilməsində tarixi-coğrafi xəritələrin əhəmiyyəti

Xəritələr məzmununa və məqsədinə görə böyük elmi-praktiki əhəmiyyətə malikdir. Onlar qiymətli informasiya mənbəyi kimi dövlətlərin adlarını, onların inzibati vahidlərini, yaşayış məntəqələrini, çayları, gölləri, dağları, silsilələri, düzənlikləri, mərzliyi və digər obyektləri tarix üçün qoruyub saxlayır. Ona görə də onlar tarixi keçmiş öyrənməkdən ötrü əsas sənədlərdən biri rolunu oynayır. Köhnə xəritələri öyrənməklə, onları müasir xəritələrlə müqayisə etməklə inzibati-ərazi quruluşu barədə təsəvvür yaratmaq, yaşayış məntəqələri, sənaye rayonları, nəqliyyat yollarının inkişaf dinamikasını izləmək, əhalinin etnik və sosial tərkibini aydınlaşdırmaq, obyekt adlarının linqvistik mənsubiyyətini müəyyən etmək məqsədi ilə toponimik analizlər və s. aparmaq olar. Köhnə xəritələr yalnız öz dövrünün tarixi kəsimi deyil, həm də tarixi-coğrafi tədqiqatlar üçün vacib olan tarixi-statistik məlumatların alınmasına imkan verən vasitədir. Yarım əsir əvvəl məşhur rus alimi Y.M.Pospelov özünün "Toponimika və kartoqrafiya" (1971, s.10) kitabında qeyd edirdi ki, toponimikada kartoqrafik tədqiqat metodu toponimik hadisələrin yerləşməsi, onların zamana görə inkişaf dinamikası qanunauyğunluqlarının tapılması üçün müvafiqyyətlə tətbiq oluna bilər.

Azərbaycan ərazisi XVIII, XIX əsrlərdə fəal surətdə xəritələrə salınmışdır. XIX əsrdə Azərbaycanda topoqrafik xəritələşdirmə işləri xüsusi intensivliklə aparılmışdır ki, bu da Rusiyanın hərbi tələbatını ödəmək məqsədi ilə əlaqədar idi. Topoqrafiya işləri iki verst (1:84000), beş verst (1:210000), on verst (1:420 000) miqyasda, ayrı-ayrı region və şəhərlərdə bir verst, yarım verst və bəzən isə daha böyük miqyasda aparılırdı. Topoqrafik xəritələşmə materiallarının çoxu Tiflisdə yerləşən topoqrafik depoda toplanmışdır, hansı ki, orada xəritələrin tərtibi və çapı həyata keçirilirdi.

"Cənubi Qafqaz. 1903-cü il" xəritəsinin çapı haqqında xüsusi sərəncam və qısa səciyyəsi

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 18 aprel 2012-ci il tarixində "Qafqaz Hərbi Dairəsinin 1903-cü il xəritəsi" əsasında tərtib olunmuş "Cənubi Qafqaz. 1903-cü il" xəritəsinin nəşr olunması barədə sərəncam imzalamışdır. Bununla əlaqədar Azərbaycan Respubli-

Şəkil 1. Qafqaz Hərbi dairəsinin 1903-cü il hərbi-topoqrafik xəritəsi

kası Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə komitəsinə bu xəritənin 3 dildə - ingilis, rus və azərbaycan dillərində çap edilməsi üçün maliyyə vəsaiti ayrılmışdır. Hər bir dildə 25 min, ümumilikdə 75 min nüsxə xəritə nəşr edilmişdir.

Prezidentin sərəncamında qeyd edilir ki, son vaxtlar ayrı-ayrı ölkələrin kütləvi informasiya vasitələrində Azərbaycan Respublikasının inzibati-ərazi vahidlərinin sərhədlərinin düzgün verilmədiyini, ərazi bütövlüyünün, tarixi və coğrafi adların təhrif olunduğu provokasiya xarakterli xəritə və atlas materiallarına rast gəlinir.

Dünya ictimaiyyətini düzgün informasiya ilə təmin etmək və bu növ provokasiyaların qarşısını almaq üçün "Qafqaz hərbi dairəsinin 1903-cü il hərbi-topoqrafik xəritəsi" əsasında

AR Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə komitəsi tərəfindən "Cənubi Qafqaz. 1903-cü il" xəritəsi [19] hazırlanmış və Bakı Kartoqrafiya Fabriki tərəfindən çap edilmişdir.

Bu xəritənin bütün Qafqazı əhatə edən orijinalını 1903-cü ildə Tiflisdəki Qafqaz hərbi dairəsinin Hərbi-Topoqrafiya şöbəsi tərtib və nəşr etmişdir [18]. Azərbaycan Respublikası Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsinin onun əsasında nəşr etdiyi "Cənubi Qafqaz. 1903-cü il" xəritəsinin ölçüləri 210 sm x180 sm-dir. Xəritənin miqyası düymə

16 verstdir (1 sm-də 6,72 km) və ona görə də orta miqyaslı xəritələr qrupuna aid edilir. Meridian və paralellərdən ibarət olan dərcə şəbəkəsi 10-dən bir çəkilmişdir. Xəritənin adı onun rus ordusunun ehtiyacları üçün tərtib olunduğunu aydın göstərir. Bununla yanaşı o, kifayət qədər geniş ərazini və çoxlu müxtəlif məzmunlu elementləri əks etdirir. Xəritədə dəqiq göstərilmişdir: quberniya, əyalət, qəza və dairə mərkəzləri, digər şəhər və qəsəbələr, kəndlər, qalalar, istehkamlar, ştab kvartiralar, gömrük zastavaları, postlar, poçt və teleqraf stansiyaları, monastirlər, mayaklar, dəmiryol stansiyaları, həmçinin dağılmış qalalar, istehkamlar, şəhərlər və kəndlər. Ordu üçün nəzərdə tutulmuş xəritədə çaylar, göllər, yol şəbəkəsi (dəmir yolu, şosse yolları, araba yolları), sərhədlər (dövlət, quberniya, əyalət, qəza və dairə) ətraflı verilmiş, böyük

Şəkil 2. "Cənubi Qafqaz. 1903-cü il" xəritəsindən fraqment

çaylarda körpülər, bərələr göstərilmişdir. Xəritələrin böyük üstünlüyü minlərlə yaşayış məntəqələri timsalında olan zəngin toponimik məzmunu, relyef formalarının (silsilələr, dağlar, zirvələr, aşırımlar), su obyektlərinin (çaylar, göllər) və s. olmasıdır (şəkil 2).

"Cənubi Qafqaz. 1903-cü il" xəritəsinin yuxarıda adları çəkilən kartoqrafik məzmunlu elementləri onu zənginləşdirir, dəqiq edir ki, bunun da böyük elmi-praktiki əhəmiyyəti var. Şerti işarələr vasitəsilə informasiyanın öyrənilməsinə aydın olur ki, xəritədə yaşayış məntəqələrindən kəndlər, qəsəbələr və hətta ölçüsü 100 həyətdən az olan aullar göstərilmişdir.

XX əsrin əvvəllərində Qafqaz Hərbi dairəsinin Hərbi-Topoqrafiya bölməsində tərtib və nəşr olunan xəritə təcavüzkar erməni hərbi-siyasi dairəsinin əsassız iddialarını ifşa etmək üçün çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, "Cənubi Qafqaz. 1903-cü il" xəritəsində XX əsrin əvvəllərindəki tarixi gerçəklik əks olunmuşdur. Xəritə tarixi sənəd kimi aşağıdakı faktı təsdiq edir: indiki Ermənistanın ərazisindəki coğrafi adların (toponimlərin) mütəlak əksəriyyəti azərbaycan mənşəlidir.

"Cənubi Qafqaz. 1903-cü il" xəritəsi əsasında ayrı-ayrı rayonların (ərazilərin) toponimlərinin reprezentativ təhlili

İrəvan (1903-cü ilin xəritəsində Erivan, azərbaycan dilində İrəvan, rus dilində Yerevan) Ermənistanın paytaxtının adıdır. İrəvan Ağrı dərəsinin şimal kənarında Zəngi (Razdan) çayı sahilində 850-1300 m mütləq yüksəklikdə yerləşir. Yaşayış məntəqəsi kimi VI-VII əsrlərdən məlumdur. Müxtəlif tarixi dövrlərdə İrəvan xanlığının, İrəvan quberniyasının paytaxtı olmuşdur. İrəvan (İrəvan) toponimi türk sözü olan "ir"- "dağın günəşli tərəfi", "dalğayabən-zər dağ zirvəsi" və İran sözü olan "van" - "yer" sözlərindən ibarətdir. "Yerevan" formada yazılması da adın erməni dilində tələffüzü ilə əlaqədardır. XX əsrin əvvəllərində İrəvan iki hissə-

dən - Təpəbaşı və Dəmirbulaqdan ibarət idi (Budaqov, Qeybullayev, 1998, s. 270).

Bir çox səyyahlar İrəvan qalası və İrəvan ətrafında bəhs edərkən azərbaycan mənşəli çoxlu toponimlərin adını çəkirlər: Sabunçu, Boyaqqı, Toxmaq, Şiləçi, Təpəbaşı, Dəmirbulaq, Bağçalar, Yonçalıq, Börkyü məhəllələri, Dəlməbulaq, Qırxbulaq, Sərdar bulaqları, Qərdəçay, Zəngi çayları, Dərə bağı, Dərəkənd, Şəhər, Böyük meydanlar, Qanlı təpə, Üçtəpə, Qızılgaya, Qızıltəpə təpələri, Göy məscid, Qala məscid, Hacı Bəyim məscidi, Zal xan məscidi, Günlüklü məscid, Günbəzli məscid, Novruzəli məscidi, Hüseynəli məscidi və s.

Xəritədə İrəvan ətrafında və yaxınlığında azərbaycan coğrafi adları yaxşı oxunur: Gillicə, Kuzadajik, Avan, Qəmriç, Eylyar, Kərpici, Qurbanlı, Sarvanlar, Ağbaş, Canatlı, Molla-Dursun, Ağamzalı, Yalma, Qazi-göl, Qızıldağ, Ağ-dağ və s. Adların çoxunun xəritələrdə tərtib edilən rus topoqrafik qartoqrafları tərəfindən təhrif olunmasına baxmayaraq, ilk oxunuşdan bu toponimlərin azərbaycan mənşəli olduğu aydın olur.

1935-ci ildə Ermənistanda İrəvan şəhərinin adının dəyişdirilməsi barədə qərar qəbul edildi və ona Yerevan adı verildi. Beləliklə də türk-azərbaycan coğrafi adlarının kütləvi dəyişdirilməsi, əvəz olunması, başqa sözlə məhv edilməsinin (genosidinin) əsası qoyuldu.

Göyçə mahalı - Qərbi Azərbaycan ərazisində (indiki Ermənistan Respublikası) Göyçə gölü ətrafında yerləşən tarixi mahalıdır. 1988-ci ilə qədər Göyçə mahalı azərbaycanlıların sıx yaşadığı ərazisi olmuşdur. 1747-1828-ci illərdə mahal İrəvan xanlığının tərkibinə daxil olmuş, sonralar isə İrəvan quberniyasının əsas hissəsi olmuşdur. 1918-ci ildə Göyçə mahalı tarixi Azərbaycan torpağı kimi Azərbaycan Demokratik Respublikasının tərkibində olmuşdur. Sovet imperiyası ADR-ni işğal etdikdən sonra Azərbaycan əraziləri olan Zəngəzur, Göyçə, Şərur, Dərələyəz və həmçinin Dilican mahalları qeyri-qanuni olaraq Ermənistana verilmişdir. Sovet hakimiyyəti illərində Ermənistan SSR-sı rayonlara bölünərkən Göyçə mahalı süni olaraq 5 inzibati rayona ayrılmışdır (Çəmbərək, Basarkeçər, Aşağı Qaranlıq, Kəvər, Yelenovka).

İrəvan xanlığının bütün mahalları içərisində Göyçə mahalı yalnız geniş əraziyə malik olması ilə yox, həm də kəndlərinin sayının (103 kənd) çox olması ilə seçilirdi. Müxtəlif ensiklopediyalarda, tarixi mənbələrdə Qərbi Azərbaycanda (indiki Ermənistan) türk-azərbaycan mənşəli minlərlə yaşayış məntəqəsi, həmçinin digər makro-, mezo və mikropoponimlərin adı çəkilir. Çoxlu belə toponimlər İ.Şopenin (1852) kitabında sadalanır. Müəllif 1829-1832-ci illərdə şəxsən apardığı siyahıyaalma nəticəsində Göyçə mahalı kəndlərinin siyahısını vermişdir (15). İ.Şopen həmçinin Göyçə mahalında Rusiya-İran (1826-1828-ci illər) və Rusiya-Türkiyə (1828-1829-cu illər) müharibələri nəticəsində dağılmış kəndlərin də adlarını vermişdir. Bu siyahıda Azərbaycan adları üstünlük təşkil edir.

Biz bu halda üstünlüyü kartoqrafik mənbələrə - 1877-ci və 1903-cü illərdə tərtib olunmuş xəritələrə veririk. Qafqaz vilayətinin hərbi - topoqrafik xəritəsi (E.8 vərəqi) topoqraflar korpusunun məlumatları əsasında ştab-kapitan Kondratyev tərəfindən 1877-ci ildə tərtib edilmişdir (şəkil 3). Xəritə Qafqaz hərbi dairəsi ştabının hərbi-topoqrafiya şöbəsində 1:210000 (1 sm-də 2,1 km) miqyasında və yaxud ingilis düymə ilə 5 verst miqyasında nəşr edilmişdir. 1877-ci il xəritəsi və orta miqyaslı "Cənubi Qafqaz 1903-cü il" xəritəsi ərazinin əsas elementlərini, yaşayış məntəqələrini, inzibati vahidlərin sərhədlərini kifayət qədər aydın əks etdirir. Aşağıda ayrı-ayrı coğrafi obyektlərin adlarının siyahısı xəritədə yazıldığı formada verilir.

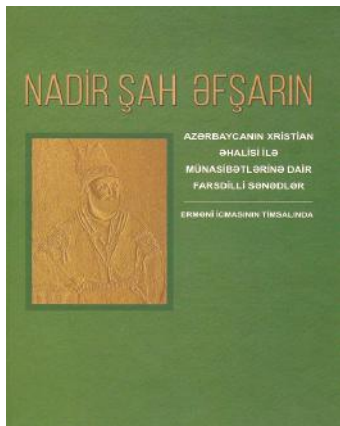
(ardı var)

Ramiz MƏMMƏDOV,
AMEA akademik Həsən Əliyev adına
Coğrafiya İnstitutunun direktoru, akademik

Samil ƏZİZOV,
AMEA akademik Həsən Əliyev adına
Coğrafiya İnstitutunun şöbə müdiri,
coğrafiya üzrə fəlsəfə doktoru

Nadir şah Əfşarın Azərbaycanın xristian əhalisi ilə münasibətlərinə dair kitab

AMEA-nın Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun Elmi Şurasının 6 aprel 2020-ci il tarixli 3 nömrəli qərarı ilə "Nadir Şah Əfşarın Azərbaycanın xristian əhalisi ilə münasibətlərinə dair farsdilli sənədlər (Erməni icmasının təmsalında)" kitabı "Elm" nəşriyyatında çap olunub.

Kitabın elmi redaktoru və "Ön söz"ün müəllifi AMEA-nın prezidenti, akademik Ramiz Mehdiyevdir. "Nadir şah və imperiyanın erməni icması: tarixi sənədlər uydurmalarına və təhriflərə qarşı" sərlövhəli "Ön söz"də akademik Ramiz Mehdiyev Nadir şah Əfşarın və onun yaratdığı nəhəng imperiyanın Azərbaycanın tarixində müstəsna yer tutduğunu tarixi faklarla əsaslandırır.

Kitabda ilkin mənbələr əsasında Nadir şah Əfşarın hakimiyyəti illərində Azərbaycanda xristian əhalinin vəziyyəti araşdırılıb və bu zaman əsas diqqət tarixşünaslıqda az öyrənilmiş bir problemə - Nadir şahın hakimiyyəti illərində xristian əhalinin imtiyazları və onlara göstərilən himayədarlıq məsələsinə yer verilib. Nadir şahın xristian kilsə və monastirlərinin nümayəndələrinə qarşı xeyirxah siyasətinin təqdim olunduğu kitabda bu Əfşar hökmdarının bir çox hökm və fərmanlarında öz ifadəsini tapıb.

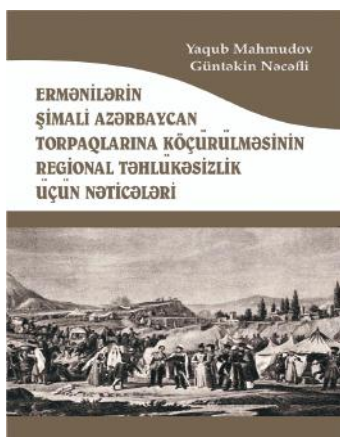
Təqdim olunan nəşrdən bəlli olur ki, Nadir şahın öz xristian təbəələrinə qarşı yeritdiyi dözümlü siyasət nəticəsində Üçkilisə yeparxiyasının mülkiyyəti vergilərdən azad edilib, Azərbaycanda xristianlara nəinki kilsələri bərpa etməyə, həm də yenilərinə tikməyə icazə verilib. Kitabda əksini tapan tarixi sənədlərdən aydın olur ki, Nadir şah erməni əhalisinin qonşu Osmanlı imperiyasından Şimali Azərbaycan ərazilərinə köçməsinə də himayədarlıq edib.

Nəşrin tərtibçisi və tarixi araşdırmanın müəllifi tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Nigar Gözəlova, tarixi sənədləri fars dilindən tərcümə edən, terminoloji lüğət və izahların müəllifi filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Əkrəm Bağirovdur.

Layihənin rəhbəri isə AMEA prezidenti katibliyinin rəisi, siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Eldar Əmirovdur.

Ermənilərin Şimali Azərbaycana köçürülməsinin regional təhlükəsizlik üçün nəticələri

AMEA-nın Tarix İnstitutunun direktoru, akademik Yaqub Mahmudov və müəssisənin şöbə müdiri, dosent Güntəkin Nəcəflinin həmmüəllifi olduğu "Ermənilərin Şimali Azərbaycan torpaqlarına köçürülməsinin regional təhlükəsizlik üçün nəticələri" adlı kitab çapdan çıxıb.

"İrəvan xanlığı: Rusiya işğalı və ermənilərin Şimali Azərbaycan torpaqlarına köçürülməsi" və digər fundamental tədqiqatlar kimi bu əsər də Prezident İlham Əliyevin çağırışlarına cavab olaraq yazılıb.

Nəşr QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Şurasının maliyyələşdirdiyi layihə çərçivəsində "Azərbaycan Tarixçiləri" İctimai Birliyi (ATİB) tərəfindən nəşr olunub. Vəsaitin texniki redaktoru ATİB-in sədri, dosent Mehri Xanbabayevdir.

Müəlliflər əsərdə qeyd edirlər ki, XIX əsrin əvvəllərində çar Rusiyası I Pyotrun erməniləri Cənubi Qafqaza - Şimali Azərbaycan torpaqlarına köçürmək siyasətini həyata keçirməyə başlayıb. Türkmənçay (1828) və Ədirnə (1829) müqavilələrinə əsasən həm Qacarlar İrəvandan, həm də Osmanlı imperiyasından kütləvi surətdə ermənilərin Cənubi Qafqaza - Şimali Azərbaycan torpaqlarına köçürülməsi başlanıb. Bunun üçün burada öncə qanlı qırğın siyasəti yeridilib. Çar Rusiyasına xidmət edən erməni və gürcü əsilli zabitlərin - sisianovların, lazaryanların, melikyanların, madatovların vasitəsi ilə burada əliyalın azərbaycanlı əhaliyə qarşı soyqırımı həyata keçirilib. Ermənilər və ermənipərəst qüvvələr bu tarixi nə qədər saxtalaşdır-salar da, çar Rusiyasının arxiv sənədləri, imperatorun göstərişləri, ermənilərin köçürülməsi ilə bağlı verilən təlimatlar, göstərişlər və digər sənədlər bu tarixi həqiqəti sübut edir.

Nəşrdə yazılır ki, Cənubi Qafqazın bugünkü faciəli tarixi erməni etnosunun bura köçürülməsi ilə, daha doğrusu çar Rusiyasının Qafqaz siyasəti ilə sıx bağlıdır. Ermənistan bu gün Cənubi Qafqaz üçün, bütövlükdə həm də region üçün ən ciddi təhlükə, münasibətcə ocağıdır. Bu təhlükənin mənbəyi erməni millətçilərinin saxtalaşdırdığı tarix - "Böyük Ermənistan" uydurmasıdır.

Vergi sahəsi üçün faydalı vəsait

İqtisadiyyat İnstitutunun şöbə müdirləri, AMEA-nın müxbir üzvü Akif Musayev, i.f.d., dos. Yaşar Məmmədov və i.f.d. Aygün Musayevanın müəllifi olduqları "Gəlir vergisi" kitabı nəşr olunub.

Vəsaitin elmi redaktoru i.f.d., dos. Ələvət Əliyev, rəyçiləri professorlar Vahid Novruzov və Müşviq Atakışiyevdir.

Monoqrafiyada gəlir vergisinin nəzəri əsasları, səciyyəvi xüsusiyyətləri, fiskal siyasətdə, iqtisadiyyatda formalaşan gəlirin bölüşdürülməsində oynadığı rol, gəlir vergisinin isehlak vergisi ilə müqayisəsi, gəlir vergisinə cəlb olunan gəlirin formalaşma mənbələri araşdırılıb və xüsusi yanaşma ilə sistemləşdirilib. Gəlir vergisindən azad olmalar sistemi qüvvədə olma müddətinə, əhatə dairəsinə, subyektinə, məqsədinə, xarakterinə, digər xüsusiyyətlərinə görə təsnifləşdirilib. Yeni nəşr vergi sahəsində çalışan mütəxəssislər, vergi ixtisası üzrə təhsil alan tələbə və magistrlər və elmi işçilər üçün faydalı mənbə rolunu oynaya bilər.

Coğrafiyaçı-iqlimşünas alimlər təqdim olunur

AMEA-nın Coğrafiya İnstitutunun şöbə müdirləri, coğrafiya üzrə fəlsəfə doktorları Abil Haqverdiyev və Xəyyam Rəhimovun müəllifi olduqları "Azərbaycanın tanınmış coğrafiyaçı-iqlimşünas alimləri" kitabı çapdan çıxıb.

Nəşrdə Azərbaycanda coğrafiya elminin, o cümlədən iqlimşünaslıq elminin əsasını qoymuş görkəmli tədqiqatçı, professor İvan Fiqurovskinin, ölkəmizdə istilik balansının tədqiqatçısı və atlasın müəllifi Ənvər Şixlinskiyin, həmçinin meteoroloji-sinoptik proseslərin elmi-metodoloji əsasını qoymuş və onların genetik təsnifatını işləyib hazırlamış professor Əliabbas Mədətadənin və kompleks iqlimşünaslığın və aqroiqlimşünaslığın inkişafında böyük xidmətləri olmuş professor Əsgər Əyyubovun həyat və yaradıcılıqları, elmi-metodoloji konsepsiyaları əksini tapıb.

Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğətinin siqnal nüsxəsi

AMEA-nın Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu tərəfindən hazırlanmış "Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti"nin siqnal nüsxəsi çapdan çıxıb.

AMEA-nın birinci vitse-prezidenti, akademik İsa Həbibbəylinin sədrliyi ilə Humanitar və İctimai Elmlər Bölməsində Dilçilik İnstitutunun alimlərinin iştirakı ilə nəşrin siqnal variantının müzakirəsi keçirilib.

Akademik İsa Həbibbəyli lüğətin Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin təsdiq etdiyi "Azərbaycan dilinin orfoqrafiya normaları" əsasında hazırlandığını, müəyyən edilmiş normalara ciddi surətdə əməl olduğunu bildirib.

Müzakirədə Dilçilik İnstitutunun direktoru, akademik Möhsün Nağısoylu, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Baba Məhərrəmli, tarix elmləri doktoru Nəcəf Müseyibli, filologiya üzrə fəlsəfə doktorları - "Elm" nəşriyyatının direktoru Səbuhi Qəhrəmanov və Ədəbiyyat İnstitutunun elmi katibi Mehman Həsənlı çıxış edərək nəşrlə bağlı təkliflərini bildiriblər.

Qeyd edək ki, "Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti" 1929-cu ildən bu günədək Dilçilik İnstitutunda hazırlanaraq nəşr edilib. Orfoqrafiya lüğətinin yeni nəşri də Dilçilik İnstitutunun lüğətçilik üzrə ixtisaslaşmış tanınmış dilçi alimləri və mütəxəssisləri tərəfindən ərsəyə gəlib.

"Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti" sentyabr ayında kitab halında nəşr edilərək geniş oxucu kütləsinə təqdim olunacaq.

"Sənətkarın elmi pasportu" seriyasından yeni nəşr

AMEA-nın Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun elmi katibi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Mehman Həsənlının "Çingiz Aytmatov fenomeni və Azərbaycan" monoqrafiyası "Elm və təhsil" nəşriyyatında çap olunub.

Müəssisənin "Sənətkarın elmi pasportu" seriyasından işıq üzü görən nəşrin elmi redaktoru və "Əbədi mögikan" adlı "Ön söz"ün müəllifi AMEA-nın birinci vitse-prezidenti, institutun direktoru, akademik İsa Həbibbəylidir.

Kitabın rəyçiləri Qırğızistan EA-nın Çingiz Aytmatov adına Dil və Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru, akademik Abdildəjan Akmataliyev və müəssisənin Türk xalqları ədəbiyyatı şöbəsinin müdiri, professor Məmməd Əliyevdir. Məsul redaktorlar filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Töhfə Talibova və Maya Həsənlidir.

Monoqrafiyada dünya şöhrətli qırğız yazıçısı Çingiz Aytmatovun həyatı, bədii yaradıcılığı (hekayələri, povestləri, romanları, dramaturgiyası və poeziyası) tam şəkildə araşdırmaya cəlb edilib. Tədqiqat işində eyni zamanda Çingiz Aytmatovun yaradıcılığı kontekstində repressiya, dünya müharibəsi kimi mövzuların Azərbaycan-qırğız nəsrində inikası, yazıçının Azərbaycanla ədəbi-mədəni əlaqələri, əsərlərinin ölkəmizdə öyrənilməsi, tərcüməsi və nəşri məsələləri araşdırılıb.

Son Tunc dövrü yaşayış yerinin arxeoloji kəşfiyyatı

AMEA-nın Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun baş elmi işçisi, tarix elmləri doktoru Tufan Axundovun "Tabağtəpə (Son Tunc dövrü yaşayış yeri. İlk məlumat)" monoqrafiyası çapdan çıxıb.

2006-cı ildə Azərbaycan-Fransa beynəlxalq arxeoloji ekspedisiyasının Kürün orta axarı hövzəsində apardığı tədqiqatlar zamanı əvvəllər bəlli olan və həmçinin ekspedisiya tərəfindən yeni aşkar edilmiş 25 müxtəlif abidə nəzərdən keçirilib. Kəşfiyyat xarakterli arxeoloji araşdırmalar zamanı abidələrdən bəziləri stratiqrafik şurflarla tədqiq olunub, bütün abidələrdən yerüstü material toplanıb, obyektlərin bir qisminin topoqrafik planları tərtib edilib.

Ekspedisiyanın aşkar etdiyi maraqlı abidələrdən biri Tabağtəpə yaşayış yeri olub. Qədim yaşayış məskəni Ağstafa rayonu ərazisindəki Zəlimxan kəndindən şimal-şərqə doğru 2,6 km məsafədə yerləşir. Təpənin yamaclarından böyük miqdarda müxtəlif saxsı fragmentləri, məişətdə işlədilmiş müxtəlif daş alətlərinin qırıqları, dəvəgözü və çaxmaqdaşından olan alətlərin qəlpələri aşkarlanıb.

Əsərinə abidənin və ətraf ərazilərdən toplanan materialların təsnifatını verərək T.Axundov belə bir nəticəyə gəlib ki, Tabağtəpə e.ə. II minilliyin sonunda Xocalı-Gədəbəy ənanəsinə mənsub tayfaların möhkəmləndirilmiş yaşayış məskəni olub.

Unudulmaz pedaqoq, tərcüməçi, islamşünas alim

Böyük alimlərin ömrü əsrlərlə, min illərlə, hətta hansısa xalqların ömrü ilə ölçülə bilər. Akademik Vasim Məmmədəliyev kimi.

Vasim Məmmədəliyev 1942-ci ildə Bakıda həkim ailəsində anadan olmuş, 1959-cu ildə Bakının 113 sayılı orta məktəbini bitirib, Azərbaycan Dövlət Universitetinin Şərqsünaslıq fakültəsinə daxil olmuş, 1964-cü ildə həmin fakültəni fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir.

1964-1967-ci illərdə ADU-nun sami dilləri üzrə əyani aspiranturasına daxil olmuş, Tbilisiyə ezam edilərək aspiranturaya orada akademik G.V.Seretelinin rəhbərliyi altında bitirmişdir. O, 1968-ci ildə "Müasir ərəb, Azərbaycan dillərində və Bağdad dialektində felin zaman formalarının müqayisəli-tipoloji təhlili" mövzusunda namizədlik, 1974-cü ildə isə "Müasir ərəb ədəbi dilinin felin zaman, şəxs və şəkil kateqoriyaları" mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. 1979-cu ildən ömrünün sonuna qədər BDU-nun Ərəb filologiyası kafedrasının professoru, 1981-1991-ci illərdə BDU-nun Şərqsünaslıq fakültəsinin dekanı, 1991-1992-ci illərdə BDU-nun humanitar fakültələr üzrə prorektoru vəzifəsində çalışmışdır.

Vasim Məmmədəliyev 1991-ci ildən 2019-cu ilə qədər BDU-nun Ərəb filologiyası kafedrasının müdiri, eyni zamanda, 1993-cü ildən 2018-ci ilə qədər İlahiyyat fakültəsinin dekanı olmuşdur. Azərbaycanın və Dağıstan Muxtar Respublikasının Əməkdar elm xadimi, AMEA-nın həqiqi üzvü, İraq Elmlər Akademiyasının, Suriya Quran Elmləri və Ərəb filologiyası Akademiyasının və Dil Akademiyasının müxbir üzvü, İslam Əməkdaşlığı Təşkilatının Müsəlman Hüququ Akademiyasının akademiki və Azərbaycanın orada təmsilçisi, İranın Beynəlxalq Əhli-Beyt Assosiasiyası və Türkiyənin Elmi Araşdırmalar Vəqfinin üzvü olmuşdur.

Alimin işıq üzü görmüş son bibliografiyasında onun bu gündə 41 kitab, 6 tərcümə əsəri, 19 re-

daktə kitabı nəşr etdirdiyi və 54 fəlsəfə doktoru, 5 elmlər doktoru yetişdirdiyi göstərilir, 650-yə yaxın elmi və publisistik məqalə nəşr edib.

Akademik "Ərəb ədəbi dilində felin zaman, şəxs və şəkil kateqoriyaları", "Bəsre qrammatika məktəbi", "Kufə qrammatika məktəbi", "Ərəb dilçiliyi" adlı əsərləri ilə ərəb dilçiliyinin ən ümdə məsələlərinin kamil tədqiqatçısı kimi şöhrət qazanıb.

1991-ci ildə müqəddəs kitabımız Qurani-Kərim mərhum akademik Ziya Bünyadov və akademik Vasim Məmmədəliyev tərəfindən Azərbaycan dilinə tərcümə edilmişdir. Bu, ölkənin elmi-mədəni həyatında mühüm hadisə idi. Tərcümənin nəşri ölkəmizdə İslama, bu dinin tarixinə, fəlsəfəsinə və mədəniyyətinə dair araşdırmalara güclü təkan verdi və Quranın dəqiq məzmunu bərdə təsəvvür əldə etməyə imkan yaratdı. Qurani-Kərimin Azərbaycan dilinə tərcüməsinə Orta əsrlərdən cəhd olunsada, bu iş yalnız 1904-1906-cı illərdə Bakı qazisi Mir Məhəmməd Kərim ağa tərəfindən həyata keçirildi. 3 cildən ibarət tərcümə-təfsirin işıq üzvü görməsində Azərbaycan xalqının xeyriyyəçi oğlu Hacı Zeynalabdin Tağıyevin xidməti danılmazdır. 1908-ci ildə isə Zaqafqaziya şeyxülislamı Məhəmməd Həsən Mövlazadə Şəkəvi Tbilisidə Qurani-Kərimin 2 cildlik tərcümə-təfsirini nəşr etdirib. Bu əsər öz kamilliyi ilə həm Zaqafqaziya, həm də Cənubi Azərbaycanda şöhrət qazanıb.

Vasim müəllimin bu tərcüməyə yazdığı ön söz ayrıca bir tədqiqat əsəridir. Bu ön söz Azərbaycanda ilahiyat və islamşünaslıq elminin yenidən dirçəlməsinə təkan vermişdir. O, külli miqdarda müxtəlif tarixi faktları əhatə etməklə, elmiliyi ilə bərabər, öz bədiiyi, söz düzümünün gözəlliyi ilə oxucunu heyran qoyur. Qeyd etmək yerinə düşər ki, müqəddəs kitabımızın bu tərcüməsi artıq 17 dəfə yenidən nəşr edilib.

Vasim müəllim Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin, muğam sənətinin mahir bilicisidir. O, dəfələrlə muğam gecələrində aparıcı olub, respublikamızın görkəmli xanəndə və müğənnilərinin yaradıcılıq gecələrində bir mütəxəssis kimi çıxış edib. Dövlətimiz elm və təhsildə səmərəli fəaliyyətinə görə Vasim müəllimə 1992-ci ildə Azərbaycanın Əməkdar elm xadimi fəxri adı verilmişdir. 2001-ci ildə AMEA-nın müxbir üzvü, 2007-ci ildə həqiqi üzvü seçilmiş alim, 26 avqust 2002-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti ümummilli lider Heydər Əliyevin fərmanı ilə ölkənin yüksək mükafatı olan "Şöhrət" ordeni ilə təltif olunmuşdur. 30 oktyabr 2009-cu ildə BDU-nun 90 illik yubileyi münasibəti ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən "Şərəf" ordeninə layiq görülmüşdür. 30 avqust 2012-ci ildə dövlət başçısı cənab İlham Əliyevin sərəncamı ilə Azərbaycanda şərqsünaslıq elminin inkişafındakı xidmətlərinə görə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərdi təqaüdünə layiq görülmüşdür.

Vasim müəllim 10 may 2017-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyeva tərəfindən Heydər Əliyev Fondunun "Qızıl Çinar" beynəlxalq mükafatı ilə təltif olunmuşdur.

Bu gün yaşasaydı Vasim müəllimin 78 yaş tamam olacaqdı. O, təkə elm adamı, şərqsünas, islamşünas kimi yox, böyük müəllim, gözəl insan, evəzsiz alim kimi də hər zaman biz tələbələrinin qəlbində yaşayacaqdı.

Rübəbə ŞİRİNOVA,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Mərkəzi Elmi Kitabxanada oxucuların qəbulu üçün hazırlıq gedir

Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən iqtisadi dəstək proqramları, sosial paketlər, səhiyyə islahatları və digər tədbirlərin mərkəzində insan - vətəndaş amili dayanır. Bu baxımdan, Azərbaycanın elm mədəniyyətinin intellektual sərvətlərinin qayğısına qalmaq, onu təbliğ etmək, gələcək nəsillərə əmanət etmək və Azərbaycan elminə, ziyalılarına yüksək səviyyədə informasiya xidməti göstərmək AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasının (MEK) ali missiyası, vətən və dövlət qarşısında müqəddəs vəzifəsidir.

Pandemiya ilə əlaqədar karantin rejiminin elan edildiyi gündən MEK öz fəaliyyətinin müəyyən istiqamətlərini dondursa da (oxucuların qəbulu, kitab verilişi və s.), alim və tədqiqatçılara informasiya xidmətini fasiləsiz olaraq onlayn rejimdə reallaşdırmağa nail olub. Bu müddətdə oxucuların sorğularına onlayn cavab verilərək, tələb olunan resurslar rəqəmsal formata MEK-in saytında təqdim edilib, istifadəçilərə e-poçt vasitəsilə göndərilir. Eyni zamanda MEK-in fəaliyyət strukturunda və ədəbiyyat fondlarında əsaslı yeniliklər həyata keçirilib. Oxucuları qəbul etmək üçün fondlarda, qiraət zallarında, şöbələrdə yenidən dezinfeksiya işləri aparılıb. Önleyici tədbirlər görülməklə əməkdaşlar məhdud sayda, növbəli şəkildə işə cəlb edilib, təhlükəsizlik tədbirlərinə riayət edilməklə MEK-in daxilində fondların yerləşdirilməsi, şöbələrin rekonstruksiyası, virtual tədbirlərin təşkili yönündə əsaslı işlər görülüb. Kitabxanada oxucuların qəbulu şərtləri üzrə əməkdaşlara təlimlər keçirilib, binanın girişindən başlayaraq qiraət zallarında, açıq fondlarda, abonomentdə, oxucu-istifadəçi, oxucu-kitabxanaçı arasındakı sosial məsafənin gözlənilməsi qaydaları sayt vasitəsi ilə və məlumat lövhələrində təqdim edilib. Tibbi maskalar, antiseptik vasitələrlə təchiz olunmuş xidmət masaları hər mərtəbədə açıq istifadəyə hazırdır.

Kitabxananın kollektivi postpandemiya dövrünü yeni modern xidmət sahələri, zəngin elmi informasiya resursları ilə, eyni zamanda beynəlxalq təhlükəsizlik təcrübələrini öyrənib tətbiq etməklə oxucularını qarşılamağa hazırlaşır.

Şərqsünaslıq İnstitutunun nəşrlərinin müzakirəsi olub

Sentyabrın 14-də AMEA-nın akademik Ziya Bünyadov adına Şərqsünaslıq İnstitutunun Elmi Şurasının növbəti iclası keçirilib.

Tədbir karantin dövrünün tələblərinə uyğun təşkil edilib. Elmi şuranın iclasında institut əməkdaşlarının çapa təqdim olunan kitabları müzakirə edilib, eyni zamanda bir sıra cari məsələlərə baxılıb.

Şərqsünaslıq İnstitutunun əməkdaşları karantin dövründə də səmərəli elmi fəaliyyətlərini davam etdirib, elmi plan işləri, məqalələri üzərində işləyib, bir neçə əməkdaş kitablarını çapa hazırlayıb. Bu kitablardan çapa hazırlanmış dördü Elmi Şurada müzakirə edilib. Bunlar institutun Beynəlxalq əlaqələr şöbəsinin müdiri Güler Qafqazlının "Osmanlı hakimiyyəti dövründə Marağa və Soyuqbulaq bölgələri (XVIII əsrin 20-ci illəri)", Türkiyə tarixi və iqtisadiyyatı şöbəsinin böyük elmi işçisi Yaxşıxanım Nəsirovanın "Osmanlı hakimiyyəti dövründə Urmiya və Xalxal bölgələri (XVIII əsrin 20-ci illəri)", Təhsil şöbəsinin müdiri Lalə Bayramovanın "Əyyamü-l-arab" cahiliyyə dövrü ərəb ədəbiyyatının abidəsi kimi" və Mərkəzi Asiya şöbəsinin aparıcı elmi işçisi Rauf Qarayevin "Postsovet dövründə Mərkəzi Asiyada təhlükəsizlik problemləri" adlı monoqrafiyalarıdır. Bu kitablarda Elmi Şura tərəfindən təqdir edilərək çap olunması məsləhət bilinib.

İclasda, həmçinin digər cari məsələlərə baxılıb.

Daşkəsəndə 3 min il tarixi olan dini ibadətqah tapılıb

AMEA-nın Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun Daşkəsən arxeoloji ekspedisiyası rayon ərazisində dəniz səviyyəsindən 2000 metr yüksəklikdə, Xoşbulaq yaylağında arxeoloji qazıntı işləri aparıb.

Ekspedisiyanın rəhbəri t.ü.f.d., dosent Bəxtiyar Cəlilov bildirib ki, ekspedisiya müddətində bölgədə qeydə alınmış kurqan tipli arxeoloji abidə qazıntıya cəlb edilərək tədqiq olunub. Tədqiq edilən kurqanın üst örtüyünün perimetri boyunca iri qaya daşlarından ibarət kromlex (kromlex - sakral xarakterli dairəvi daş düzümü) olub. Kurqanın qəbir kamerası daş qutu tipindədir. Kamera iri sal qaya daşlarından dördkünc formada hazırlanmaqla, üzəri sal daşlarla örtülüb. Qəbir kamerasından aşkar edilən insan skeletinin qalıqları və maddi mədəniyyət nümunələri əsasında kurqanın bir qadına məxsus olduğu müəyyən edilib. İnsan üzü şərqə doğru olmaqla, sağ tərəfi üstə bükülüb vəziyyətdə dəfn edilib. Kurqan kamerasından aşkar edilən artefaktlar əsasən metal və mineral daşlardan hazırlanmış bəzək əşyaları ilə təmsil olunur. Abidədən aşkar edilmiş maddi mədəniyyət nümunələrinin müqayisəli təhlili onun son tunc-ilk dəmir dövrü ilə tarixləndirərək, Xocalı-Gədəbəy arxeoloji mədəniyyəti daşıyıcılarına məxsus olduğunu göstərir.

Bununla yanaşı, ekspedisiya müddətində ərazidə tədqiq olunmuş, biri digərindən 20 metr aralı iki kurqan arasında aparılan qazıntılar zamanı mütəxəssislərin xüsusi marağına səbəb olmuş tikili qalıqı aşkar edilib. İlkin nəticələrə əsasən, qaya daşlarından dördkünc formada inşa edilmiş bu tikilinin ibadətqah və ya hər hansı bir dini ritual mə-

kan olduğu təxmin edilir. Tikili qalığının içərisindən aşkar edilmiş maddi mədəniyyət nümunələri onun kurqanlarla eyni dövrə aid olduğunu göstərir. Dini ritual tikili qalığının içərisindən ocaq izləri və daşdan hörlülmüş xüsusi hücrələr aşkar edilib. Tikilinin salamat qalmış divarlarının hündürlüyü bir metrə yaxındır. Tikili qalığında aşkar edilmiş dəlillər və arxeoloji nümunələr üzərində tədqiqatlar davam etdirilir.

Arxeoloji ekspedisiya zamanı Xoşbulaq kəndinin kənarında, Xoşbulaq çayının sağ sahilində bir ədəd daş qutu qazılaraq tədqiq edilib. Qaya daşlarından hazırlanmış qəbir kamerasının üzəri iki ədəd sal qaya ilə örtülüb. Daş qutudan 6 ədəd saxsı qab nümunəsi, bir ədəd tunc kəmə, bir ədəd demirdən hazırlanmış xəncər və bir insana məxsus skeletin qalıqları aşkar edilib. Arxeoloji abidələrdən aşkar edilmiş nümunələr laborator şəraitdə tədqiq edilmək üçün Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutuna gətirilib. Mütəxəssislər ərazidə aparılan arxeoloji qazıntılar və onlardan əldə edilən elmi nəticələrin Xocalı-Gədəbəy mədəniyyəti tayfalarının dini dünya görüşlərini, dəfn adətlərini və ümumilikdə, bəhs edilən dövrün tarixinin öyrənilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini düşünürlər.

Coğrafiya İnstitutu "Horizon-2020" proqramı üzrə layihənin qalibi olub

Azərbaycan alimləri Avropa Komissiyasının "Horizon-2020" tədqiqat və innovasiya proqramı üzrə növbəti uğura imza atıblar.

Belə ki, AMEA-nın Coğrafiya İnstitutunun iştirak etdiyi "Miqrasiya agentliyi üçün tarix və arxiv materiallarının əlaqələndirilməsi: Avropa və Aralıq dənizi regionu üzrə ziddiyyətli məqamlar" mövzusunda layihə Avropa Komissiyasının qiymətləndirilməsindən müvəffəqiyyətlə keçib.

Layihə İtaliyanın Modena Reco Emilia Universitetinin rəhbərliyi altında həyata keçiriləcək. Dördillik layihə konsorsiumunun tərkibinə Fransa, Niderland, Yunanıstan, Azərbaycan, Tunis və Mərakeşdən ümumilikdə 11 universitet və tədqiqat institutu, eləcə də qərarqahı İsveçdə yerləşən BMT-nin Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığı daxildir. Layihə qeyd olunan ölkələrdəki miqrasiya proseslərini və miqrantlarla bağlı məsələləri, həmçinin İordaniya, Livan, İraq, Suriya, Fələstin Muxtariyyəti ərazilərini əhatə edən, tranzit-beynəlxalq miqrasiya marşrutları ilə əlaqəli olan siyasi, iqtisadi, sosial, demografik, ekoloji, gender və s. kompleks problemləri öyrənməyə yönəlib.

Coğrafiya İnstitutu konsorsiuma akademik Ramiz Məmmədovun rəhbərliyi, institutun aparıcı elmi işçisi, coğrafiya üzrə fəlsəfə doktoru Rövşən Kərimovun koordinasiya rolunu daşıyacaq.

İnstitutun layihədəki funksiyasına, ilk növbədə "Ətraf mühit və iqlim dəyişmələri ilə bağlı baş verən miqrasiyalar"la dair iş paketinin icrası daxildir. Böyük Qafqaz, Kür dağarası çökəkliyi və Lənkəran vilayətləri ərazisində iqlim dəyişmələri və onların mənfi təsirləri ilə əlaqədar baş verən uzunmüddətli əhali miqrasiyalarının müxtəlif aspektləri (demografik, sosial, ekoloji, sağlamlıq və s.) araşdırılacaq, miqrasiyaların təbii-coğrafi amilləri, onların hərəkət istiqamətləri və doğurduğu mənfi nəticələr müəyyənləşdiriləcək.

Elmi müəssisə əməkdaşları, həmçinin rəqəmsal texnologiyaların köməyi ilə miqrasiya xəritələrinin hazırlanmasını həyata keçirəcək. Əldə olunmuş nəticələr barədə bu sahə ilə məşğul olan elmi ictimaiyyət məlumatlandırılacaq və bu məqsədlə müvafiq görüşlər təşkil ediləcək.

"Azərbaycan II Dünya müharibəsi illərində" sərgisi ziyarətçilər üçün açıqdır

AMEA-nın Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin kollektivi tərəfindən 9 May - Qələbə Günü ərəfəsində hazırlanmış "Azərbaycan II Dünya müharibəsi illərində" adlı sərgi COVID-19 pandemiyası ilə əlaqədar respublikada tətbiq edilmiş karantin tədbirlərinə görə ictimaiyyət üçün bağlı idi.

Sərginin ikinci zalında isə SSRİ, ABŞ və Almaniya ordularının müharibədə istifadə edilmiş hərbi geyim və ləvazimatları göstərilir. Zalda, həmçinin Xalq rəssamı Tahir Salahovun "416-cı atıcı diviziyası Taqanroqu azad edir" adlı monumental rəsm əsəri, 10-a yaxın açıq eksponat yer alıb.

Karantin tədbirlərinin yumşaldılması, muzey və sərgi zallarının açılması ilə əlaqədar olaraq faşizm üzərində qələbənin 75-ci ildönümünə həsr olunmuş sərgi də öz qapılarını ziyarətçiləri üçün açılıb.

Muzeydə mövcud vəziyyət nəzərə alınaraq bütün sanitariya-profilaktik tədbirlər görülüb. Sərginin materialları iki zalda yerləşdirilib. Birinci zalda Azərbaycan xalqının faşizm üzərində qələbənə qazanılmasında rolunu əyani nümayiş olunur. Zalda ümumilikdə 20-yə yaxın informasiya panelində və 20 vitrində olan eksponatlar, həmçinin 15-ə yaxın açıq eksponat təqdim olunub.

Yardımlıda 2000 il əvvələ aid olan küp qəbirlər tapılıb

Yardımlıda təxminən 2000 il əvvələ aid olan küp qəbirlər tapılıb. Rayonda, həmçinin iri daşlardan hazırlanmış qəbirlərə də rast gəlinib.

Belə ki, ötən ilin sentyabr ayında Urakəran kəndində təsərrüfat işləri aparılan zaman maraqlı hadisə baş verib. Evinə su borusu çəkmək istəyən kənd sakini saxsı əşyalar tapıb. Sonradan məlum olub ki, bu, adi saxsı qablar deyil.

AMEA-nın Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun Antik dövr üzrə Yardımlı-Lerik arxeoloji ekspedisiyası kəndin Bilgəh adlanan ərazisində tədqiqatlara başlayıb. Kənd sakinləri tədqiqat işlərini rayonun turizm potensialı üçün çox müsbət dəyərləndirirlər. Tapılan küp qəbirlərə Azərbaycanın müxtəlif yerlərində təsadüf olunsada, bu ərazidəki quruluş və dəfn adəti müəyyən qədər seçilir. Qəbrin içərisində bəzək əşyaları, saxsı qablar və silahlar tapılıb. Həmçinin bu qəbirlərin içərisində Roma təsiri ilə əlaqəli şüşə nümunələr də var. Bu, həmin dövrdə ticarət əlaqələrinin göstəricisidir.

İnstitutun aparıcı elmi işçisi, Antik dövr üzrə Yardımlı-Lerik arxeoloji ekspedisiyasının rəhbəri,

tarix üzrə fəlsəfə doktoru Ceyhun Eminli bildirib ki, 4 sahədə arxeoloji qazıntılar aparılıb və iki metr dərinlikdə küp qəbirlər aşkar olunub. Tədqiqatlar nəticəsində məlum olub ki, bu qəbirlər təxminən 2000 il əvvələ aiddir.

Ceyhun Eminlinin sözlərinə görə, küp qəbirlərlə yanaşı, ərazidə iri daşlardan hazırlanmış daş örtüklü qəbirlər də qeydə alınıb. "Bu qəbirlər kifayət qədər geniş ərazini əhatə edir və qəbirlərin yanında qurbangahı da var, müəyyən dini inancları ilə küp qəbirlərdən seçilir. Orada üst daşların 0,5-1 ton və daha çox çəkisi var. Paralel olaraq həmin qəbirləri də araşdırmağı nəzərdə tuturuq", - deyən o bildirib.

Tədqiqatlar bir müddət davam edəcək və yekun olaraq tapılan maddi-mədəniyyət nümunələri sənədləşdiriləcək. Aşkar olunmuş nümunələr bərpa olunduqdan sonra yerli diyarşünaslıq muzeyinə və Azərbaycanın əsas muzeylərinə təhvil verəcək.

Rəsədxanada beynəlxalq layihə uğurla davam etdirilir

AMEA-nın N.Tusi adına Şamaxı Astrofizika Rəsədxanasının (ŞAR) 2 metrlik teleskopunda Gaia Science Alerts proqramı çərçivəsində aşkar edilmiş transient obyektlərin (Gaia20blb, Gaia20cxk, Gaia20cek, Gaia20bpl, Gaia20bor) spektral müşahidələri aparılıb (N.İsmayılov, X.Mikayılov, O.Xəlilov, İ.Ələkbərov, S.Alışov, S.Bağırılı).

Müşahidələrdə 2020-ci ildə zəif səma cisimlərinin spektral müşahidəsinin aparılması üçün teleskopun Kasseqren fokusunda yeni quraşdırılmış UAGS + obyektiv Canon EF (f = 200 mm, f / 2) + işıqqəbulədiçi Andor (ikonL-936-BEX2-DD 2048x2048, px = 13,5 mkm) spektroqrafından istifadə olunub. Spektral diapazon 3750-7650 Å, spektral ayırıcılıq 6 Å/pikseldir. Müşahidə materialından alınan ilkin nəticələr Polşa və Litvadan olan həmkarlarla birgə Beynəlxalq Astronomiya İttifaqının (IAU) "The Astronomers Telegram" onlayn məlumat sistemində dərc olunub.

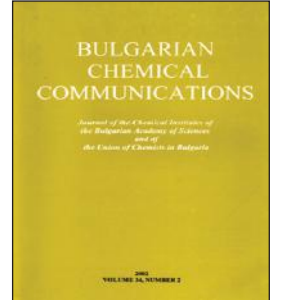
Qeyd edək ki, bu layihə çərçivəsində son dövrlərdə ŞAR tərəfindən alınan yeni məlumatlar həmin dövrün nəşrin bir neçə nömrəsində işıq üzünə çıxıb.

BEYNƏLXAQ ELMI NƏŞRLƏRDƏ

Azərbaycan alimlərinin məqaləsi beynəlxalq jurnalda

AMEA-nın vitse-prezidenti, Kataliz və Qeyri-üzvi Kimya İnstitutunun direktoru, akademik Dilqəm Tağıyev, kimya üzrə elmlər doktoru Akif Əliyev, böyük elmi işçi Vüsalə Məcidzadə və Bolqarıstan Elmlər Akademiyasının Yevgeni Budevski adına Elektrokimya və Energetik Sistemlər İnstitutunun professoru Evelina Slavcheva və institutun elmi işçisi Elitsa Petkuchevanın həmmüəllifi olduğu məqalə "Scopus" beynəlxalq bazasına daxil olan impakt faktorlu "Bulgarian Chemical Communications" jurnalında dərc olunub.

Məqalə sulu və susuz elektrolitlərdən Pt elektrodu üzərində dəmir və kükürdün birgə elektrokimyəvi çökdürülməsinə həsr edilib. Fiziki-kimyəvi analiz üsulları ilə çökən Fe-S nazik təbəqələrinin quruluşu, stexiometriyası və morfolojiyası öyrənilib. Müəyyən edilib ki, sulu və susuz elektrolitlərdən platin elektrodu üzərində Fe-S-in elektrokimyəvi çökməsi hər iki elektrolitdə geniş potensial intervalında eyni mexanizm ilə gedir. Sulu mühitdə elektrolitin daha yüksək elektrik keçiriciliyi səbəbindən proses daha asan baş verir.

Kimyaçıların tədqiqatlarının nəticəsi xarici nəşrdə

AMEA-nın Aşqarlar Kimyası İnstitutunun alimləri - akademik Vaqif Fərzəliyev, kimya elmləri doktoru Əfsun Sucayev, elmi işçi Xədicə Məmmədیارova və Bakı Dövlət Universitetinin professoru Afət Hüseynovanın xarici həmkarları ilə birlikdə növbəti məqaləsi impakt faktorlu jurnalda dərc edilib.

"Biomolekulyar struktur və dinamika" jurnalında dərc edilən məqalə beynəlxalq müstəqil tədqiqat çərçivəsində hazırlanıb.

Məqalə ilk dəfə 1,2-aminpropantiolların yeni əvəzolunmuş törəmələrinin sintezi və müxtəlif fermentlər üzrə patoloji proseslərə qarşı antioksidant, izoenzim inhibitor fəallığının öyrənilməsi, "molekulyar dokinq" tədqiqatlarına həsr olunub. Aparılan çoxsaylı analizlər nəticəsində ayrı-ayrı funksional qrup saxlayan birlişmələrin Altsheymer və şəkərli diabetə qarşı yüksək aktivliyə malik olduğu təsdiqlənib.

Xatırladaq ki, impakt faktoru 3.220-yə bərabər olan "Biomolekulyar struktur və dinamika" jurnalı "Web of Science" və "Scopus" beynəlxalq elmi bazalarına daxildir.

Genetik Ehtiyatlar İnstitutu əməkdaşının məqaləsi "Springer"də

AMEA-nın Genetik Ehtiyatlar İnstitutunun Biotexnologiya şöbəsinin Beynəlxalq kompüter genomikası laboratoriyasının böyük elmi işçisi, biologiya üzrə fəlsəfə doktoru Orxan Mustafayevin məqaləsi "Springer" nəşriyyatına daxil olan Rusiyanın "Bitki Fiziologiyası" jurnalında dərc olunub.

Qeyd edək ki, "Regulatory Contexts in the 5'-Region of mRNA from Arabidopsis thaliana Plants and Their Role in Translation Efficiency" adlı məqalənin dərc olunduğu jurnalın impakt faktoru 1.229-a bərabərdir.

Torpaqşünas alimin məqaləsi ABŞ-da işıq üzünə çıxıb

AMEA-nın Torpaqşünaslıq və Aqrokimya İnstitutunun Torpaqların meliorasiyası laboratoriyasının müdiri, aqrar elmlər doktoru Mustafa Mustafayevin rus alimlərlə birgə hazırladığı "Kənd təsərrüfatında torpaqların mineraloji kompleksində gübrələrin effektivliyi" (Mineralogical Soil Complex Indicates an Effectiveness of Fertilizers in Agriculture) adlı məqalə ABŞ-da nəşr edilən "International Journal of the Science of Food and Agriculture" jurnalında işıq üzünə çıxıb.

Məqalədə kənd təsərrüfatında torpaqların mineraloji kompleksində gübrələrin effektivliyi tədqiqatına cəlb olunub. Belə ki, uzunmüddət kənd təsərrüfatı bitkilərinin yetişdirilməsində istifadə edilən torpaqlarda üzvi və mineral gübrələrin optimal normalarda tətbiqi nəticəsində torpaqların fiziki-kimyəvi xassələrində baş vermiş dəyişikliklər öyrənilib.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının zəngin heyvanlar aləmi öyrənilir

AMEA-nın Naxçıvan Bölməsinin Bioresurslar İnstitutunda bitki və heyvanlar aləminin öyrənilməsi, tədqiqi, səmərəli istifadəsi və mühafizəsinin bioloji əsaslarının araşdırılması bu elmi tədqiqat müəssisəsinin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biridir. İnstitutun tərkibində 4 şöbə, 4 laboratoriya, Nəbatət bağı, Təbiət muzeyi, Herbari fondu və Yaşıl aptek fəaliyyət göstərir. Naxçıvan Muxtar Respublikasının fauna biomüxtəlifliyinə daxil olan onurğalı və onurğasız heyvanlar aləminin tədqiqi, genofondunun qorunması və səmərəli istifadə imkanlarının tədqiqi istiqamətində bu elmi qurumun Zooloji tədqiqatlar şöbəsi araşdırma aparır.

Elmi fəaliyyətə 2003-cü ildən başlayan və ilk günlərdən hərtərəfli dövlət qayğısı ilə əhatə olunan, səmərəli elmi fəaliyyət üçün zəngin maddi-texniki baza yaradılan şöbədə iş planına uyğun olaraq tədqiqatlar aparılıb və mühüm nəticələr əldə olunub. Belə ki, Naxçıvan Muxtar Respublika şəraitində ilk dəfə olaraq kənd təsərrüfatı heyvanlarında, ev quşlarında parazitlik edən törədicilərin növ tərkibi, yüksək virulentli parazit növləri, onların müxtəlif ekoloji mühitlərdə xəstəlik törətmə qabiliyyəti, bioloji, ekoloji xüsusiyyətləri araşdırılıb. İri və xırda buynuzlu heyvanların, ev quşlarının xəstəliklərinin kilinki gedişi, onların cinsi məhsuldarlığa təsiri, hematoloji dəyişiklikləri və s. müəyyən edilmiş. Cənubi Qafqazın ibtidai faunasına ilk dəfə 3 koksidi növü əlavə olunub. Xəstəliklərin profilaktikası üçün təsirli mübarizə tədbirləri işlənilib hazırlanıb.

Həmçinin, muxtar respublikada gövsəyən heyvanlar arasında geniş yayılmış ağır gedişli helmintozların törədiciləri, bioloji xüsusiyyətləri, yoluxma müddətləri öyrənilib. Region parazitofaunasına yeni helmint növləri əlavə edilmiş. Tədqiqat işinin nəticələri əsasında heyvandarlıqla məşğul olan fermerlər və fərdi təsərrüfat sahibləri üçün xəstəliklərin qarşısının alınmasına xidmət edən metodik tövsiyələr çap edilmiş.

Bununla yanaşı, Araz su anbarında hidrofaunanın əsas tərkib hissələrindən olan dib faunası öyrənilib. Müasir hidrobioloji metodlarla dib faunasının kəmiyyət göstəriciləri, formalaşdırıcı təbii yem bazası, dib orqanizmlərinin vətəgə əhəmiyyətli balıq növlərinin qidalanmasında rolunu öyrənilib, yemin enerji tutumu, qidalılıq əmsali və həmin orqanizmlərin suların bioloji özünlənmə proseslərindəki fəaliyyəti dəyərləndirilib. Hazırda muxtar respublikada içməli suyun əsas mənbəyini təşkil edən çayların dib faunası, onun əsas sistematik qrupları, biosenozi araşdırılması davam etdirilib. Hələlik ərazi hidrofaunasında 66 növ ibtidai, 300 növ infuzor, 185 növ zooplankton orqanizm, 700 növ dib onurğasız və 32 balıq növü aşkar edilmiş.

Eyni zamanda muxtar respublika bağıçılığında geniş yer tutan çayırda və tumlu meyvə ağaclarının zərərverici həşəratları 59 növ və

onların təbii düşmənləri 56 növ ətraflı öyrənilib. Araşdırmalar zamanı zərərli və faydalı həşəratların biokoloji xüsusiyyətlərinin, onların fəaliyyətinə təsir göstərən ekoloji amillərin, sahib-parazit münasibətlərinin öyrənilməsinə üstünlük verilib. 13 növ parazit və yırtıcının zərərvericilərin sayının məhdudlaşdırılmasında rolunu və təsərrüfat əhəmiyyəti daha geniş araşdırılıb.

Şöbədə Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində ətraflı aparılmış entomoloji tədqiqat işləri nəticəsində təbiətdə və kənd təsərrüfatında çiçəkli bitkilərin çarpaz tozlanmasında, onların məhsuldarlığının yüksəlməsində müstəsna fəaliyyəti ilə fərqlənən arkimilər faunasında 7 fəsiləyə, 53 cinsə mənsub olan 335 arı növü aşkar edilmiş. Naxçıvan Muxtar Respublikası üçün isə 77 növ ilk dəfə göstərilmiş. Zərərvericilərin Saplaqqarıncıqlılar fəsiləsinə üstünə mənsub olan bütün növlərin ekoloji xüsusiyyətləri, zoocoğrafi mənşəyi, 4 yüksəklik qurşağı üzrə yayılması, qida əlaqələri, yuyulma yerləri və uçuş fenologiyası haqqında dəyərli nəticələr alınmış. Bu həşəratların bölgə florasında üstünlük verdikləri və zəngin növ müxtəlifliyi ilə fərqlənən bitki fəsilələri müəyyən edilmiş. Faunanın 15 zoocoğrafi faunistik kompleksə mənsub olmasının sübutu və təhlilinin nəticələri gələcək mütəxəssislər üçün etibarlı mənbə rolunu oynayacaqdır.

Bundan əlavə, ərazinin sututarlarında yayılmış 32 balıq növü ətraflı tədqiq edilmiş, onların morfometrik əlamətləri, bioloji xüsusiyyətləri, boy, çəki artımı, cinsi məhsuldarlığı, çoxalma ekologiyanı, qidalanma xüsusiyyəti və ehtiyatı öyrənilmiş. Nəticədə ilk dəfə olaraq Naxçıvan Muxtar Respublikası faunası üçün 8 yeni balıq növü göstərilmiş. Müqayisəli təhlillərlə aşkar edilmiş ki, Araz su anbarında yaşayan bentofaq balıqlar böyümə və kütlə artımına görə Azərbaycanın digər sututarlarında yayılmış eyni növün balıq fərdlərindən xeyli üstündür.

Şöbədə həmçinin qədim Naxçıvan torpağının ornitofaunası ilk dəfə olaraq əsaslı şəkildə tədqiqi aparılıb və muxtar respublikanın ornitofaunasının qorunması üçün xüsusi əhəmiyyət daşıyan 7 Mühüm Ornitoloji Ərazi (MOƏ) aşkar edilmiş. Ərazi ornitofaunası 18 dəstəyə, 51 fəsiləyə, 141 cinsə mənsub olan 241 növ və 167 yarım növ quşla təmsil olunmuş. Muxtar respublika və Azərbaycan faunası üçün ilk dəfə yeni, çoxsaylı taksonlar göstərilmiş. Hazırda digər quru onurğalıları faunası ətraflı tədqiq edilir. Muxtar res-

publika faunasının xüsusi qorunma statusuna malik onurğalı heyvan növləri, onların biotop mənsubiyyəti, ekoloji xüsusiyyətləri, qorunmasının əsas kateqoriyalarının müəyyən edilməsi üzərində işlər aparılır. Qeyd edək ki, şöbədə əsaslı aparılmış zooloji tədqiqat işlərinin nəticələri 2 cildde "Azərbaycan Respublikasının "Qırmızı Kitabı" (Nadir və nəslə kəsilməkdə olan fauna növləri)", "Naxçıvan Muxtar Respublikasının "Qırmızı Kitabı" (Onurğalılar)", 2 cildde "Azərbaycanın Mühüm Ornitoloji Əraziləri", "Akademik Həsən Əliyev adına Zəngəzur Milli Parkı", "Naxçıvan Muxtar Respublikasının onurğasız faunasının taksonomik spektri", "Naxçıvan Muxtar Respublikasının zərərli ilanları", "Asiya muflonu və bezoar keçisinin Azərbaycan qorunma strategiyası", "Mühüm Ornitoloji Ərazilər: Naxçıvan", "Çay sularında üzvi çirklənmənin bioloji analizinin sadə üsulları", "Naxçıvan Muxtar Respublikasının arkimilər faunası", "Naxçıvan Muxtar Respublikasında çayırda meyvə ağaclarının zərərverici həşəratları və onların entomofaqları", "Naxçıvan Muxtar Respublikasının faunası: Balıqlar və suda-quruda yaşayanlar", "Azərbaycan faunasının taksonomik spektri (Onurğalılar)", "Kənd təsərrüfatı heyvanları və evquşlarının sarkosporidiozlarında profilaktikanın tətbiqi", "Naxçıvanda quşların müşahidəsi" və digər kitablarda əksini tapıb.

Zooloqlarımız dünyanın ən nəhəng ensiklopediyası, zəngin informasiya mənbələrindən biri olan Vikipediya da 70 məqalə yerləşdirib, 30 şablon yaradıb, xeyli redaktələr ediblər. Şöbə əməkdaşlarının əldə etdikləri nəticələrlə tanış olan xarici ölkə mütəxəssisləri faunamızın növlərinin zənginliyi ilə seçilən quşlar, balıqlar, kəpənəklər, arkimilər ilə maraqlanmış və müxtəlif illərdə Naxçıvana səfər etmişlər. Tədqiqat dövründə zooloqlarımız, biologiya elmlər doktoru İsmayıl Məmmədov, biologiya üzrə fəlsəfə doktorları, dosentlər Akif Bayramov, Mahir Məhərrəmov, Arzu Məmmədov və elmi işçi Hüseyn Rəsulzadə Azərbaycanda, o cümlədən Naxçıvan Muxtar Respublikasında Türkiyə, Rusiya İngiltərə, Almaniya, Hollandiya, Çexiya, İrlandiya, Macarıstan və digər xarici ölkələrin elmi-tədqiqat institutlarının mütəxəssisləri ilə 20-ə yaxın Beynəlxalq tərkibli ekspedisiyalarda yaxından iştirak ediblər. Eyni zamanda AMEA-nın Zoologiya İnstitutunun Quru onurğasızları laboratoriyasının əməkdaşları ilə birgə tədqiqatlar aparılıb. Alimlərimizin əldə etdiyi nəticələr "Web of Science", "Scopus" və başqa elmi bazalara daxil olan impaktfaktorlu jurnallarda işıq üzü görüb ki, türk, rus və ingilis dillərində dərc olunmuş həmin məqalələrə də çox sayda istinadlar olub. Bir çox xarici ölkələrin və Azərbaycanın elmi müəssisələrinin tədqiqatçıları ilə sıx elmi əməkdaşlığını davam etdirən şöbə əməkdaşları Türkiyə, İran, Rusiya, Gürcüstan, Qazaxıstan, Bolqarıstan, Macarıstan, Çexiya, Polşa və digər xarici ölkələrdə keçirilən beynəlxalq konqres, konfrans və seminarlarda maraqlı məruzələrlə iştirak ediblər.

Şöbədə 2006-cı ildən Azərbaycan Respublikası üzrə Ümumdünya Təbiəti Mühafizə Fondunun (WWF) "Naxçıvan Muxtar Respublikasında bəbirin monitorinqinin aparılması və onun mühafizə strategiyası" adlı beynəlxalq qrant layihəsi yerinə yetirilir. Əməkdaşlardan İsmayıl Məmmədov və Pərviz Fətullayev digər məsul qurumların mütəxəssisləri ilə layihə çərçivəsində muxtar respublika ərazisində yayılan nadir və nəslə kəsilməkdə olan vətəni heyvan növlərinin aşkar edilməsi məqsədilə mütəmadi olaraq monitorinqlər keçirirlər. Bu istiqamətdə bir sıra mühüm işlər də görülmüş. Belə ki, uzunmüddətli aparılan araşdırmalar zamanı Zəngəzur dağı silsiləsinin cənub-qərb yamaclarında bəbir, cüyür ailələrinin və Xəzər uları, Səhra kəkliyi, Hind tirəndəzi kimi nadir onurğalı heyvan növlərinin normal yaşayış şəraitinin bərpa olunduğu qeyd edilmiş. Qeyd edək ki, Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Dialoq (IDEA) və Ümumdünya Vəhşi Təbiəti Mühafizə Fondunun (WWF) muxtar respublika ərazisində quraşdırılan foto və videoçəkiliş qurğuları vasitəsilə heyvanların yaşayış tərzinə müdaxilə etmədən onların həm şəkilləri, həm də video görüntüləri əldə edilir. Bu istiqamətdə işlər hazırda davam etdirilib. Fondun "Asiya muflonu və bezoar keçisinin Azərbaycan qorunma strategiyası" mövzusunda qrant layihəsi, bununla yanaşı, əməkdaş Arzu Məmmədovun iştirak etdiyi Azərbaycan Ornitoloji Cəmiyyəti ilə birlikdə Beynəlxalq "BirdLife" təşkilatının Azərbaycan qorunma strategiyası və Naxçıvan Muxtar Respublikada "Yuvalayan quş növlərinin xaricə tələşdirilməsi" adlı qrant layihəsi uğurla yerinə yetirilib.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının fauna biomüxtəlifliyinə daxil olan onurğasız və onurğalı heyvanlar, onların tədqiqi, qorunması və istifadə imkanlarının müəyyənləşdirilməsi istiqamətində şöbə əməkdaşları elmi-praktik və iqtisadi əhəmiyyət daşıyan tədqiqat işlərinin yerinə yetirilməsi istiqamətində işlərini uğurla davam etdirir. Son illər şöbəyə yeni qəbul edilmiş gənc elmi işçilər Səkinə Baxşəliyeva, Gülşad Məmmədova və Çilənay Ələkbərova ilk günlərdən özlərini ümidverici mütəxəssislər kimi göstərmişlər. Bu da onu deməyə əsas verir ki, yaxın gələcəkdə şöbədə daha geniş tədqiqatlar aparılacaq və onlar tədqiqatları ilə ölkə elminə yeni töhfələr verəcəklər.

Türkanə BƏYLƏRLİ,
Naxçıvan Bölməsinin
Mətbuat xidməti
üzrə mütəxəssisi

Buğurt qalasında arxeoloji tədqiqat işləri aparılır

AMEA-nın Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun Numizmatika və epiqrafika şöbəsinin müdiri, t.ü.f.d. Akif Quliyevin rəhbərliyi altında Şamaxı arxeoloji ekspedisiyası Qaladərəsi kəndi yaxınlığında yerləşən, Şirvan hakimlərinin sonuncu iqamətgahı olan əfsanəvi Buğurt qalasında arxeoloji tədqiqat işləri aparılıb.

Buğurt qalası Şamaxı şəhərindən 20 km şimal-qərbdə, hər tərəfi meşə ilə örtülən hündür bir dağın zirvəsində yerləşir. Strateji əhəmiyyətinə görə əlverişli mövqeyə malik qalanın ən yaxın məsafədən belə görmək mümkün deyil. Qalanın ətrafında Qaladərəsi, Keçmədin və Qalaybuğurt kəndləri yerləşir. Qalaya gedən əsas yollar Qaladərəsi kəndindən keçir. Buğurt qalasından şərqdə, sıldırım qayalıqlarda Qız qalası adlanan kiçik qəsr də mövcuddur.

Qalanın tikilmə tarixi ilə bağlı dəqiq məlumatlar yoxdur. Aparılacaq arxeoloji tədqiqatlar bu məsələyə aydınlıq gətirəcək.

Akif Quliyevin fikrincə, bu, adi qala deyil, geniş infrastrukturaya malik orta əsr qala-şəhəridir. Qalada mükəmməl su-kanalizasiya sistemi, relyefə uyğun çoxsaylı yaşayış binaları, inzibati binalar, saraylar, məscidlər, su anbarları, hamamlar mövcud olmuşdur. Qala divarları iri qaya və çay daşlarından inşa edilmiş. İkiqat qala divarlarının arası ilə mühafizəçilərin sərbəst gəzməsi üçün pillələr salınmışdır. Qala divarlarının üzəri gümbəzvari formada hörülmüş. Bu da, düşmən tərəfindən mühafizəçilərin hərəkətini izləməyə imkan verirdi.

Arxeoloqun sözlərinə görə, qalanın ümumi sahəsi 17 ha-dır. Təqribi hesablamalara görə, qala-şəhər kompleksinə daxil ərazidə 30 minə yaxın əhali yaşayıb. Əhaliyə məxsus yaşayış evləri qalanın əsasən aşağı hissəsində yerləşirdi.

Qeyd edək ki, Buğurt qalası 1538-ci ildə Səfəvi şahı I Təhməsp tərəfindən alınaraq dağıdılmış, sonuncu Şirvanşah Şahrux əsir alınaraq öldürülmüşdür. Bununla da minillik Şirvanşahlar dövlətinin varlığına son qoyulmuşdur. Qalanın tədqiqinə ötən əsrin 70-ci illərində arxeoloq Hüseyn Ciddi tərəfindən başlanılmışdır.

Azərbaycan arxeologiya elmi 75 ildə

Avropa və Asiyanın qovşağında yerləşən Azərbaycan tarixin bütün mərhələlərinə aid arxeoloji abidələrlə zəngindir. Bu abidələr hələ XIX əsrdə həvəskar əcnəbi araşdırıcıların diqqətini cəlb etmişdi. Onların apardıqları sistem-siz, plansız qazıntılar daha çox şəxsi məqsədlərə xidmət edirdi. XX əsrin əvvəllərində bu məsələyə elmi yanaşmalar daha da artmağa başlamışdı. Sovet hakimiyyətinin ilk iki onilliyində, 20-30-cu illərdə abidələr üzərində nəzarət daha da güclənmiş, araşdırmalar nisbətən genişlənmiş, bu sahədə milli kadrlar yetişməyə başlamışdı. Lakin ikinci dünya müharibəsi bütün sahələrdə olduğu kimi elmi tədqiqatlar da ağır durğunluq əmələ gətirmişdi.

1945-ci ildə Azərbaycanda Elmlər Akademiyasının yaradılması ilə arxeologiya elmində də əsaslı təşkilatlanma işlərinə başlanılmış və bu sahədə iri miqyaslı işlərə zəmin yaradılmışdır. Arxeoloji tədqiqatlarda milli kadrların rolu tədricən aparıcı qüvvəyə çevrilmişdir. Geridə qalmış 75 ildə Azərbaycan arxeoloqları respublika ərazisində minlərlə arxeoloji abidələr aşkar etmişlər. Geniş qazıntı işləri nəticəsində qədim tariximizin qaranlıq səhifələrinə işıq salınmışdır. Bu müddətdə çox böyük arxeoloji kəşflərə imza atılmış, arxeologiya elminin inkişafına təkan verən iri layihələr həyata keçirilmişdir. Bunlardan daha böyük elmi əhəmiyyət kəsb edən aşağıdakı işləri qeyd etmək olar.

1946-1953-cü illərdə Mingəçevir SES-in tikintisi ilə bağlı su altında qalacaq ərazidə aparılmış arxeoloji qazıntılar o dövrdə Qafqazda öz miqyasına görə ən iri layihə idi. 8 il müddətində aparılan qazıntılar nəticəsində ilk Tunc dövründən - e.ə. III minillikdən başlayaraq XVIII əsrə qədərki tarixi mərhələlərə aid yaşayış yerləri, müxtəlif tip qəbir abidələri, dini tikililər və körpü qalıqları tədqiq edilmişdir. Arxeoloji qazıntılar nəticəsində 20 mindən artıq maddi mədəniyyət nümunələri aşkar edilmişdir. Mingəçevir bütün Qafqazda çox nadir arxeoloji komplekslərdən biridir ki, burada - lokal bir ərazidə müxtəlif dövrlərə aid 10-a qədər qəbir tipləri və dəfn qaydaları aşkara çıxarılmışdır. Mingəçevir qazıntılarının ən böyük uğurlarından biri daş və gil əşyalar üzərində IV-V əsrlərə aid qədim Azərbaycan - alban əlifbası ilə yazılmış yazılı abidələr aşkar edilmişdir. Çox təəssüf ki, tikintinin ilk növbədə iqtisadi əhəmiyyəti nəzərə alınmış, vaxt azlığı və kadr çatışmazlığı səbəbindən subasar ərazidə bütün abidələr tədqiqatla cəlb edilə bilməmişdir. Buna görə də gələcəkdə Mingəçevir su anbarında sualtı arxeoloji tədqiqatların aparılması zəruridir.

Azərbaycanın ən zəngin arxeoloji komplekslərindən biri olan Qobustan abidələrinin 1947-ci ildən sistemli tədqiqatlarına başlanılmışdır. Bu tədqiqatlar 90-cı illərə qədər ardıcıl olaraq davam etdirilmişdir. Unikal bir kompleks olan Qobustanda Mezolit dövründən (e.ə. XII minillikdən) başlayaraq orta əsrlərə qədərki bütün dövrlərə aid 20-dən artıq qədim düşərgələr, 1000-ə qədər qayalar üzərində 6000-dən artıq təsvirlər, 40-a qədər kurqanlar və s. qeydə alınaraq tədqiq edilmişdir. Eyni zamanda burada e.ə. VII-VI minilliklərə aid qəbir abidələrində kəsp antropoloji tipinə aid insan kəllə sümükləri aşkar edilmişdir ki, bunlar da müasir azərbaycanlıların antropoloji xüsusiyyətlərinə tam uyğundur. Bu isə xalqımızın Azərbaycan ərazisində avtoxton olub yerli köklərə bağlılığını sübut edən ən tutarlı faktlardır.

Keçən əsrin 50-ci illərində respublikamızda arxeoloji tədqiqatlar tədricən genişləndi. 1953-1964-cü illərdə Naxçıvan MR-da çoxtəbəqəli I Kültəpə yaşayış yerinin qazıntıları nəinki Azərbaycan, eləcə də bütün Qafqaz arxeologiyasında əlamətdar hadisə idi. Belə ki, məhz I Kültəpə abidəsinin qazıntıları ilk dəfə olaraq Qafqaz regionunda Neolit, Xalkolit/Eneolit və Tunc dövrlərinin tarixi-stratigrafik ardıcılığını müəyyən etdi. Məhz bu qazıntılarla Kür-Araz mədəniyyətinin əvvəllər hesab edildiyi kimi Eneolit dövrünə deyil, ilk Tunc dövrünə aid olduğu təsbit edilmişdir. Bu kü-nə qədər Cənubi Qafqazda I Kültəpə kimi ikinci çox-təbəqəli abidə aşkar edilməmişdir.

1950-ci illərdə ilk dəfə olaraq Azərbaycan ərazisində - Qazax rayonunda qədim daş dövrünə aid insan düşərgələri Damcılı və Daşsalahlı abidələri aşkar edilmişdir. Paleolit dövrü abidələrinin tədqiqatlarında ən böyük uğur əlbəttə Qarabağda, Xocavənd rayonu ərazisində 1960-cı ildə Azix mağara düşərgəsinin aşkar edilməsi idi. Bu abidədə 30 ilə yaxın aparılmış qazıntılar Azərbaycan ərazisində ibtidai insanların məskunlaşma tarixinin 2 milyon ilə yaxın olmasını sübut etmiş, ən qədim alt təbəqələri "Quruçay arxeoloji mədəniyyəti" adı altında birləşdirməyə imkan vermişdir. Digər tapıntılarla yanaşı 350-400 min il əvvələ aid insanın çənə sümüyünün aşkar edilməsi Azix qazıntılarının ən böyük uğurlarından biridir. Qədim və orta Paleolit dövrlərinin mərhələlərinin stratigrafik ardıcılığının aşkar edildiyi Azix mağarası bütün Yaxın Şərqi və Qafqazın daş dövrü abidələri sırasında xüsusi yer tutur.

50-60-cı illərdə Antik və Orta Əsrlər dövrlərinə aid şəhər yerlərində geniş arxeoloji qazıntı işləri aparılmışdır. Bakı, Şamaxı, Qəbələ, Örenqala (Beyləqan) və s. yerlərdə aparılan tədqiqatlar, eyni zamanda paralel olaraq yazılı mənbələrin araşdırılması Azərbaycanın qeyd edilən dövrlərə aid tarixinin öyrənilməsinə mühüm inkişafa səbəb olmuş, ölkəmizin Yaxın Şərqi-Qafqaz regionunun mədəni, iqtisadi və siyasi tarixində, eləcə də qədim İpək Yolunun fəaliyyətində yerini müəyyənəlməyə imkan yaratmışdır.

50-ci illərin axırlarından başlayaraq müxtəlif dövr abidələri ilə zəngin olan Gəncə-Qazax bölgəsində keramikalı Neolit dövrü (e.ə. VI minillik) abidələrinin tədqiqatlarına başlanılmışdır. 1958-ci ildə ilk belə abidələrdə - Qazax rayonundakı Babadərviş və Ağstafa rayonundakı Töyrətəpə yaşayış yerlərində, 1960-cı ildən isə Şomutəpə abidəsində aparılan iri miqyaslı

arxeoloji qazıntılar bölgədə Neolit dövründə məskunlaşmanın, təsərrüfat həyatının xüsusiyyətlərini araşdırmağa şərait yaratmışdır.

XX əsrin 70-80-ci illərində arxeoloji tədqiqatlar, xüsusilə də kəşfiyyət-axtarış işləri daha da genişlənməmiş, yüzlərlə abidələr aşkar edilmişdir. Paleolit dövrünə aid Kəlbəcərdə Zar, Şərurda Qazma, Lerikdə Buzeyir düşərgələri aşkar edilərək tədqiqatlar aparılmışdır. Gəncə-Qazax, Naxçıvan və Qarabağ bölgələrində daha çox Neolit-Tunc dövrlərinə, Quba-Xaçmaz və Lənkəran-Astara bölgələrində isə daha çox Antik və Orta Əsrlərə aid abidələr tədqiq edilmişdir. Ən mühüm elmi kəşflərdən biri 80-ci illərin əvvəllərində Ağdam rayonunda Leylatəpə yaşayış yerinin qazıntıları əsasında son Xalkolit dövrünə (e.ə. IV minilliyin birinci yarısına) aid yeni adlı mədəniyyətin kəşf edilmişdir.

90-cı illərdə bütün sahələrdə olduğu kimi elmdə də tənəzzül mərhələsi kimi yadda qalmışdır. Bu illərdə Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycanın müstəqilliyini təmin etmiş və gələcək inkişafı üçün möhkəm özlülər yaratmışdır. Arxeologiya elminin inkişafı sahəsində də dönüş məhz onun fəaliyyəti ilə bağlıdır. Belə ki, 2001-ci ildə Heydər Əliyevin birbaşa göstərişi əsasında Ordubad rayonunda yüksək dağlıq ərazidə yerləşən Tunc dövrünə aid Gəmiqaya abidələrinin öyrənilməsi üçün geniş tərkibdə ekspedisiya göndərilmişdir. Məhz bu ekspedisiyanın fəaliyyəti müstəqillik dövründə arxeologiya sahəsində ilk iri miqyaslı elmi layihə idi. 2001-2003-cü illərdə bu ekspedisiyanın fəaliyyəti nəticəsində Gəmiqaya kompleksində 1500-ə qədər qayaüstü təsvirlər qeydiyyata alınaraq tədqiq edilmiş, Naxçıvan MR-da çoxsaylı abidələr aşkar edilərək qazıntılar aparılmışdır.

Heydər Əliyev tərəfindən əsası qoyulan, cənab Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi dövründə başa çatan Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri və Cənubi Qafqaz qaz kəməri beynəlxalq tikinti layihəsi çərçivəsində 2002-2005-ci illərdə və 2013-2019-cu illərdə Gəncə-Qazax bölgəsində həmin kəmərlərin dəhlizində 100-ə yaxın sahədə geniş arxeoloji qazıntı işləri aparılmışdır. Bu araşdırmalar zamanı Cənubi Qafqazda ən qədim, son Xalkolit dövrünə aid Soyuqbulaq kurqan nekropolu, bu abidə ilə birlikdə Leylatəpə mədəniyyətinə aid Böyük Kəsik və Poylu yaşayış yerləri (Ağstafa), ilk Tunc dövrünə aid Şəmirkiray kurqanları, Xocalı-Gədəbəy mədəniyyətinə aid Zəyemçay və Tovuzçay nekropolları, Antik dövrə aid torpaq və küp qəbirləri və s. abidələr tədqiq edilmişdir.

Son illər respublikanın işğal altındakı əraziləri istisna olmaqla, demək olar ki, bütün bölgələrində geniş arxeoloji tədqiqatlar aparılır. Bu araşdırmalarla Quruçay və Leylatəpə mədəniyyətləri beynəlxalq elmdə qəbul edilmiş, Neolit dövrü mədəniyyətlərinin Yaxın Şərqi təsiri ilə yanaşı yerli köklərə bağlı olmasına dair tutarlı faktlar əldə edilmiş, Tunc dövrü kurqan abidələrinin daha qədim xronologiyaya aid olması müəyyən edilmiş, Antik və Orta Əsr şəhər mədəniyyəti abidələri araşdırılmışdır. Bu tədqiqatların bəzilərinə əcnəbi alimlər də iştirak edirlər. Bu isə Azərbaycan arxeoloqlarının beynəlxalq səviyyədə nüfuz qazanmasının əsas göstəricilərindən biridir.

Nəcəf MÜSEYİBLİ,
AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun
elmi işlər üzrə direktor müavini, tarix
elmləri doktoru, professor

Uğurlara aparan qoşa qanad: arxeologiya və jurnalistika

Qafar Cəbiyev 1950-ci ildə İsmayilli rayonunun "ormanlar içinde duran" o məşhur Talistan kəndində dünyaya göz açıb. Atasını Cəfər kişinin gözləri gülüb, qəlbi sevinib. Anası Gül xanımın arzuları kama yetib, diləyi hasil olub.

yaşadacağıq".

Arxeoloqun işi təkə tarixi abidələri, mədəni zənginlikləri tapıb aşkarlamaq deyil, həm də yuxusuz gecələrə qatılaraq üreyinin istəyi ilə xalqına layiq əsərlər yaratmaqdır. Bu sarıdan da tarix elmləri doktoru Qafar Cəbiyevin əməyi və gərgin fəaliyyəti qibtəyə layiqdir. Alimin yüz əllidən çox elmi məqaləsi

Ali məktəbi fərqlənmə diplomu ilə bitirən Qafar 1975-ci ildə arxeologiya üzrə aspiranturaya daxil oldu. 1985-ci ildə namizədlik, 2007-ci ildə doktorluq dissertasiyası müdafiə etdi. Sanballı tədqiqatları ilə elminə yeni nəfəs gətirdi. 1985-ci ildən Qəbələ, Ağsu, Kürdəmir, İsmayilli, Şamaxı arxeoloji ekspedisiyalarına rəhbərlik edib, ölkəmiz və tariximiz üçün olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edən tapıntıları var. Qafar müəllim 2010-cu ildə Ağsu rayonu ərazisində Azərbaycan arxeologiya elmində nadir hadisə sayılan XVIII əsrə aid geniş bir qazıntı başladı. Hamımıza qeyri-adi görünən və sonsuz marağa səbəb olan işlə tanış olmaq qərarına gəldik. Akademiyamızın sayılan, seçilən tarixçi, arxeoloq və etnoqraf alimlərlə birlikdə oraya yollandıq. Orta əsr Ağsu şəhər yerində Qafar müəllimin rəhbərliyi ilə aparılmaqda olan qaynar işin şahidi olduq. Hava dözülməz dərəcədə isti idi. Sanki günəş göydən öləyirdi. Amma hamının diqqəti Qafar müəllimə idi. O, ekspedisiyanın əldə etdiyi maddi mədəniyyət qalıqları ilə bizi tanış edir, mənə və məzmununu izah edirdi. Söhbət təkə Azərbaycanca deyil, bütövlükdə Cənubi Qafqazda son orta əsr şəhər mədəniyyətinin tədqiqi baxımından etalon sayıla biləcək abidədə aparılan genişmiqyaslı qazıntılardan, orada həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan konservasiya tədbirlərindən gərdirdi.

Qafar müəllim alni terli, əliqabarlı olsa da, böyük eşqlə, bir ayrı həvəslə qazıntıdan və tapıntılardan həvəslə danışır, bu böyük və gərəklilişin hələ başlanğıc olduğunu bildirdi.

Arxeoloq olmaq son dərəcə çətin, bununla bərabər həm də olduqca şərəfli bir işdir. Arxeoloq cəfakəş fəhlədi, yuxusuz gecələr keçirən alimdir. Ayağı dəmir çarxıqı dərvişdi, səyyahdı, əqidəli, dözümlü insandı. Kəşfiyyətçi, tarixçi və həm də bərpəçidi. Hər tərəfli biliyə, geniş erudisiyaya, güclü məntiqə, dərin müşahidə qabiliyyətinə malik, üreyi vətənlə döyünəndi. Həqiqətlə, əfsanəylə, nağıllar maraqlanan, onları toplayıb ərsəyə gətirəndi. Bütün bu yüksək keyfiyyətləri özündə birləşdirən, arxeoloqların ön sıralarında gedən Qafar müəllim də bax beləcə hər cür ehtiramla, minnətdarlıqla layiq bir insandır.

Qəbələ ölkəmizin min illik paytaxtı olub. Yarım əsrdən çoxdur ki, orada görkəmli alimlər tərəfindən tədqiqat işləri aparılır. İndi həmin işləri görkəmli arxeoloq İlyas Babayevlə birlikdə Qafar müəllim davam etdirir. 2009-cu ildə üreyim atlandı, mən də Qəbələ qazıntılarına iştirak etmək həvəsinə düşdüm. Dostların dəvəti ilə oraya yollandım. Qafar Cəbiyevin qazıntı sahəsində işlədim. Tapılan maddi mədəniyyət qalıqları ilə tanış oldum. İş nəticəsində naxışlı küp parçaları, boyalı qablar və metal əşyaları görərək ölməz Səməd Vurğunun bir məşhur qeydi yadıma düşdü. Necə də dəqiq, necə də sərəst deyilib: "Üzərində tarixi qeyd, neqş və ya təsvir olan hər bir qədim daş vaxtı ilə canlı yaşayış-yaradan insanın donmuş üreyidir; o, insan tarixinin odu və alovundan keçərək gözəl torpağımızı və tariximizi qoruyub saxlamış, əsrlər boyu elmin, mədəniyyətin və incəsənətin inkişafı üçün nəhəng və münbit zəmin yaratmışdır; elə bir zəmin ki, onun üzərində biz hamımız doğulmuşuq, yaşayıyıq və gələcək nəsillərin sifətində həmin mədəniyyətin ən qabaqcıl ənənələrini yeni tarixi şəraitdə inkişaf etdirərək

və bir sıra kitabları çoxəsrlik tariximizə layiqli xidmətdir. Onun gərgin əməyinin, səmərəli axtarışlarının məhsulu olan və bu günlərdə çapdan çıxan, həm də yeniliyi, əhatəliliyi, dərin məzmunu ilə seçilən "Girdiman tarixi", "Girdiman tarixi və tarixi coğrafiyası", "Azərbaycan arxeologiyasının əsasları" adlı irihəcmli, fundamental monoqrafiyaları arxeologiya və tarix elminə əvəzsiz töhfədir. İlk orta əsrlər dövrünün bir sıra öyrənilməmiş və qaranlıq qalın məsələlərinə işıq saçan bu əsərlər həm də ermənilərin yalançı uydurmalarına tutarlı cavabdır.

Görkəmli alimin üreyində döyünən qoşa qanadının biri arxeologiyadırsa, digəri jurnalistikadır. Bu sahələr bir-birini tamamlayır, bir-birini təsdiqləyir. Mənə belə gəlir ki, bu, Qafar müəllimin böyük uğuru və yaradıcılıq xoşbəxtliyidir. Onun müxtəlif mətbuat orqanlarında çap olunan beş yüzdən çox elmi-publisistik məqaləsi dediklərimizi təsdiqləyən və müəllifə şərəf gətirən dəlil-sübutdur. Qafarın ilk kitabı olan "Arxeologiya və romantika" əsərində elmlə jurnalistika qovuşaraq qoşa qanada çevrilib. "Can Azərbaycan" kitabında vətənimizin, qədirbilen xalqımızın çoxşaxəli tarixi, adət-ənənələri, mədəni dünyası böyük eşq və həvəslə təənnüm edilir. "Bura Vətəndir" kitabı eyni hissin, həyəcanın, vətən sevgisinin, torpaq qeyrətinin təzahürü, təənnümü və təsdiqidir. "Yazılan qalacaq" və "Düşüncələr" kitablarında müəllif tarix və mədəniyyət məsələləri ilə bağlı düşüncə və narahatlıqlarını, arzu, istəklərini oxucu ilə bölüşüb. "Azərbaycan keramikası" adlı monoqrafiyası isə Azərbaycandan çox-çox uzaqlarda da dəyərli tədqiqat əsəri kimi qəbul olunur.

Bütün bunlarla bərabər o həm də həssas, qayğıkeş, çalışqan bir pedaqoqdur. Uzun illərdir ki, ali məktəblərimizdə Azərbaycan tarixini və arxeologiyasını tədris edir. Tarix və arxeologiyaya dair ali məktəblər üçün proqram və dərslərlər müəllifidir. Görkəmli alim, gözəl müəllim, tanınmış jurnalist olan Qafar Cəbiyev həm də fəal ictimaiyyətdir. "Qızıl qələm" mükafatı laureatıdır. Azərbaycan Respublikasının əməkdar jurnalistidir. Qafar müəllim 2004-2008-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Milli Televiziya və Radio Şurasının üzvü və sədr müavini olub. Heç şübhəsiz, bütün bunlar Qafar Cəbiyevə olan ehtiram və qayğının nəticəsidir.

Ulularımız gözəl deyiblər ki, hər şey gəldi-gəderdi, bir insanlıq qalacaq. Bəli, insan təbiətin tacı, yer üzünün əşrafıdır. Qafar sevilən, sayılan, seçilən əşraf insanıdır. Dağlar oğlu dağ təbiətli. Safdı, sadədi, sədaqətli, səmimi. Özü bütöv, sözü bütövdü. İstiqanlıdı, vətəncanlıdı, el-oba qeyrətli. Təlim-tərbiyəli, həyalı, abırılı, ismətli, isbatlı. Qəlbi tər-təmiz, dupduru. Cəfakəşdi, hamıya can yandırandı. Ağayanadı, hərəketi, oturuşu, duruşu ilə yadda qalan, diqqəti çəkəndi. Nümunəvi ailə başçısıdır. Qayğıkeşdi, candan yandı. Qafar müəllim 70-i haqladı. Arxaya boyladı. Mənalı ömür sürdü, vətənəmə, xalqıma, dövlətimə hələ çox borcluyam dedi. Yetmiş yaşın mübarək, canın sağlam, ömrün uzun olsun, arzuların üzünə gülsün. Səksəndə daha böyük uğurlar, qələbələr qazanacağına əminəm. Doxsana boylan, sonra da yüzü harayla, əzizim!

Teymur BÜNYADOV,
akademik

Tarixçi alimin şöhrəti

Müasir dövrümüzdə ayrı-ayrı insanların, alimlərin, yazıçıların, incəsənət xadimlərinin və digər şəxsiyyətlərin keçdiyi həyat yolunu öyrənmək və təbliğ etməyin olduqca mühüm mədəni-əxlaqi əhəmiyyəti vardır. Azərbaycan tarixinin tədqiq olunmasında arxeoloji, etnoqrafik, numizmatik, paleoqərafiya və yazılı mənbələr xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu sahədə Azərbaycanın görkəmli alimi, tarix elmləri doktoru, professor, AMEA Tarix İnstitutunun şöbə müdiri Fərzəliyev Şahin Fazil oğlunun xüsusi xidmətləri əvəzsizdir.

Bu gün inkişaf etməkdə olan gənc nəslin yaradıcılıq fəaliyyəti üçün tədqiqatçı, şərqşünas alim, şair, tərcüməçi və gözəl əxlaqi-mənəvi keyfiyyətlərə malik pədaqoq, professor Şahin Fərzəliyev keçdiyi mənalı həyat yolu bir örnəkdir. Örnək olan yol sahibinin, alimin baharın ilk çağlarında, 2020-ci il martın 27-də 80 yaşına tamam olur.

Professor Şahin Fərzəliyev Azərbaycanın ən gözəl və səfəli gushələrindən biri olan Quba şəhərində anadan olmuşdur. Hələ uşaqlıq illərindən Qubanın füsunkar təbiəti kiçik Şahini özünə cəlb etmiş və yaradıcılığının ilham mənbəyinə çevrilmişdir. Həmçinin məktəp illərində Azərbaycan tarixinə, mədəniyyətinə, incəsənətinə çox böyük maraq göstərmişdir.

1958-ci ildə Quba şəhərində orta məktəbi müvəffəqiyyətlə bitirən gənc Şahin Azərbaycan Dövlət Universitetinin Şərqşünaslıq fakültəsinin Fars filologiyası şöbəsinə qəbul olmuşdur. Onun tələbəlik həyatı olduqca mənalı keçmiş, müəllimlərdən aldığı biliklə elmi yaradıcılığa böyük maraq göstərmişdir. 1964-cü ildə o, Azərbaycan Dövlət Universitetinin Şərqşünaslıq fakültəsinin fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir.

Şahin Fərzəliyev ilk əmək fəaliyyətinə Əfqanıstanda mütərcim kimi başlamışdır. O, 1963-1988-ci illərdə müəyyən fasilələrlə on üç il müddətində həmin ölkənin müxtəlif şəhərlərində çalışmış və Əfqanıstandakı fəaliyyətinə görə bu dövlətin 3 medalı və fəxri fərmanları ilə təltif olunmuşdur.

1970-1973-cü illərdə Azərbaycan Elmlər Akademiyası Tarix İnstitutunun aspiranturasında təhsilini müvəffəqiyyətlə davam etdirmişdir. 1974-cü ildə professor Oqtay Əfəndiyev rəhbərliyi ilə "Həsən bəy Rumulun "Əhsənüt-təvarix" ("Tarixlərin ən yaxşısı") əsəri Azərbaycan tarixinin mənbəyi kimi" adlı namizədlik dissertasiyasını müdafiə edərək tarix elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almışdır.

Şahin müəllim 1996-cı ildə "Azərbaycan və Osmanlı imperiyası XV-XVI əsrlərdə" mövzusunda doktorluq dissertasiyasını müdafiə etmiş, 17 yanvar 1997-ci ildə ona AAK-ın qərarı ilə tarix elmləri doktoru alimlik dərəcəsi verilmişdir. 2004-cü ildə Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının qərarı ilə (8 oktyabr 2004-cü il) professor elmi adına layiq görülmüşdür.

Hal-hazırda Tarix İnstitutunda "Mənbəşünaslıq və tarixşünaslıq" şöbəsinin müdiri vəzifəsində fəaliyyət göstərir.

2009-cu ildə Yaponiyanın iki şəhərində (Sinday və Tokio) "XX əsr Azərbaycan milli tarixşünaslığı: tarixi təcrübə və müasir vəziyyət" adlı məruzə ilə çıxış edib. "Azərbaycan həkurları" adlı kitabındakı bir neçə şeri

Tokioda dərc olunmuşdur. Hazırda V divan nəşriyyatına təqdim olunmuşdur.

Alim onlarla yaxın və uzaq xarici ölkədə keçirilən Beynəlxalq Elmi konfranslarda iştirak etmiş, Azərbaycanın orta əsrlər tarixinə dair yüzlərlə elmi məqalənin və beş monoqrafiyanın müəllifi olmuşdur. Onun namizədlik və doktorluq dissertasiyaları tariximizin ən mürəkkəb dövrlərindən biri olan XV-XVI əsrlərdə ölkəmizin siyasi, ictimai-iqtisadi, diplomatik və ideoloji problemlərinin tədqiqinə (fars və osmanlı ilkin mənbələri əsasında) həsr edilmiş olduğundan mühüm elmi işlər kimi diqqəti cəlb etmişdir.

Şahin Fərzəliyev namizədlik və doktorluq dissertasiyalarının müdafiəsindən sonra çoxsaylı elmi məqalə çap etdirmişdir. Azərbaycan Sovet və Naxçıvan Ensiklopediyalarında 100-ə qədər məqalənin müəllifidir. Yeddi cildlik Azərbaycan tarixi kitabının müəlliflərindən biri olan tarixçi alim Azərbaycanın orta əsrlər tarixinin müxtəlif məsələlərini araşdırmış, çapa hazırlanan 3 cildlik "Azərbaycan tarixi" kitabının bir neçə fəsil və yarım fəsil üzərində elmi tədqiqat işi aparmışdır.

Tədqiqatçı alim bir neçə monoqrafiyanın, o cümlədən "Azərbaycan XV-XVI əsrlərdə (Həsən bəy Rumulun "Əhsənüt-təvarix" əsəri üzrə)", "Azərbaycan və Osmanlı imperiyası XV-XVI əsrlərdə", "Quba tarixi", "XV əsr Azərbaycan dövlətlərinin quruluşu", həmçinin bir neçə fənn proqramı və dərs vəsaitinin müəllifidir.

Prof. Şahin Fərzəliyev müxtəlif dövlət universitetlərində pədaqoji fəaliyyətlə yanaşı, peşəkar bir tərcüməçi kimi də tanınmışdır. O, fars dilində yazılmış iki böyük Azərbaycan tarixçisinin məşhur kitablarını dilimizə çevirmiş, bununla kifayətlənməyərək, onlara sanballı "Ön söz" başlıqlı məqalələr, həmçinin geniş şərhlər yazmışdır. Həmin kitabların birincisi XVI əsrin ikinci yarısı - XVII əsrin birinci rübündə yaşamış və Azərbaycan Səfəvilər dövlətinin tarixinə dair faydalı tarixi qaynaq qələmə almış İsgəndər bəy Münşinin "Tarixə-ələmarayə-Abbasi" ("Dünyanı bəzəyən Abbasın tarixi") əsərinin mükəmməl tərcüməsidir (Əsər 2010 və 2014-cü illərdə 2505 səhifədən ibarət çap olunmuşdur). İkinci qaynaq isə Həsən bəy Rumlu kimi Səfəvi dövrü tarixçisinin məşhur "Əhsənüt-təvarix" ("Tarixlərin ən yaxşısı") salnaməsidir ki, kitabın I cildi üzərində tərcümə işi artıq bitmiş və şərhlərlə birlikdə çap üçün hazırlanmış. II cildinin tərcüməsi bu il başa çatacaqdır.

Prof. Şahin Fərzəliyevin həm də Jozef Tiflisinin "Mir Veys və Şah Sultan Hüseyn", Yan Tadeuş Krüskinin "Xristian səyyahın tarixi" kimi dəyərli mənbələrin tərcüməçisidir.

Müəllifin araşdırmaları, görüldüyü kimi, çoxşaxəlidir. Görkəmli alim bir tərəfdən ümumi tarixlə bağlı ki-

tablar nəşr etdirmiş, digər tərəfdən isə Azərbaycan tarixinə dair müxtəlif dillərdə olan ilkin mənbələrin Azərbaycan dilinə tərsüməsi ilə məşğul olmuş, indiyədək 2 tarixi qaynaq kitabını fars və osmanlı dillərindən dilimizə çevirərək çap etdirmişdir.

Şahin Fərzəliyev təkcə tədqiqatçı alim, tərcüməçi kimi deyil, eyni zamanda xaricdə keçirilən beynəlxalq elmi konfrans və görüşlərdə (Moskva, Ankara, İstanbul, Daşkənd, Təbriz, Mahaçqala, Kipr Respublikası, Polşa və s.) bir alim olaraq ölkəmizi təmsil etmişdir.

Tədqiqatçı alim 2009-cu ildə Yaponiyanın Sinday Universitetinin dəvətini almış, Azərbaycan tarixşünaslığına dair mühazirə oxumuşdur...

O, elmi kadrların yetişdirilməsi sahəsində də çox səmərəli fəaliyyət göstərmişdir. 10-dan çox kitabın elmi redaktoru olmuş, 20-yə yaxın tarix üzrə fəlsəfə doktoru və tarix üzrə elmlər doktoru dissertasiyalarına opponentlik etmişdir.

Şahin Fərzəliyev tariximizin fədakar və zəhmətkeş tədqiqatçısı olmaqla yanaşı eyni zamanda gözəl şairdir. O, Azərbaycanın klassik poeziyasından ruhlanaraq 1996-cı ildə özünün birinci "Divan"ını çap etdirmişdir. Bildiyimiz kimi divan Azərbaycan, Yaxın və Orta Şərq ölkələrində olduqca çətin və az yaranan şerlər toplusudur. Bu gün cəsərlə deyə bilərik ki, professor Ş. Fazilin yazdığı tarixi əsərlərlə yanaşı onun çap etdirdiyi "Divan"lar Azərbaycanın istər XX əsr, istərsə də XXI əsr ədəbiyyatında olduqca fenomen bir hadisədir. İstər forma, istərsə də məzmunca Şahin Fazilin "Divan"larını oxuduqca oxucu onun savadına, dünya görüşünə heyran olur. Professor Şahin Fazilin qəzəlləri həyatdan, təbiətdən ilham alaraq oxucuya estetik zövq verir. Şairin qəzəlləri sanki insanı məftun edir və oxuduqca insanın yaşamaq, yaratmaq eşqini artırır. Mənə elə gəlir ki, Şahin Fazilin şeirlərindəki bu füsunkarlıq onun Azərbaycan torpağında ilham alması, qanında ölkəmizin bütün guşəsinə sevgi hissini əvəzsizliyindən doğur.

2007-ci ildə tədqiqatçı Qiymət Məhərrəmi "Şahin Fazilin divanı və klassik ədəbi ənənələr" mövzusunda filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyasını müdafiə etmişdir. Bu elmi araşdırma alimin sağlığında ona verilən dəyər və qiymətidir.

Son 30 ildə istər Azərbaycanda və istərsə də dünya miqyasında baş verən ictimai, siyasi və digər proseslər göstərir ki, bəşər aləmini, Ulu Tanrının yaratdığı nemətləri, savadlı alimlərin əsərlərini kölgədə qoymaq istəyən iblislər bəşəriyyəti uçuruma aparmağa sövq edir. Lakin Şahin Fazil kimi tarixçilər bəşəriyyətin yaratdığı maddi və mənəvi sərvətləri qorumağa çağırır və insanları peşəindən, dinindən, cinsindən asılı olmayaraq ədalətli olmağa səsləyir.

Ümidvarıq ki, Şahin Fazil ömrünün 80-ci baharından sonra da Azərbaycanın zəngin tarixinin ayrı-ayrı mərhələlərini tədqiq edəcək, iti zəkası, zəngin zehni düşüncəsi, həssas şair qəlbə ilə bir alim kimi vətəni və elminizə xidmət edəcəkdir.

Əsədulla CƏFƏROV,
AMEA Arxeologiya və
Etnoqrafiya İnstitutunun
şöbə müdiri, professor

Alim adını uca tutan insan

Bu günlərdə istedadlı sənətsünas-alim, Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun direktoru, AMEA-nın müxbir üzvü Ərtegin Salamzadənin anadan olmasının 55 illiyi qeyd olunur. Ə.Salamzadə əsl ziyalı-alim adına layiq elm fədaisidir. O, müasir Azərbaycan sənətsünaslığının inkişafında böyük xidmətləri olan aparıcı alimdir.

Ərtegin müəllim 1992-ci ildə namizədlik dissertasiyasını yazıb başa çatdıraraq uğurla müdafiə edib. Onun mövzusu memarlıq və sənətsünaslığın qovşağında yerləşərək aktual bir mövzuya - metro stansiyalarının bədii tərtibatı problemlərinə həsr olunmuşdu. Bu mövzu indi də aktualdır və aradan 30 ilə yaxın vaxt ötməsinə baxmayaraq hələlik bu sahədə yeni fundamental tədqiqatlar aparılmayıb.

Bundan bir qədər sonra Ərtegin Salamzadə doktorluq mövzusu üzərində işləməyə başladı. Onu ən çox düşündürən Azərbaycan sənətsünaslıq tarixinin və elmi metodologiyasının diqqətdən kənar qalması idi. Ötən dövrlərdə tədqiqatçılar Azərbaycan incəsənət tarixini kifayət qədər öyrənmişdilər. Lakin onların öz fəaliyyəti, araşdırma metodları sanki unudulmuşdu. Halbuki digər sahələrdə, misal üçün filologiyada ədəbiyyatşünaslıq problemləri xeyli geniş tədqiq edilmişdi. Beləliklə, Azərbaycan sənətsünaslığı, onun inkişaf xüsusiyyətləri və metodları gənc tədqiqatçının doktorluq mövzusunda çevrildi. Yorulmaz tədqiqatçı öz sələflərinin əsərlərini bir daha oxudu, arxivlərini araşdırdı, iş metodları və prinsiplərini diqqətlə öyrəndi. Nəticədə tezliklə XX əsr Azərbaycan sənətsünaslığının hərtərəfli mənzərəsini yaradan sanballı elmi əsər ərsəyə gəldi. Ə.Salamzadə 2001-ci ildə öz doktorluq dissertasiyasının əsas müddəalarını əks etdirən "Azərbaycan sənətsünaslığı. XX əsr" monoqrafiyasını nəşr etdirdi. Bir il sonra, 2002-ci ildə, 37 yaşında o, Moskvada, indiki Dövlət Sənətsünaslıq İnstitutunda müvəffəqiyyətlə doktorluq dissertasiyasını müdafiə etdi.

Onun çalışqanlıq, iş məsuliyyəti münasibəti, kollektivin rəğbətini qazanması diqqətdən yayınmayıb. 90-cı illərdə instituta rəhbərlik edən müxbir üzv Kərim Kərimov, daha sonra akademik Rəsim Əfəndiyev bu gənc alimin hərtərəfli istedadını, o cümlədən idarəçilik və təşkilatçılıq məharətini layiqincə qiymətləndirdilər. 1995-ci ildə Ərtegin Salamzadə institutun elmi katibi vəzifəsinə təyin edildi, bundan bir il sonra, 1996-cı ildə elmi işlər üzrə direktor müavini vəzifəsinə irəli çəkildi. Ərtegin Salamzadə müxtəlif dövrlərdə müəssisənin "Şəhərsalma və dizayn", "Təsviri, dekorativ-təbii sənət və heraldika" şöbələrinə başçılıq etmiş, institutda nəşr olunan "İncəsənət və mədəniyyət problemləri" beynəlxalq elmi jurnalının məsul katibi olmuşdur. Həmin illərdə o, öncə dosent, sonra isə professor elmi adını aldı.

Ə.Salamzadə 14 ilə yaxın müddətdə institutun direktor müavini vəzifəsində çalışıb, hər zaman etimadı doğruldu. 2010-cu ildə o, çoxdan bəri işlədiyi doğma məkanın - AMEA-nın Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun direktoru vəzifəsinə təyin edildi. 2014-ci ilin iyununda AMEA-nın müxbir üzvü seçildi. O, həmçinin institutun nəzdində fəaliyyət göstərən Memarlıq və İncəsənət üzrə Problem Şurasının sədri, Azərbaycan Memarlar İttifaqının İdarə Heyətinin üzvüdür. Ərtegin Salamzadə ali mükafata - Prezident diplomuna layiq görülmüşdür.

Ərtegin Salamzadə eyni zamanda pədaqoji sahədə də fəaliyyət göstərir. Əvvəllər təhsil aldığı Mədəniyyət və İncəsənət Universitetində dərs deyən alim, bir müddət Bakı Xoreoqrafiya Məktəbində, Azərbaycan Universitetində çalışıb. Artıq çoxdan bəridir ki, Memarlıq və İnşaat Universitetinin Dizayn kafedrasının professorudur. Elmlə təhsilin səmərəli əlaqəsini müvəffəqiyyətin əsası hesab edən tədqiqatçı-alim və pədaqoq tədris məqsədilə bir neçə proqram yazaraq nəşr etdirib. Hələ 1995-ci ildə nəşr etdirdiyi "Dizayn tarixi" adlı proqramda o, sözü gedən sahənin tədrisinə dair maraqlı, hətta cəsərləli fikirlər sürmüşdü. Həmin dövrdə Azərbaycan təhsilində dizayn tarixi ardıcıl tədqiq edilməmişdi və Ərtegin müəllim proqramın giriş sözündə bunu xüsusi vurğulayaraq bu boşluğu aradan qaldırmağa çalışmışdı. 2017-ci ildə ali məktəblər üçün ərsəli - "Azərbaycan multikulturalizmi" kitabı nəşr edildi. Kollektiv nəşr olan həmin kitabda "Təsviri incəsənət" bölməsinin müəllifi o idi. 2018-ci ildə Memarlıq və İncəsənət İnstitutunda magistr hazırlığı ilə əlaqədar bir müəllim kimi onun işi daha da çoxaldı. O, magistrələrə də Azərbaycan multikulturalizmindən dərs demişdir. Bakalavr və magistrlərlə yanaşı, Ərtegin Salamzadə yüksək ixtisaslı elmi kadrların hazırlanmasında da yaxından iştirak edir. Onun rəhbərliyi altında xeyli sayda gənc mütəxəssis fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsinə layiq görülmüşdür.

Ə.Salamzadəni ən çox düşündürən məsələlərdən biri də müstəqillik dövründə milli sənətsünaslıq məktəbinin inkişaf problemləri olub. Müstəqillik dövründə elmdə həm də yeni meyarlar formalaşdı, yeni prinsiplər meydana çıxıb. Onun doktorluğu ümumən Azərbaycan sənətsünaslığının XX əsrdə keçdiyi yola həsr edilmişdi. Lakin müstəqillik dövründə milli sənətsünaslıq məktəbimizin prioritetləri diqqətdən kənar qalmışdı, bu mövzuda sanki bir boşluq yaranmışdı. Ərtegin Salamzadə "Azərbaycan sənətsünaslığı" müstəqillik illərində" (2012) kitabını nəşr etdirərək bu boşluğu aradan qaldırdı, "Azərbaycan sənətsünaslığı. XX əsr" monoqrafiyası ilə birlikdə milli sənətsünaslıq tarixi və nəzəriyyəsinin ardıcıl mənzərəsini yaratdı. Bir-birini tamamlayan bu iki əsər milli sənətsünaslığın tarixini, inkişaf yollarını əks etdirmək bərabər, onun həm də "yol xəritəsi"ne çevrildi, elmin sonrakı inkişafı üçün prioritetlər müəyyən etdi.

Ərtegin Salamzadə bir çox kitab və monoqrafiyaların müəllifidir. Deyərlili tədqiqatçı alim, rəhbərlik və təşkilatçılıq sahəsində böyük təcrübəyə malik şəxsiyyət, başlıcası isə, sadə, təmkinli, gözəl insan olan Ərtegin müəllimi ad gününü münasibəti ilə ürəkdən təbrik edir, ona uzun ömür, cansağlığı, işlərində müvəffəqiyyətlər, yeni elmi nailiyyətlər arzulayırıq.

Xəzər ZEYNALOV,
sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Kəhrizlərin bərpası ölkəmizə milyonlarla kubmetr şirin su qazandıracaq

Müəssisimiz ilk dəfə Azərbaycanda qədim su mənbələri - kəhriz sistemləri, onların konstruktiv elementləri, iş prinsipi, plana alınması, səflərinin ölçülməsi, morfometrik ölçülərinin təyini aparılmış torpaqşünas alim, Torpaqşünaslıq və Aqrrokimya İnstitutunun direktoru, AMEA-nın müxbir üzvü Ələvsət Quliyevdir.

- Hörmətli Ələvsət müəllim, bildiyimizə görə yaradıcılığınızı Azərbaycanın yerüstü və yeraltı sularından səmərəli istifadə olunmasına, qədim su sistemləri olan kəhrizlərin tədqiq və bərpasına həsr etmişiniz. XX əsrdə elmi-texniki inqilabın düşünülmədən qurbanına çevrilmiş kəhrizlərin susuzluqla mübarizəyə rəğmən, bugünkü taleyi necədir?

- XXI əsrin başlanması ilə əlaqədar olaraq dünyada baş verən iqlim dəyişməsi, temperaturun artması onu göstərdi ki, insanlar su ehtiyatlarından, o cümlədən yeraltı sularından düzgün və səmərəli istifadə etməlidirlər. Artıq dünyanın bir çox alimləri və dövlət orqanlarının əsas diqqətinin kəhriz sistemlərinə yönəlməsi onu göstərir ki, qədim hidrotexniki qurğu olan kəhrizlər həmişə insanların xidmətində olmuş və o, gələcəkdə də ən ümidverici bir meliorativ sistem olacaqdır. Kəhrizlər təbiətin ən zişansız sistemi olub ekosistemlərə heç bir mənfi təsir göstərmir. Təəssüf ki, son yarım əsrdən artıq bir dövrdə təbii drenaj rolunu oynayan kəhrizlərin sıradan çıxması minlərlə hektar münbit torpaq sahəsinin əkin dövriyyəsindən çıxmasına səbəb olmuşdur. Nəticədə ekoloji tarazlıq pozulmuş, mövcud heyvanat və bitki aləmi məhv olaraq, yerində bataqlıq və şoranlığa uyğun olan yeni fauna və flora formalaşmışdır.

Bu gün Azərbaycanda kəhrizlər vasitəsi ilə istifadə olunan suyun miqdarı 1950-ci illərdə istifadə olunan suyun 25-30 %-ni təşkil edir. Yəni, hər il orta hesabla 350-400 milyon kubmetr təmiz və keyfiyyətli kəhriz suyundan istifadə edə bilmirik.

- Kəhrizlərin subartezian quyularından fərqi nədir, nə üçün sovet dönəmində kəhriz suyundan istifadə subartezian suyuna nisbətən arxa plana keçmişdir və bu sistemin batması hansı problemlərə yol açmışdır?

- Birincisi, sovetlər dövründə hər işin "pripiska" qurbanı olması həmişə məlumdur. Kapitalizmə qalib gəlmək istəyən sosializm çıxış yolunu məsələn, faktiki bir təsərrüfatda 100 ha-da əkin aparılırsa, hesabatda onu 30-40 ha yazırdı. Beləliklə, yüz hektarın məsuldarlığı 30 ha adına yazılırdı. Nəticədə bizdə kapitalizmdən daha çox məhsul alınması qeyd edilirdi. Eyni vəziyyət suvarmada da olurdu, yeni 100 ha verilən suvarma suyu hesabatda 30 ha nəzərdə tutulurdu. Beləliklə, böyük su itkisinə səbəb olan sistem 1979-cu ildə torpaqların geniş miqyasda irriqasiya eroziyasına və təkrar şorlaşmasına məruz qoydu, ölkədə geniş miqyaslı meliorasiya proqramı həyata keçirilməyə başlandı ki, onun da sonu sistemin dağılması ilə nəticələndi. Kəhrizlər də bu təlabatı ödəyə bilmədi, böyük sahələri suvarmaq gücündə olmadı, çünki kəhrizin suyu saniyədə 10 litrdisə, o, təxminən 15 ha-ı suvara bilərdi. Deməli, kəhriz sosializm yarışında uduzdu. Bu səbəbdən kəhrizlər idarəsi ləğv olundu.

Subartezian quyularının qazılması isə iqtisadi baxımdan əlverişli idi. Çünki qazma işi çox qısa müddətdə və çəkilən xərcin bir yerə qoyulması ilə başa çatır, quyuyu tez bir zamanda suya olan təlabatı ödəyirdi.

Deməli, hər iki sistemin üstün və çatışmayan cəhətləri var:

- Kəhriz uzun ömürlüdür, onun qazılması və bərpası üçün ancaq insan qüvvəsindən istifadə edilir və kəhrizin suyu subartezian quyuyu suyunu nisbətən ucuzdur. Kəhrizin işinə heç bir enerji lazım gəlmir. Nəticədə insanlara iş yeri açılır, insanlar çörək qazanır, həm də xeyirxah bir işlə məşğul olurlar.

Belə nəticəyə gəlmək olar ki, kəhriz iqtisadi cəhətdən səmərəli bir hidrotexniki qurğu olmaqla, müasir texnologiyaların məhsulu olan subartezian nasosundan üstünlükləri ilə fərqlənir. Buna görə də bu sahəyə diqqətin artırılması ilə mövcud kəhrizlərin qorunması və yeni kəhrizlərin qazılması öz aktuallığını saxlamalıdır. Kəhriz sistemləri qədim tarixə malik keçmişimizdən bizə gəlib çıxmış xalqın yaratdığı irs abidələridir

Şəmkir rayonu "Çinarlı" kəhrizi yarıuçuq vəziyyətdə

- Susuzluqdan əziyyət çəkən Aran düzündə kəhrizlər mövcuddurmu?

- Bəli, mövcuddur. Azərbaycanın quraqlıq və yarımquraqlıq ərazilərində su təchizatı məsələləri həmişə xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyindən, ənənəvi su təchizatı sistemi olan kəhrizlərdən geniş istifadə etmişlər. Ta qədimdən Azərbaycanın Ağcabədi, Bərdə, Ağdam, Yevlax, Goranboy, Füzuli rayonlarının dağətəyi maili ərazilərində kəhrizlərdən istifadə edilmişdir.

- Azərbaycanda kəhrizlərin texniki pasportlaşdırılması həyata keçirilməyib?

- Bu məsələ dəfələrlə qaldırılıb. XXI əsrin əvvəllərindən başlayaraq Naxçıvan Muxtar Respublikasında kəhrizlərə diqqət ayrılışdır. 2004-cü ildə Naxçıvan MR Ali Məclisinin Sədri cənab Vasif Talibovun sərəncamı ilə Naxçıvan MR Meliorasiya və Su təsərrüfatı komitəsi nəzdində Kəhrizlər İdarəsi yaradıldı. Bütün kəhrizlər pasportlaşdırıldı və hətta, müasir GPS sistemində çıxış nöqtələrinin kordinatları da sənədləşdirildi.

Artıq bu xeyirxah işin müsbət nəticəsi olaraq 200-dən çox kəhriz bərpa olunmuş, qalanları da bərpa olunmaqdadır.

Təəssüfə deməliyəm ki, Azərbaycanda kəhrizlərə dair müxtəlif mətbuat səhifələrində, televiziyalarda, konfranslarda və şəxsən aid dövlət strukturlarına müraciət etsəm də, hələlik əməli bir cavab almamışam. Yalnız "Azərsu" ASC rəhbərliyi bu işə vətənpərvərcəsinə yanaşmış, onların köməyi ilə 2016-2017-ci illər ərzində Azərbaycanda mövcud kəhriz sistemlərinin tədqiqi və onların gələcəkdə ehtimal oluna bilən kəhriz suyun potensial imkanları işləri həyata keçirilmiş, nəticədə çox cüzi xərcə Gəncə-Qazax zonasında 8 milyon m³ suyun əldə olunması mümkünü sübut edilmişdir.

Sevindirici haldır ki, bu gün Ağstafa rayonunun Həsənsu kəndində qədim "Həsənsu" kəhrizinin "Azərsu" ASC tərəfindən bərpasına başlanılıb. Düşünürəm ki, digər rayonlarda da

etibarlı su mənbəyi, qədim abidələrimizə - kəhrizlərə diqqət artırılmalıdır.

- Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı ilə əlaqələriniz necədir və bu sahənin bir elmi mü-təxəssisi olaraq hansı işləri həyata keçirmisiniz?

- Bizim Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı ilə əməkdaşlığımız 1999-cu ildəndir. O zaman su problemi ilə yaşayan Naxçıvan Muxtar Respublikasında bu proses çox kəskin vəziyyət almışdı. Bu məqsədlə beynəlxalq təşkilatlara müraciət etməli olduq və kəhrizlərin bərpası proqramı həyata keçirildi. Bunun üçün peşənin qabil adamları olan qoca kənkənlər tapıldı. Eyni zamanda gənclərdən ibarət heyət yaradıldı. Məqsədlə kəhriz təmirinə başlamaq üçün qədim peşə sahibləri ilə birlikdə gəncləri bu peşəyə yönəltmək "Kənkən məktəbi" yaradıldı. Orada əsas dərsləri ixtisasına görə mən tədris etdim. İlk dəfə "Kəhriz harayı" bukleti çap olundu. Ondan sonra mənim ssenarim əsasında kəhrizə aid "İçməli su" filmi çəkildi. Beləliklə, ilk dəfə Naxçıvanda kəhriz bərpa qrupu yaradılaraq müxtəlif yerlərdə batmış kəhrizlər bərpa olunmağa başlandı. Daha sonra Mingəçevir şəhərində treninqlər keçirərək Goranboy, Tərtər, Şəmkir, Samux və başqa rayonlarda bərpa işləri gördük.

Beləliklə, Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatının dəstəyi ilə İran İslam Respublikasının Yəzd şəhərində (İranda ən çox kəhriz olan əyalət) UNESCO-nun "Qədim hidravlik sistemlər - Kəhrizlər" üzrə dövlətlərarası idarə heyətinin (9 nəfərdən) üzvü seçildim. Bundan sonra 2010-cu ildə Qazaxıstan EA Etnoqrafiya İnstitutunun dəvəti ilə Qazaxıstanın Türküstan şəhəri yaxınlığında olan qədim "Savran" (bəziləri "Sauran" da deyirlər) qala şəhərlərinin su sistemi olan kəhriz bərpa işlərində məsləhətçi alim kimi bir ay çalışdım.

2008-ci ildə "Naxçıvan Kəhrizləri" monoqrafiyayı dərc etdirdim.

2010 -cu ildə Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatının dəstəyi ilə həm müəlliflərdən "Kəhriz sistemləri" adlı kitabı çap edildi.

2016-cı ildən "Azərsu" ASC-nin dəstəyi ilə Azərbaycanda kəhrizlərin tədqiqatı ilə əlaqədar qrup yaratmaq Qazax, Ağstafa, Tovuz, Şəmkir, Gəncə, Samux, Goranboy, Yevlax, Bərdə, Tərtər, Ağcabədi rayonları ərazilərində yayılmış kəhrizləri öyrəndik. Nəticədə qısa müddətdə kəhrizləri cüzi xərcə bərpa edərək bir ildə əhalinə 8 milyon kubmetr təmiz su əldə etməyin mümkün olduğunu sübut etdik.

2019-cu ildə "Azərbaycan Kəhrizləri" monoqrafiyayı dərc olundu.

Bu gün Azərbaycanda kəhriz sistemlərinə diqqət yetirilməsini önəmli və vacib məsələlərdən sayıram.

Hazırda mövcud kəhrizlərimiz heç bir təşkilatın balansında olmadığından, onların üzərində təmir-bərpa işləri müxtəlif "Özəfəliyyət kəhriz bərpa" qrupları tərəfindən aparılır. Bu "qruplar" da tarixi abidələri naşı əllər vasitəsi ilə kəhrizlərimizi yararsız hala salırlar. Təəssüfə deməliyəm ki, son illər bəzi subartezian quyuları kəhrizlərin qidalanma zonasında qazıldığına görə orada kəhrizlərin fəaliyyəti dayanıb. Belə vəziyyət Şəmkir, Samux, Goranboy, Tərtər, Bərdə, Göygöl, Ağcabədi rayonları ərazilərində müşahidə olunmaqdadır.

Nəhayət, bu gün kəhriz sistemlərinin nəzərə alınması, onların kadastrı, pasportlaşdırılması, mühafizə zonalarının yaradılmasına ciddi ehtiyac vardır, həmçinin kəhrizlərin bərpası, qorunması və yeni kəhrizlərin qazılması su qitliyi probleminin həllinə aparan əsas yoldur və onları bərpa etmək vaxtı gəlib çatmışdır.

Müəssisəni apardı: **Sərvan KƏRİMOV**

MÜSABİQƏ

Kataliz və Qeyri-üzvi Kimya İnstitutu

AMEA-nın akad. M.Nağıyev adına Kataliz və Qeyri-üzvi Kimya İnstitutu vakant vəzifələri tutmaq üçün müsabiqə elan edir.

Vakant yerlər institutun Metal-üzvi birləşmələr əsasında nanokatalizatorlar, Mineral sorbentlər və Qeyri-üzvi və sintetik sorbentlər laboratoriyalarının rəhbəri, Seolit katalizi laboratoriyasının baş elmi işçisi, Kimya sənayesinin yan məhsullarının emali laboratoriyasının aparıcı elmi işçisi, Biomimetik sensorlar laboratoriyasının böyük elmi işçisi və Kimya-texnoloji proseslərin modelləşdirilməsi laboratoriyasının böyük elmi işçisi vəzifələrinə 1 yerdirdir. Müsabiqədə kimya elmləri sahəsində fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsinə malik olan şəxslər, doktorant və dissertantlar iştirak edə bilərlər.

Sənədlər müsabiqənin tələblərinə uyğun olaraq elan dərc edilən gündən etibarən bir ay müddətində təqdim edilməlidir.

Ünvan: AZ 1143, Bakı şəhəri, H.Cavid pr., 113
Tel.:(+994 12) 539 38 71

Riyaziyyat və Mexanika İnstitutu

AMEA-nın Riyaziyyat və Mexanika İnstitutu ştatda vakant olan vəzifələri tutmaq üçün müsabiqə elan edir.

Vakant yerlər Funksional analiz şöbəsi üzrə aparıcı elmi işçi vəzifəsinə 2, böyük elmi işçi vəzifəsinə 1, Riyazi analiz şöbəsi üzrə böyük elmi işçi vəzifəsinə 2, baş elmi işçi vəzifəsinə 1, Riyazi fizika tənlikləri və Diferensial tənliklər şöbələri üzrə aparıcı elmi işçi vəzifələrinə 1, Sürüncəklik nəzəriyyəsi şöbəsi üzrə böyük elmi işçi vəzifəsinə 2, Maye və qaz mexanikası şöbəsi üzrə elmi işçi vəzifəsinə 1, Tətbiqi riyaziyyat şöbəsi üzrə baş elmi işçi və böyük elmi işçi vəzifələrinə 1 yerdirdir.

Sənədlər müsabiqənin tələblərinə uyğun olaraq, elan dərc edilən gündən etibarən 1 ay müddətində elmi katibliyə təqdim edilməlidir.

Ünvan: AZ1141, Bakı şəh., B.Vahabzadə küç., 9 A.
Tel.:(994 12) 539 39 24

Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

AMEA-nın Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu vakant vəzifələri tutmaq üçün müsabiqə elan edir.

Vakant yerlər institutun Nizamişünaslıq, Ədəbi tənqid, Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatı, Türk xalqları ədəbiyyatı, XX əsr (sovet dövrü) Azərbaycan ədəbiyyatı şöbələrinin müdirləri, Füzulişünaslıq, Ədəbi cərəyanlar sektorlarının müdiri, Yeni dövr Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsinin baş elmi işçisi, Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsinin baş elmi işçisi, Uşaq ədəbiyyatı şöbəsinin Böyük elmi işçisi və Azərbaycan-Türkmənistan-Özbəkistan ədəbi əlaqələri şöbəsinin aparıcı elmi işçisi vəzifələrinə 1 yerdirdir.

Sənədlər müsabiqənin tələblərinə uyğun olaraq elan dərc edilən gündən etibarən bir ay müddətində təqdim edilməlidir.

Ünvan: AZ 1143, H.Cavid pr. 31
Tel.:(+994 12) 537 08 59

Elm Tarixi İnstitutu

AMEA-nın Elm Tarixi İnstitutu vakant vəzifəni tutmaq üçün müsabiqə elan edir.

Vakant yer institutun Elmşünaslıq və elmin sosial problemləri şöbəsinin müdiri vəzifəsinə 1 yerdirdir.

Müsabiqədə sosiologiya, psixologiya, iqtisadiyyat, fəlsəfə və tarix üzrə fəlsəfə və elmlər doktorları iştirak edə bilərlər.

Sənədlər müsabiqənin tələblərinə uyğun olaraq elan dərc edilən gündən 1 ay müddətinə aşağıdakı ünvana təqdim edilməlidir:

Ünvan: AZ1143, Bakı şəh., H.Cavid pr., 115
Tel.:(994 12) 539 51 34

Redaksiya heyəti:

Ramiz Mehdiyev, İsa Həbibbəyli, İbrahim Quliyev, Tofiq Nağıyev, Dilqəm Tağıyev, Nərgiz Paşayeva, İradə Hüseynova, Rasim Əliquliyev, Əminəğa Sadıqov, İsmayıl Hacıyev, Fuad Əliyev

Baş redaktor: Ağahüseyn Şükürov

Ünvan: AZ 1001, Bakı, İstiqlaliyyət küçəsi 30.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Rəyasət Heyəti

e-mail: elm.nauka.gazet@gmail.com

Qəzet "Elm" qəzetinin redaksiyasında yığılır və "Azərbaycan" nəşriyyatında çap olunur.

Sifariş: 2157

Tiraj: 2000

Qiyməti: 50 qəpik

В рамках концепции нацбезопасности

Руководство НАНА ставит задачу активизировать фундаментальные исследования

Позади - август, последний летний месяц, когда большая часть сотрудников НАНА находилась в отпуске. Однако и в августе деятельность главного научного ведомства была насыщенной - настолько, насколько это возможно в условиях особого режима карантина и сезонных отпусков.

Одним из значимых событий последних августовских дней стало заседание Президиума НАНА, на которое были вынесены важные вопросы.

Открывая мероприятие, президент НАНА академик Рамиз Мехтиев подробно проинформировал о вопросах повестки дня заседания.

Затем вице-президент НАНА академик Ирада Гусейнова представила отчет о международной научной онлайн-конференции "Пандемия коронавируса: от научных исследований к обеспечению здорового будущего", организованной академией. По ее словам, на девяти пленарных заседаниях конференции с участием местных и зарубежных экспертов было представлено 102 доклада.

Актуальная проблема

В рамках конференции на азербайджанском, русском и английском языках были заслушаны доклады и проведены обсуждения касательно вакцин и препаратов, находящихся в стадии клинических и доклинических исследований против вируса SARS-Cov-2, клинических особенностей инфекции COVID-19 и оправданных методов лечения, геномов коронавируса и т.д.

Академик Гусейнова также довела до внимания присутствующих, что обширная статья о мероприятии была опубликована в газете "Азербайджан", а также в материалах конференции. Кроме

того, специалистами НАНА, Министерства здравоохранения и Агентства по безопасности пищевых продуктов планируется начать исследования по считыванию генетического кода коронавирусной инфекции.

Затем академик Ирада Гусейнова проинформировала о подготовке к изданию третьего тома "Красной книги" Азербайджанской Республики. Она отметила, что согласно Распоряжению главы государства, книгу планируется выпустить в 2023 году, в связи с этим в НАНА создана редакционная коллегия из авторитетных ученых. Кроме того, между НАНА и Министерством экологии и природных ресурсов подготовлено соглашение о совместном издании "Красной книги".

На заседании Президиума также была предоставлена информация о совместных исследовательских программах Отделения биологических и медицинских наук НАНА и Министерства сельского хозяйства. Было отмечено, что планируются совместные проекты по выращиванию засухоустойчивых сортов пшеницы, привозу семян из-за границы и адаптации их к местному климату, улучшению засоленных почв для их возделывания, а также изучению сенокосов и пастбищ.

Решение всех этих вопросов ляжет в основу готовящегося соглашения о сотрудничестве между НАНА и рядом госструктур и международных организаций.

Поднимались на заседании Президиума организационные и

кадровые вопросы. С информацией о них выступил академик-секретарь НАНА член-корреспондент Аминага Садыгов. В результате обсуждений была утверждена новая структура Президиума НАНА с сохранением существующего штата.

Так, доктор философии по философии Аладин Маликов назначен помощником президента НАНА, доктор философии по праву Расим Агасиев - руководителем вновь созданного Управления права и кадров аппарата Президиума, на должность главы Инновационного фонда академии утвержден доктор философии по технике Ильгар Гулиев.

В обсуждениях также принимали участие первый вице-президент академик Ибрагим Гулиев и вице-президент академик Дильгам Тагиев.

На предыдущем заседании Президиума НАНА состоялась дискуссия о проведении обширных научных исследований для улучшения состояния водных ресурсов страны. Эта тема актуализировалась сразу после выступления Президента Азербайджана Ильхама Алиева на видео-встрече, посвященной состоянию водных ресурсов.

Выступая по этой судьбоносной проблеме, академик Рамиз Мехтиев дал высокую оценку подготовке азербайджанскими учеными предложений по улучшению состояния водных ресурсов. Сказав, что НАНА имеет большой научный потенциал, руководитель академии подчеркнул необходимость активного участия наших ученых в расширении фундаментальных исследований в этой сфере.

Свои мнения по этому вопросу высказали и первые вице-пре-

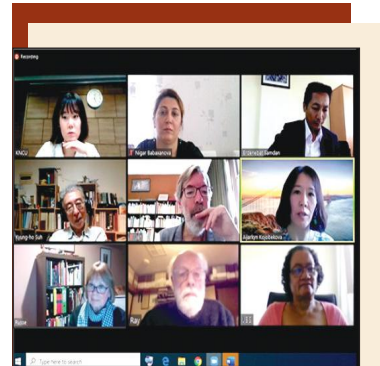
зиденты академии Иса Габибейли и Ибрагим Гулиев, вице-президенты академии Тофик Нагиев, Дильгам Тагиев, Ирада Гусейнова, Расим Алгулиев и академик-секретарь член-корреспондент Аминага Садыгов. Красной нитью в их выступлениях прошла мысль о том, что согласно отчету ООН, Азербайджан входит в число стран, которые могут столкнуться с водным кризисом в будущем, и похвально, что руководство страны уделяет этому вопросу особое внимание. Отметив, что довольно успешно изучен опыт России, Украины и Израиля, выступающие отметили важность использования современных технологий с участием азербайджанских ученых для решения водной проблемы, определения водных ресурсов и потребностей страны в воде.

Кроме того, было отмечено, что наши химики проводили обширные наблюдения и мониторинг в водоемах страны и отправили подготовленные отчеты в соответствующие государственные органы. В то же время была подчеркнута необходимость комплексных исследований для экологической нагрузки регионов, было рекомендовано расширить изучение сортов пшеницы и других видов растений, выращиваемых на засухоустойчивых и засоленных почвах.

В результате обсуждений было принято решение о создании рабочей группы из известных ученых по улучшению состояния водного хозяйства в НАНА. Также было решено определить предложения по приоритетным направлениям академии, обсудив их в научных отделах.

Проводимая реформа политики в области экологии и реорганизация системы управления экологической ситуацией стали органической частью стратегии национального экономического и политического развития Азербайджана. План действий по охране окружающей среды стал комплексным процессом, который включает отождествление экологических проблем с ее значительным негативным воздействием на экономику и социальное благосостояние. И сегодня проблемы экологической безопасности и экологической политики выделены как одно из стратегических направлений концепции ее национальной безопасности.

Это еще раз красноречиво глава нашего государства продемонстрировал на июльском совещании в видеоформате, посвященном состоянию водного хозяйства. "Изменение климата, - сказал он, - это вопрос, который обсуждает весь мир. По некоторым подсчетам, если не будут приняты оперативные меры, то в 2030 году в нашей стране ускорится процесс опустынивания. Поэтому все должностные лица, допускающие просчеты, равнодушно относящиеся к данному вопросу, должны быть наказаны".

В реестре "Памяти мира"

стр. 25 ⇨

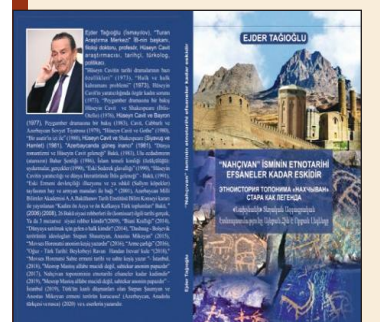
Популяризируя достижения за рубежом

стр. 26 ⇨

Covid-19 убил мегаполисы?

стр. 31 ⇨

Стара как легенда

стр. 32 ⇨

Способность предвидеть

Это качество присуще только тем, кто творчески работает в любом направлении

Чрезвычайный и Полномочный посол Азербайджана в России Полад Бюльбюльоглу вручил "Почетную грамоту Президента Азербайджанской Республики" выдающемуся офтальмологу, академику Российской академии наук (РАН) Алевтине Бровкиной. В посольстве Азербайджана в Москве азербайджанский дипломат вручил ей высокую награду и зачитал поздравительное письмо главы нашего государства.

В нем, в частности, говорится: "Уважаемая Алевтина Федоровна! Сердечно поздравляю Вас с юбилеем. Примите мои самые добрые пожелания крепкого здоровья, успехов и благополучия. Будучи ученым с мировым именем и талантливым врачом, Вы создали целый ряд передовых методик лечения глазных болезней. Весом Ваш вклад в развитие онкоофтальмологии.

Хочу особо отметить Вашу важную роль в укреплении российско-азербайджанских отношений в области офтальмологии. С Вашим участием в Азербайджане была организована онкоофтальмологическая служба, которая и сегодня оказывает населению республики высококвалифицированную помощь.

Уверен, что Ваш бесценный опыт и глубокие знания всегда будут востребованы у многочисленных учеников и коллег. Дорогая Алевтина Федоровна, еще раз поздравляю Вас со знаменательным юбилеем, желаю Вам всего самого наилучшего".

Научный вклад бесценен

Напомним, что Почетной грамоты Алевтина Федоровна удостоена за заслуги в укреплении научных связей между Азербайджанской Республикой и Российской Федерацией.

Выразив благодарность Президенту Азербайджана за награду, российский академик отметила, что с Азербайджаном ее связывают выдающийся офтальмолог Зарифа Алиева и видный государственный деятель Гейдар Алиев. "Для меня отродно внимание Ильхама Алиева. Я ему очень благодарна", - заявила она.

Отметим, что Алевтина Бровкина, играющая важную роль в развитии отношений между Азербайджаном и Россией в области здравоохранения, является автором ряда передовых методов лечения глазных болезней. Несмотря на возраст, Бровкина продолжает активную профессиональную деятельность, работает с пациентами, а также преподает.

С 2004 года по настоящее время она - профессор кафедры офтальмологии с курсом детской офтальмологии и с курсом офтальмоонкологии и орбитальной патологии Российской медицинской академии непрерывного профессионального образования. Член-корреспондент РАМН с 2000 года, академик РАМН с 2005 года, академик РАН с 2013 года (Отделение медицинских наук).

Академик Бровкина - автор и руководитель приоритетных научных исследований по офтальмоонкологии и орбитальной патологии, создатель первого отечественного руководства по офтальмоонкологии. Она разрабатывала и внедряла в медицинскую практику новые методы оперативного и лучевого лечения пациентов, страдающих опухолями органа зрения. Широко применяла иммуномодуляторы при злокачественных новообразованиях глазного яблока и орбиты, благодаря авторским инновационным микроскопическим технологиям ей удалось сохранить зрение многим пациентам.

В 1976 году она организовала первое в СССР отделение онкоофтальмологии и радиологии, когда никто этими болезнями специально не занимался. Ее первые работы были посвящены раку кожи век, затем она занималась диагностикой патологий орбиты, когда по клинике правильный диагноз

поставить очень трудно. В Институте им. Гельмгольца она создала сначала онкологическую группу, которая затем выросла в отделение, затем было создано 9 центров онкоофтальмологии в Алматы, Ашгабаде, Ташкенте, Тбилиси, Минске - она повсюду ездила, проводила учебу, принимала больных. В 1980 году приказом министра здравоохранения был создан Всесоюзный научно-методический центр офтальмоонкологии и радиологии, координировавший уже 12 региональных центров, разрабатывались и внедрялись в практику методы комплексного лечения и взрослых больных, и детей. С 1993 года возглавляемый ею отдел стал Всероссийским центром офтальмоонкологии и радиологии - крупнейшим в стране.

Огромный клинический опыт позволяет А.Ф. Бровкиной с большой точностью определять объем, степень и качество хирургического вмешательства в каждом конкретном случае при патологии органа зрения.

Много лет лично дружила со знаменитым академиком С.Н. Федоровым.

Под руководством А.Ф. Бровкиной выполнено более 40 кандидатских и докторских диссертаций по офтальмоонкологии и орбитальной патологии. Она - автор более 420 научных работ, из них - 18 книг, монографий и учебников для студентов медицинских вузов. Лауреат Государственной премии СССР, премии Правительства РФ в области науки и техники.

Настоящая дружба связывала российско-го офтальмолога с ее выдающейся коллегой, академиком Зарифой Алиевой. Вот что она сказала на торжественной церемонии, посвященной 90-летию юбилею Зарифы ханым, состоявшейся семь лет назад: "Очень много сегодня говорили о научном вкладе Зарифы Азизовны и как-то упустили один очень маленький нюанс. В то далекое советское время в Баку был завод кондиционеров. Зарифа Азизовна обратила внимание на некоторые офтальмологические симптомы, которые наблюдались у пациентов, работавших на этом предприятии. Неслучайно тогда она начала заниматься вопросами нарушения слезоотведения, болезни слезоотводящих органов. Очень долго невозможно было понять, что и как. И только сегодня мы знаем, есть такой синдром - синдром сухого глаза. В те годы мы о нем ничего не слышали. Но это - способность ученого предвидеть, это присуще именно тем, кто творчески работает в любом направлении".

Подчеркнув то значение, которое академик Зарифа Алиева придавала деятельности Института глазных болезней, и поделившись своими воспоминаниями об этом институте, Алевтина Бровкина отметила: "В этот свой приезд я увидела институт. Вы знаете, мне даже не хочется говорить: Зарифа Азизовна была. Она там есть! Сегодня в этом Институте офтальмологии она присутствует! Зарифа ханым очень тепло и искренне относилась к людям, была заботливой и чуткой матерью. Здесь очень много говорилось слов, Ильхам Гейдарович, и в Ваш адрес, и в адрес Вашей семьи. Я вообще считаю, что Вы очень счастливый человек, потому что у Вас были такие мама и папа. Спасибо".

В рамках госпрограмм

Высоко оценены исследования, проводимые в Лянкяранском научном региональном центре

В конце августа академик-секретарь член-корреспондент НАНА Аминага Садыгов посетил Лянкяранский региональный научный центр (РНЦ) академии, где ознакомился с проводимой здесь научной, научно-организационной и хозяйственной работой.

Об основных направлениях научно-исследовательской работы, проводимой в возглавляемой им организации в последние годы и принятых мерах по внедрению полученных научных результатов в производство гостя подробно информировал директор РНЦ профессор Фарман Гулиев. Он отметил, что за последние годы центром создано и районировано четыре новых сорта чая, по одному сорту лимона и мандарина, которые переданы для тестирования в Агентство аграрных услуг при Министерстве сельского хозяйства Азербайджана, ведутся исследования по зонированию нового для нашей страны фрукта - тропико-субтропического гуакилла.

Далее профессор Гулиев подробно рассказал о плантациях новых сортов чая и цитрусовых, аппарате для выращивания растений методом охлаждения, ареале

местного чая новых сортов чая, проводимой работе по выращиванию гуаювы - так называемого "тропического яблока".

Академик-секретарь НАНА А.Садыгов, высоко оценив научно-исследовательские и экспериментальные работы, проведенные под руководством профессора Гулиева в Лянкяранском РНЦ, отметил важность реализации государственных программ по развитию цитрусовых, утвержденных соответствующими указами Президента Ильхама Алиева. Он подчеркнул, что Президиум НАНА и Отделение биологических и медицинских наук придают большое значение исследовательской работе, проводимой в Лянкяранском РНЦ, и заверил, что руководство НАНА будет и впредь оказывать центру необходимую поддержку в выполнении этих задач.

Проверка и оценка уровня

Для тех, кто готовится в докторантуру и диссертантуру

Согласно законодательству Азербайджанской Республики докторантура - это высший уровень высшего образования, форма подготовки научных кадров высокого уровня, позволяющая получить докторскую степень и обеспечить подготовку научных кадров, повышение квалификации и ученых степеней.

Согласно "Правилам создания докторских программ и приема в докторантуру", утвержденным Кабинетом министров 1 июля 2010 г. № 129 и постановлением Кабинета министров от 13 ноября 2019 г. № 443, желающие поступить в докторантуру (кроме русского языка выбор должен быть свободным или в соответствии со специальностью) должны сдать вступительные экзамены по философии и специальности в объеме действующей учебной программы на уровне магистра высшего образования.

Экзамен по иностранному языку проводит Государственный экзаменационный центр (ГЭЦ). Содержание, время, порядок оценки результатов экзамена по иностранному языку и проходной балл определяются Министерством образования по согласованию с Национальной академией наук Азербайджана (НАНА) и Министерством образования.

В соответствии с уровнем B2 Европейской системы рекомендаций (CEFR) и структурой международных языковых экзаменов, кандидаты должны иметь навыки чтения, аудирования, письма и разговорной речи на иностранных языках, языковые коммуникативные навыки, словарный запас и грамматику. Он предназначен для проверки и оценки уровня владения минимумом.

Те, у кого есть действующий сертификат иностранного языка и международный сертификат языка (IELTS, TOEFL, TestDaF, DELF, DALF), соответствующий уровню B2 CEFR или выше, освобождаются от вступительного экзамена по иностранному языку. Соответствие результатов экзамена на международный языковой сертификат проходному баллу также определяется Министерством образования по согласованию с НАНА и Министерством образования.

Желающие получить степень "доктора философии" через диссертацию также сдают вступительный экзамен по иностранному языку (кроме русского, выбор должен быть свободным или в соответствии со специальностью). Те, кто готовится к докторским и диссертационным программам, могут скачать и ознакомиться с программами по указанной ссылке - (<https://science.az/news/open/14209>).

Вакантные места заполнены

Подведены итоги конкурса на замещение вакансий в магистратуре

Результаты конкурса на вакантные плановые места высших учебных заведений Азербайджанской Республики и магистрантов НАНА размещены на сайте Государственного экзаменационного центра (ГЭЦ).

Студенты могут узнать о результатах конкурса, а также через операторов мобильной связи (Azercell, Bakcell, Nar, Naxtel), отправив "номер вакансии" на но-

мер 7727. Список зачисленных бакалавров, проходные баллы, сформированные по результатам конкурса, будут опубликованы в 7-м номере журнала "Магистр".

Отметим, что для участия в конкурсе на замещение вакантных мест в магистратуре подали заявки 2 тысячи 186 бакалавров. По итогам конкурса 757 из них (в том числе 42 по госзаказу) были приняты в магистратуру.

А несколькими днями ранее было одобрено порядка двух тысяч заявлений на соискание степени бакалавра на вакантную степень магистра. По сообщению Государственного экзаменационного центра, для приема на вакантные места были приняты документы бакалавриата 1974 года (азербайджанское отделение - 1907, русское отделение - 67). Количество вакансий в магистратуре составляет 1 тыс. 683, из которых 128 мест являются государственными (бюджетными).

В реестре "Памяти мира"

Последний летний месяц был отмечен масштабными международными исследовательскими проектами

Одна из азербайджанских рукописей будет внесена в Международный реестр UNESCO "Память мира". Об этом стало известно во время онлайн-рабочих встреч и презентаций между Институтом рукописей НАНА и упомянутой организацией по включению еще одной азербайджанской рукописи в Международную программу.

Отметим, что масштабные встречи, инициированные штаб-квартирой UNESCO и Национальной комиссией Южной Кореи, проходили под председательством профессора Жана Боса (Нидерланды) - руководителя Регистрационного подкомитета по названной программе. В качестве экспертов по оценке выступили официальные лица UNESCO - профессор Джой Шпрингер (Нидерланды), Кён Хо Сух (Южная Корея), Рэй Эдмондсон (Австралия) и Рослин Рассел (Австралия).

Управляя и оптимизируя

Созданная под председательством главы Азербайджанского национального комитета по программе "Память мира" директора Института рукописей академика Теймура Керими (члены комитета - замдиректора института по научной работе доктор филологических наук профессор Паша Керимов, ученый секретарь доктор философии по филологии доцент Азизага Наджафов, завотделом международных связей доктор философии по истории Нигяр Бабаханова) научная группа провела для экспертов UNESCO презентацию уникальной рукописи XIX века, которая находится под особой охраной сотрудников Института рукописей.

Нигяр Бабаханова, рассказавшая на пленарных заседаниях о рукописи, представленной для включения в реестр, а также проинформировавшая об ее уникальности, научной, исторической и художественной значимости, представила вниманию экспертов этой международной авторитетной организации достоверные архивные документы - для объективной научной оценки и экспертизы. Если они будут успешными, ожидается, что в ближайшие несколько месяцев еще одна рукопись Азербайджана будет включена в престижный реестр "Память мира".

Отметим, что в Институте рукописей хранятся еще четыре уникальные рукописи - "Захирей-Низамшахи" Рустама Джурджани, "Аль-Макалатус-салахим" Абулгасима Захрави, "Аль-Канун фит-тибб" Абу Али ибн Сины и "Диван" Мухаммада Физули на родном языке.

Еще одно масштабное международное событие, состоявшееся в Баку - VII международная онлайн-конференция по управлению и оптимизации с промышленным применением

(COIA-2020), прошедшая при поддержке Министерства транспорта, связи и высоких технологий и организации Научно-исследовательского института прикладной математики Бакинского государственного университета.

Мероприятие было организовано с целью создания среды для обмена мнениями между исследователями и студентами, встреч со специалистами сферы промышленности, для обсуждения окончательных результатов.

COIA-2020 охватывает такие темы, как теория управления, оптимизация, интеллектуальные системы, нечеткое управление, сети и телекоммуникации, численные и вычислительные методы, математическое моделирование и симуляция, приложения в промышленности и экономике, идентификация, применение оптимизационных процедур в физических проблемах и т.д.

Все аспекты управления и оптимизации были представлены на пленарных заседаниях известными учеными. Отметим, что на сайте конференции регистрацию прошли 476 ученых и исследователей из различных стран мира. В редакцию поступило около 300 статей, а после процесса рецензирования 256 статей были опубликованы в материалах конференции. Среди участников - представители Азербайджана, Турции, Украины, России, Ирана, Индии, Турецкой Республики Северного Кипра, Мексики, Казахстана, Кыргызстана, Германии, Узбекистана, Италии и Кувейта.

На основе *nicotiana benthamiana*

Об успешном международном сотрудничестве свидетельствует и премия "Звезда Содружества" Межгосударственного фонда гуманитарного сотрудничества СНГ, которой была удостоена директор Национального музея истории Азербайджана НАНА академик Наилия Велиханлы. В письме академику Велиханлы от исполнительного директора фонда Эльвиры Доли говорится, что награда свидетельствует о высокой оценке странами СНГ творческой деятельности азербайджанского ученого и ее достижений в гуманитарной сфере.

Напомним, что межгосударственная награда "Звезда Содружества" состоит из диплома, почетного знака и грамоты, выдаваемой лауреату, и вручается

ежегодно. В настоящее время с учетом эпидемиологической ситуации готовится формат церемонии награждения.

Еще одно событие международного масштаба - разработка азербайджанским ученым вакцины от коронавируса, которая будет испытана на людях. Речь идет об испытаниях на животных двух вакцин на растительной основе от COVID-19, разработанных под руководством члена Научного комитета по вакцинам Института биотехнологий Турции, профессора Университета Акдениз члена-корреспондента НАНА Тарлана Мамедова.

О том, что разработка вакцины от COVID-19 началась примерно четыре месяца назад, сообщали все мировые СМИ. По словам Мамедова, работы по созданию вакцины нового поколения проводились на основе растения *nicotiana benthamiana*, относящегося к семейству табачных культур, которое ученые специально производили в лаборатории. "Одна доза разработанной ими вакцины вырабатывает особый иммунитет против COVID-19, - заявил он, - а ученые его лаборатории разработали две вакцины и полученные результаты оказались чрезвычайно успешными. Мы верим, что производимая нами вакцина будет безопасной и эффективной против всех мутаций. Теперь мы можем апробировать ее и на людях".

Тарлан Мамедов добавил также, что их исследование было представлено в виде отчета в Научный комитет по вакцинации Турции и в ближайшее время будет направлено в Министерство здравоохранения.

Кроме того, в разработке новых лекарств однозначно могут помочь и важные научные результаты, полученные азербайджанскими учеными в рамках совместных международных исследований. Речь идет о работе сотрудников Института химии присадок им. академика А.Гулиева НАНА и Иркутского института химии им. академика А.Фаворского Сибирского отделения Российской академии наук: лаборатория гетероциклических соединений детально изучила физиологическую активность новых веществ, синтезированных исследователями и выявила, что шесть соединений, содержащие азот, фосфор, селен и серу, и обладающие лечебным потенциалом, проявили сильную ингибирующую актив-

ность в отношении метаболитических ферментов.

По мнению экспертов, эти результаты могут помочь в разработке новых лекарств для лечения таких глобальных заболеваний, как глаукома, диабет, болезнь Альцгеймера. Важный научный результат (статья) уже опубликован в престижном международном журнале "Биоорганическая химия" - статья посвящена новым подходам к синтезу новых соединений, содержащих азот, фосфор, селен и серу, и влиянии их ингибирующих свойств на ферменты и изоферменты.

В авторитетных индексных базах

Публикация результатов исследований наших ученых-химиков в международном журнале "Биомолекулярная структура и динамика" с импакт-фактором 3220, включенным в международные научные базы данных Web of Science и Scopus - еще один успех наших химиков. Статья научных сотрудников Института химии присадок НАНА - академика Вагифа Фарзалиева, доктора химических наук Афсуна Суджаева, научного сотрудника Хадиджи Мамедъяровой и профессора Бакинского государственного университета Афет Гусейновой, подготовленная совместно с зарубежными коллегами, является частью совместного международного исследования: многочисленные анализы показали, что изученные соединения, которые содержат отдельную функциональную группу, также обладают высокой активностью против болезни Альцгеймера и диабета.

Не отстают от химиков и наши ученые-айтишники. Так, в онлайн-заседании Комитета по информационно-коммуникационным технологиям, науке, технологиям и инновациям Экономической и социальной комиссии ООН для Азии и Тихого океана принимал участие заведующий отделом Института информационных технологий НАНА доктор философии по техническим наукам Бабек Набиев.

А всего же в масштабном мероприятии принимали участие представители более 30 стран и 17 международных организаций, в том числе Азербайджана, а главной точкой подключения стала столица Таиланда Бангкок. Во время встречи обсуждались совместные проекты по использованию

технологий во время пандемии, устранению цифрового разрыва для инклюзивного широкополосного доступа, расширению космических приложений для достижения целей устойчивого развития, а также инклюзивным технологиям и инновационной деятельности в течение последних десяти лет. По итогам заседания был принят отчет.

Активной была и деятельность азербайджанских математиков. Так, журнал по теоретической и прикладной математике TWMS Journal Pure and Applied Mathematics Математического общества тюркского мира (MOTM), издаваемый Научно-исследовательским институтом прикладной математики Бакинского государственного университета и размещенный в базу Emerging Sources Citation Index (ESCI), включен в авторитетную индексную базу Science Citation Index Expanded (SCIE). Информация об этом появилась в отчете американского агентства Clarivate Analytic за 2020 год.

Журнал издается на английском языке с 2010 года и публикует серьезные научные статьи в различных областях теоретической и прикладной математики. В редколлегии издания входят известные ученые из более чем 20 стран мира. Журнал распространяется в университетах и исследовательских центрах более 30 стран мира. Все статьи реферируются в авторитетных базах данных MatReviews, Zentrablatt, VINITI, рекламируются на научных сайтах E-Letter, NA Digest. Главным редактором журнала является директор НИИ прикладной математики академик Фикрет Алиев.

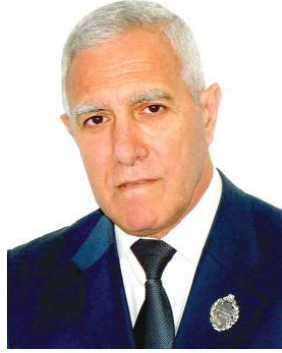
А заведующий отделом Института кавказоведения НАНА доктор философии по истории Эльнур Калбизаде избран членом редколлегии американского "Журнала политических наук и международных отношений" (JPSIR).

Отметим, что издание публикует оригинальные исследовательские статьи о последних событиях в политической науке и принимает статьи по сравнительной политике, международным отношениям, политической теории, государственному управлению, государственной политике и политической методологии. В настоящее время в редакционную коллегию журнала входят более семидесяти членов из США, Великобритании, Китая, России, Германии, Южной Кореи, Канады, Испании, Португалии, Италии, Турции, Польши, Болгарии, Греции, Хорватии, Австралии, Малайзии, Индии, Объединенных Арабских Эмиратов, Мексики, Бразилии. Журнал индексируется в Academic Resource Index, Eurasian Scientific Journal Index и CrossRef.

Где высоко стоит наука, стоит высоко человек

Украинское научное сообщество пополнилось нашим соотечественником

Национальная академия наук высшего образования Украины (далее - академия) является наиболее многочисленной и мощной неправительственной общественной организацией в стране, которая более 26 лет объединяет ведущих ученых из более чем 50 государственных и негосударственных высших учебных заведений Украины с целью содействия решению актуальных научно-практических проблем в системе образования и науки, совершенствования образовательного процесса, координации усилий организаций, учреждений и граждан, заинтересованных в развитии образования и науки в нашей стране.

История академии ведет свой отсчет с 1992 года, когда на фоне тогдашних процессов демократизации украинской науки была создана общественная организация "Академия наук высшей школы Украины" (далее - АН ВШ Украины), как ответ на объективную потребность подъема общественного статуса университетской науки.

21 мая 2007 организована Всеукраинская общественная организация "Академия наук высшего образования Украины". Ее учредителями выступили доктор филологических наук, профессор академик Академии наук высшей школы Украины Дубина Н. И., доктор медицинских наук, профессор академик Академии наук высшей школы Украины Табачников С. И., доктор ветеринарных наук, профессор, академик Академии наук высшей школы Украины Литвин В. П. Первым президентом академии был избран известный в стране литературовед Дубина Николай Иванович (21.05.2007 - 13.01.2017 гг.).

История и путь к успеху

25 ноября 2017 года отчетно-выборное собрание академии подавляющим большинством участников избрало вторым президентом АН ВО Украины вице-президента - главного ученого секретаря Табачникова Станислава Исааковича, известного ученого в области психиатрии, психотерапии и наркологии, медицинской психологии и психоанализа.

14 февраля 2019 года Главное территориальное управление юстиции в Киеве утвердило решение отчетно-выборного собрания АН ВО Украины о переименовании академии на Национальную академию наук высшего образования Украины. В настоящее время в состав академии входит 496 ученых, из которых 37 являются представителями иностранных государств.

Среди членов академии пять Героев Украины, лауреаты Государственных премий, заслуженные деятели науки и техники, заслуженные работники образования, которые осуществляют фундаментальные и прикладные исследования в различных областях науки, являются активными участниками отечественных и международных проектов и грантов. В структуре академии 24 научных профессиональных отделения, 25 областных научных отделений и 5 региональных научных центров.

В активе академии организованы и проведены совместно с НАН Украины форумы и конгрессы "Ученые Украины - элита государства", "Флагины современной медицины", "Медицинская элита Украины", "Гордость Украины - имена и достижения" и другие.

Академия плодотворно сотрудничает с ведущими отечественными и зарубежными образовательными учреждениями, общественными организациями, направляя усилия ученых на разработку и внедрение многих инновационных научных и образовательных проектов, которые прошли испытание време-

нем и доказали свою эффективность. Ученые академии подготовили сотни монографий, учебников, учебно-практических пособий; сделали ряд открытий, патентов, полезных моделей и других завершенных научных исследований.

Новые имена в кругу ученых

Академия издает на государственном и английском языках журнал "Научно-информационный вестник", электронную газету "Академия", научные сборники. Академики НАН ВО Украины составляют мощный потенциал отечественной науки, способствуя интеграции страны в европейскую и мировую научную общность.

Мир украинской науки пополнился новым академиком, ярким представителем азербайджанского народа - Арифом Гулиевым. От имени президента НАН ВО Украины, президиума и от себя лично искренне поздравляем уважаемого коллегу с высоким признанием его заслуг перед наукой. Своим многолетним трудом он зарекомендовал себя специалистом высокого класса, владеющим глубокими знаниями. "Где высоко стоит наука, стоит высоко человек", - писал А. Полежаев, и эти слова являются своего рода девизом по жизни для профессора Арифа Гулиева. Весь жизненный путь учёного-практика связан с развитием науки и международных отношений. Академик - это не случайность, а заслуженный успех, статус, уважение и официальное признание.

Ариф Гулиев, доктор юридических наук, профессор. Он удостоен высокой государственной награды "Заслуженный работник образования Украины". Он также награжден Президентом Азербайджанской Республики медалью "Терегги" (Прогресс). Имеет дипломатический ранг. С 1998 года проживает в Украине. Был корреспондентом газеты Администрации Президента Азербайджанской Республики "Халг газетеси" в Украине, дипломатом Посольства Азербайджанской Республики в Украине. С 2007 года - доцент, с 2009-го - профессор кафедры

международного права Учебно-научного института международных отношений Национального авиационного университета. Является членом двух специализированных ученых советов Учебно-научного Юридического института НАУ и юридического факультета Бакинско-государственного университета Азербайджанской Республики, а также - редакционных советов шести научных журналов.

В 2005 году Ариф Гулиев защитил кандидатскую диссертацию в Национальной академии государственного управления при Президенте Украины "Особенности института президентства Украины и Азербайджанской Республики: государственно-управленческий аспект", а в 2012 году - докторскую диссертацию "Сравнительно-правовой анализ роли института президентства в противодействии международному терроризму (на примере Украины и Азербайджанской Республики) в Спецсовете Института законодательства Украины Верховной Рады Украины.

Семья и наука, любимая работа - основы успеха

Ариф Гулиев является автором ряда работ и научных публикаций, в том числе четырех монографий, трех учебников, соавтор одного учебного пособия, свыше 250 научных статей по вопросам внешней политики, государственного управления, международных отношений. Осуществляет научное руководство восьми кандидатских диссертаций, на должном профессиональном уровне преподает учебные дисциплины "Право внешних сношений", "Дипломатическая и консульская служба", "Дипломатический протокол и этикет", "Право международных организаций" и др.

Ученый уделяет большое внимание общественной деятельности - является активным членом Азербайджанской диаспоры в Украине, председателем Общественной организации "Ученый совет азербайджанцев Украины" и Института народной дипломатии, является соучреди-

телем общественной организации "Совет старейшин азербайджанцев Украины".

Кроме того, Гулиев - член Союза журналистов Украины и Международного союза журналистов, действительный член Ассоциации юристов Украины, член объединенных журналистов Азербайджана, лауреат Международного проекта "Мосты дружбы Украина-Азербайджан". Ученый удостоен Почетной грамоты НАН Украины, диплома Центра Гейдара Алиева, почетных грамот ректора НАУ, Киевского городского главы, Посольства Азербайджанской Республики в Украине, Министерства культуры Украины, Главного управления науки и образования Киевской городской государственной администрации, награжден Почетным знаком "За достижения в развитии культуры и искусства".

Символично, что академик Гулиев вместе со своей интеллигентной семьей живет в Киеве на улице Азербайджанской, имеет троих детей и трех внуков. Его супруга Сафая Наибова преподает в пяти киевских школах азербайджанский язык и культуру.

Коллектив Национальной академии наук высшего образования Украины рад, что его ряды ученых пополнил достойный сын азербайджанского народа Ариф Гулиев. Поздравляя с высоким доверием и избранием академиком уважаемого Арифа Джамиль оглу Гулиева, выражаем уверенность в том, что он приложит все свои жизненные силы, знания и профессиональный опыт для дальнейшего укрепления дружеских отношений между нашими государствами и народами. Желаем ему дальнейших творческих и жизненных успехов, и как правильно сказал сэр Уинстон Черчилль, "Наука способна расширить границы каждого государства, не сужая границы соседей, и увеличить благосостояние каждого народа, ничего не забирая у других".

Петр ВОРОБЕЙ,
вице-президент НАН ВО
Украины,
доктор юридических наук
профессор

Популяризируя достижения за рубежом

Азербайджанский ученый-почвовед избран действительным членом Российской академии естественных наук

Руководитель лаборатории мелиорации Института почвоведения и агрохимии НАНА доктор аграрных наук доцент Мустафа Мустафаев избран действительным членом Российской академии естественных наук (РАЕН). Ученый, сыгравший активную роль в популяризации достижений республики за рубежом, за заслуги в области науки и активное сотрудничество с Российской академией естественных наук, награжден академической грамотой.

Мустафаев принимал активное участие в конференциях, выставках и конкур-

сах, посвященных 25-летию РАЕН в этом году. В 2019 году был избран членом-корреспондентом Российской академии естественных наук.

Азербайджанский ученый первым определил современное состояние земель Муган-Сальянского массива путем комплексных исследований, подготовил карты засоления и деградации территории в масштабе 1: 200 000. На основе его исследований были изучены водно-солевой баланс орошаемых земель, водно-солевой режим, их прогноз, математическая зависимость влияния количества и вида солей на урожайность сельскохозяйственных культур и т.д.

Отметим, что недавно статья ученого-почвовода "Минералогический почвенный комплекс свидетельствует об эффективности удобрений в сельском хозяйстве" (Mineralogical Soil Complex Indicates an Effectiveness of Fertilizers in Agriculture),

написанная в соавторстве с российскими учеными, была опубликована в International Journal of the Science of Food and Agriculture в США.

В работе исследуется эффективность удобрений в минералогическом комплексе сельскохозяйственных почв. Таким образом, изучено изменение физико-химических свойств почв в результате применения органических и минеральных удобрений в оптимальных нормах в почвах, используемых при выращивании многолетних сельскохозяйственных культур.

А несколькими месяцами ранее в этом же журнале увидела свет другая его статья - "Изменение количества и типа солей на орошаемых землях в Муганской равнине и их влияние на продуктивность растений". Эта работа стала результатом многолетних исследований ученого.

Сара АЛИЕВА

Зияддин Геюшов: МЫСЛИ И ВОСПОМИНАНИЯ

Коллеги почтили память выдающегося философа

3 сентября в Институте философии и социологии (ИФС) НАНА стартовала онлайн-конференция, посвященная 100-летию выдающегося ученого-философа, члена корреспондента НАНА Зияддина Геюшова. Модератором конференции выступил директор института профессор Ильхам Мамедзаде, рассказавший о научной деятельности выдающегося ученого и его вкладе в философскую науку.

титута философии и социологии - Физули Гурбанов ("О философско-этических воззрениях Зияддина Геюшова"), Афэг Рустамова ("Добродетель и вина как вечная тема жизни"), Адиля Асадова ("Зияддин Геюшов - азербайджанский студент XX века"), Арзу Гаджиева ("Выдающийся представитель азербайджанской философии"), Рафига Азимова ("Великий ученый, направивший нравственные ценности народа новым поколением") и Азер Мустафаев ("Зияддин Геюшов: мысли и воспоминания").

Наиболее популярные научные труды и монографии ученого - "Мировоззрение Гасан бека Зардаби", "Этические вопросы в творчестве азербайджанских просветителей", "Этические взгляды азербайджанских просветителей", "Моральные сокровища, а также история научной мысли в Азербайджане", произведения - "Простота и смирение", "Мысли о счастье", "Добродетель и зло", "Внутреннее окно", "Удовольствие и отдых", а также "Избранные произведения Гасан бека Зардаби", "Воспоминания в свете Зардаби".

Отметим, что Зияддин Геюшов всегда считал призывы Гасан бека Зардаби к просвещению, науке и свободе народа, его реальную борьбу за осуществление этого одной из главных черт азербайджанского просвещения. Эти свои научные выводы он основывает на фактах жизни великого просветителя.

Джавид АЛИЕВ

Отметим, что хотя Зияддин Геюшов жил и работал в советское время, однако, будучи патриотом, всегда уделял большое внимание национальным проблемам в научной сфере. "В этом отношении работы ученого по-прежнему исследуются как на местном, так и на международном уровне", - заявил директор ИФС и подчеркнул, что Геюшов внес большой вклад в становление и развитие этики в Азербайджане, это один из наших ученых, создавших существующие традиции в научной сфере.

Ильхам Мамедзаде также сообщил, что получил поздравительные письма от Албены Наковой, директора Болгарского института социологии и философии, и ученых из других стран по случаю юбилея ученого.

На конференции выступили первый вице-президент НАНА академик Иса Габиббейли, заведующие отделами Ин-

Сфера деятельности - гетерогенный катализ

Азербайджанская химическая наука понесла тяжелую утрату

На 88-ом году жизни скончался известный азербайджанский химик член-корреспондент НАНА Тофик Алхазов. "Память о замечательном человеке и блестящем ученом, прожившем достойную жизнь, навсегда останется в сердцах тех, кто его знает, говорится в обращении Президиума Национальной академии наук Азербайджана.

Тофик Гасан оглы Алхазов родился 27 сентября 1932 года в Баку. В 1955 году окончил Азербайджанский индустриальный институт по специальности "инженер-технолог", в 1960 году стал кандидатом, в 1969 году - доктором химических наук, а через два года получил звание профессора, а в 1989 году был избран членом-корреспондентом Академии наук Азербайджана.

В 1961-1962 годах ученый заведовал химическим сектором научно-исследовательского отдела Азербайджанской государственной нефтяной академии (АГНА), в 1962-1970 годах был доцентом кафедры физической химии, в 1970-1998 годах - заведующим той же кафедрой, в 1970-1978 годах работал проректором по научной работе Азербайджанской государственной нефтяной академии.

Основным направлением научных исследований Т.Алхазова был окислительный гетерогенный катализ. Под его руководством впервые в бывшем СССР были разработаны и внедрены в промышленных масштабах методы получения ряда ценных органических веществ с использованием оксидных катализаторов, содержащих молибден.

Лаборатория проблем экологического катализа, созданная под руководством хи-

мика, очищает, нейтрализует и удаляет серосодержащие соединения из природного и промышленных газов, удаляет токсичные соединения из карбюраторов внутреннего сгорания и дизельных двигателей, производит сероводород в присутствии кислорода в воздухе, разрабатывает процессы полного окисления углеводородных остатков и оксида углерода в составе газов. Научные исследования, проводимые под его руководством, были выполнены на Бакинском нефтеперерабатывающем (НПЗ) и Сумгайтском заводе синтетического каучука, а также на промышленных предприятиях в городах России - Нижнем Новгороде, Альметьевске, Редкино и Саратове.

Член-корреспондент НАНА Т.Алхазов является автором более 400 научных работ, в том числе 131 авторского свидетельства и 4 монографий. Под его руководством подготовлено 40 докторов философии и 5 докторов наук.

За достижения в науке награжден Почетной грамотой Верховного Совета Азербайджанской ССР, а результаты его научной работы отмечены золотой, серебряной и бронзовой медалями Всесоюзной выставки достижений народного хозяйства.

Ученый, долгое время проработавший научным консультантом в компании Parsons Company в Калифорнии (США), достойно представлял азербайджанскую науку за пределами нашей страны, участвуя в международных конгрессах, симпозиумах, конференциях и встречах в разных странах мира.

Эмин НАТИГОЛУ

Огромное трудолюбие, незаурядная эрудиция

Высокие человеческие качества снискали к ученому уважение коллег и друзей

Руководитель отдела геомагнетизма Института геологии и геофизики НАНА, доктор геолого-минералогических наук профессор Манижа Исаева - одна из видных ученых геофизиков, пропагандистов геофизической науки. Она родилась 17 октября 1940 года в Баку, в 1964 году окончила Институт нефти и химии по специальности "Геофизические методы поисков и разведки месторождений полезных ископаемых".

Трудовую деятельность ученой начинала в техникум-оператором Прикуринской геофизической конторы треста "Азнефтегеофизика", с 1969 года начала работать в Институте геологии АН Азербайджанской республики.

Ее научная деятельность была связана с исследованиями широкого спектра задач для решения проблем геологии и геофизики. Это изучение магнетизма горных пород и палеомагнетизма, исследования глубинного строения земной коры и верхней мантии, выявление сейсмомагнитных предвестников землетрясений и др. Этим проблемам М.Исаева посвятила более полувека научной деятельности: в 1970-1973 годы она решала вопросы количественной оценки сейсмичности Прикаспийско-Губинской области, ею была составлена и опубликована карта сейсмической активности данного региона. Для различных локальных участков сейсмоактивных областей Азербайджана Исаевой М.И. был рассчитан сейсмомагнитный эффект, отражающий взаимосвязь напряженности геомагнитного поля с изменением намагниченности гор-

ных пород под действием избыточных давлений, развивающихся в период подготовки землетрясений в сейсмогенных зонах.

В 1977 году, будучи аспиранткой геологического факультета МГУ им. М.В.Ломосова, она досрочно и успешно защитила кандидатскую диссертацию на тему: "Исследование плейстоценовых морей Русской платформы палеомагнитным методом". Проведенные ею детальные палеомагнитные исследования позволили уверенно рассчитать ледниковые горизонты московского, днепровского, окского оледенений на обширной территории Русской равнины и внести определенную ясность в возрастную трактовку исследованных морей. А комплексное исследование магнитных свойств вулкано-генных пород Саатлинской сверхглубокой скважины, проведенные ученым-геологом, позволило расчленить юрскую вулкано-генную толщу и определить ферромагнитный состав минералов.

Долгие годы свои научные разработки она выполняла совместно с учеными ряда ведущих научных центров России, Грузии, Туркменистана. Результаты

этих исследований нашли свое отражение в книгах "Глубинное строение земной коры Кавказского региона" под редакцией Белоусова В.В. и "Палеомагнетизм и аккреционная тектоника" под редакцией Храмова А.Н. Координаты палеомагнитных полюсов, вычисленные М.И.Исаевой для отдельных стратиграфических единиц, опубликованы в материалах Мирового центра данных МЦД-В в различные годы в Эдинбурге.

Существенным вкладом азербайджанских палеомагнитологов является изучение кайнозойских образований суши и моря Азербайджана под руководством доктора геолого-минералогических наук профессора Манижи Исаевой: ею впервые была составлена региональная опорная шкала кайнозойских образований Азербайджана как основа стратификации осадочных толщ. Наряду с этим ученым разработаны магнитные и палеомагнитные

критерии оценки перспектив нефтегазоносности региональных и локальных структур Азербайджана. Результаты этих разработок нашли отражение в ее докторской диссертации: "Палеомагнетизм кайнозойских образований нефтегазоносных районов Азербайджана", которая была защищена в 1990 году.

Систематизация и анализ выполненных палеомагнитных работ по отдельным стратиграфическим интервалам позволили Исаевой М.И. впервые составить опорную магнитостратиграфическую шкалу фанерозоя Азербайджана на основе изучения свыше 150 геологических разрезов. Эти результаты вошли в шкалу геологического времени, составленную азербайджанскими учеными и специалистами нефтяной компании "Бритиш-Петролеум" и "Статойл".

Как ученый-исследователь Манижа ханым известна не только в Азербайджане, но и далеко за его пределами - она была участницей многочисленных международных научных конференций и совещаний. Особо отметим, что она - единственная женщина в Азербайджане, имеющая степень доктора наук по геофизике. Ее труды в разные годы публиковались в Чехословакии, Германии, Голландии, России, Турции, почти во всех странах ближнего зарубежья. Она автор свыше 150 научных трудов, в том числе 4-х монографий.

Большое место в жизни ученого занимала научно-организа-

ционная и общественная деятельность. Долгие годы она была членом Ученого совета Института геологии и геофизики и Специализированного совета при Институте геологии и геофизики по защите кандидатских и докторских диссертаций, а также членом Национального геологического комитета, членом бюро Национального геофизического комитета Азербайджана, Геофизического комитета Евразии. За высокие показатели в научной и общественной деятельности Исаевой М.И. было присвоено звание заслуженного деятеля науки, она награждена орденом "Шохрет" и неоднократно - почетными грамотами Президиума Национальной академии наук Азербайджана.

С юных лет связав свою судьбу с большой наукой геофизикой, эту привязанность она с достоинством продолжила до конца своей яркой и плодотворной жизни. Огромное трудолюбие, незаурядная эрудиция и высокие человеческие качества ученого снискали к ней глубокое уважение коллег и друзей. Память о ней навсегда останется в сердцах ее соратников.

Ибрагим ГУЛИЕВ,
академик
Фахраддин ГАДИРОВ,
академик
Гурбан ЕТИРМИШЛИ,
член-корреспондент

Исследуя историю тюркского мира

Книга Ягуба Махмудова издана на турецком языке

В Анкаре на турецком языке издана книга директора Института истории Национальной академии наук Азербайджана (НАНА) академика Ягуба Махмудова "Азербайджанская дипломатия: отношения государств Агкоюнлу и Сефевидов с европейскими странами (XV-XVII столетия)". Переводчиком книги, изданной Исследовательским центром Атаюрка при Высшем совете культуры, языка и истории имени Атаюрка, является известный турецкий ученый, профессор Себахаттин Шимшир.

мира и стратегической победой западных колонизаторов. Эта битва - урок истории для Азербайджана и Турции.

Отрадно, что на современном этапе Азербайджан и Турция, сделав правильный вывод из исторических трагедий тюрко-исламского мира, без колебаний всегда поддерживали и будут поддерживать друг друга. Как отметил Президент Ильхам Алиев, Турция является для Азербайджана не только дружественной, но и братской страной. С этой точки зрения отрадно и то, что исследования Института истории НАНА получили высокую оценку и признание турецких ученых.

На днях в журнале Bilig, который включен в базу данных Thomson Reuters, опубликована положительная рецензия о книге Ягуба Махмудова "Азербайджанская дипломатия". Автором рецензии является известный турецкий ученый Самет Зенгиноглу. По словам рецензента, автор предоставил читателям очень полезную информацию с точки зрения исследования истории тюркского мира и истории дипломатии. Отмечается, что в книге дипломатические отношения государств Агкоюнлу, Сефевидов и Османской империи со странами Европы исследованы на основе более 600 источников на разных языках.

Отметим, что книга "Азербайджанская дипломатия" ранее была издана на русском, английском и итальянском языках.

информация, отправленная в свои страны западноевропейскими дипломатами из дворцов правителей Агкоюнлу и Сефевидов, таможенные законы османских султанов и других.

Монография предназначена для историков, дипломатов, студентов, изучающих историю международных отношений Азербайджана, а также широкого круга читателей.

В издание отмечается, что в битве при Чалдыране (1514 г.) тюркский мир, исламский мир в целом потерпел тяжелое поражение. В отличие от всех предыдущих бедствий, эта братоубийственная резня произошла в то время, когда западные колонизаторы укрепляли свои позиции на Востоке. В этом смысле Чалдыранская битва была исторической трагедией тюрко-исламского

Этапы становления

Географы продолжают изучать историю древних времен на территории Азербайджана

Под руководством доктора географических наук Елены Тагиевой отдел палеогеографии Института географии совместно с Институтом археологии и этнографии проводит исследования по восстановлению палеоэкологических и палеогеографических условий стоянок древних людей. Данные, полученные с помощью палеонтологического или спорово-пыльцевого анализа, играют ключевую роль в решении многих проблем древней и средневековой палеоэкологии человека.

гическим методом, что, по мнению экспертов, является перспективным направлением для ряда других областей науки.

Недавно по этой тематике было проведено совместное междисциплинарное исследование по изучению пыльцы рода *Nonea* из семейства *Boaginaceae* под растровым электронным микроскопом. Цель исследования - выявить новые микроморфологические особенности пыльцы и придать статус образцов некоторым видам флоры Азербайджана. Статья об этом уже отправлена в престижный журнал *Review of Palaeobotany and Palynology* (международное издательство Elsevier).

Кроме того, издана книга заведующего отделом Института географии доктора философии по географии Абиля Хагвердиева "География Азербайджана: этапы становления, приоритетные направления развития".

Научным редактором издания является директор Института географии академик Рамиз Мамедов.

В книге впервые всесторонне проанализированы научные идеи и практические результаты по истории развития географии в нашей стране, этапам ее становления и направлениям современных исследований. Анализ основан на многолетних исследованиях истории развития географии в Азербайджане. В монографии также представлена обширная информация об основоположниках научной школы географии в Азербайджане.

Новое издание предназначено для ученых-исследователей, студентов и широкой читательской публики.

По словам ученого, палинологические исследования показали, что изменение климата напрямую повлияло на образ жизни и хозяйственную деятельность носителей культуры лейлатапа, проживающих на Карабахской равнине Азербайджана, которая находится в непосредственной близости от основных водных (речных) артерий. Объясняется это просто: во время дождей лагера располагали на холмистой местности, а в засушливые периоды - в непосредственной близости от рек. Изменились и методы строительства домов - от кирпич-сырца по мере развития гончарного искусства стало применяться масштабное сжигание кустарников и деревьев.

Кроме Института археологии и этнографии, ученые-географы активно сотрудничают и со специалистами других академических структур - институтов ботаники, геологии и геофизики, проводя сравнительно-палиноморфологические исследования для систематизации растений палиноло-

В повестке - кибербезопасность, "умные" сети

Азербайджанский ученый стал членом Emerging Technologies 2020 (ICET-2020)

Главный инженер Института информационных технологий НАНА доктор философии в области технологий доцент Шафэгят Махмудова избрана членом программы технического комитета Международной конференции Emerging Technologies 2020 (ICET 2020), которую планируется провести в Таксиле (Пакистан) в конце октября нынешнего года.

Мероприятие, организованное Пакистанским инженерно-технологическим университетом, пройдет при поддержке Института инженеров электротехники и электроники (IEEE). На нем будут представлены научные результаты ученых и исследователей из разных стран, а также последние тенденции в новых технологиях.

Кроме того, конференция будет посвящена искусственному интеллекту, машинному обучению, облачным вычислениям, кибербезопасности, разработке программного обеспечения, "умным" сетям и др.

Сформировать современное мышление

Успешная деятельность ученого Института ботаники на Международной олимпиаде по биологии

В последние годы единство науки и образования в Азербайджане, сотрудничество с учеными и специалистами, работающими в исследовательских учреждениях, и важные инновации в этой области играют большую роль в успехах наших студентов на международных предметных олимпиадах.

Успешная деятельность в этой области включает достижения наших студентов, представляющих нашу страну на 31-й Международной олимпиаде по биологии IBO Challenge 2020.

Координатор Международной олимпиады по биологии в Азербайджане, заведующий отделом Института ботаники НАНА доцент Рашад Салимов проинформировал о процессе подготовки к олимпиаде и деятельности партнерских организаций. Он сказал, что цель международной олимпиады, которая проводится в разных странах с 1990 года, - повысить интерес студентов к биологической науке и сформировать современное биологическое мыш-

ление. Институт ботаники также внес свой вклад в теоретическую и практическую подготовку нашей национальной команды, которая участвует в этом престижном конкурсе с 1994 года.

Отметим, что 7-12 августа наши студенты добились больших успехов на 31-й Международной олимпиаде по биологии IBO Challenge 2020, в которой приняли участие более 200 студентов из 52 стран под руководством Рашада Салимова при научной поддержке ученых и специалистов. Азербайджанские школьники заслуженно представили нашу страну на Международной олимпиаде по биологии и завоевали 1 золотую и 3 серебряные медали.

Основные концепции

Полезные семинары помогут в применении стратегий инклюзивного роста

Ведущий научный сотрудник Института экономики НАНА доктор философии в области экономических наук доцент Насими Ахмедов принял участие в международном онлайн-учебном курсе "Инклюзивное развитие", организованном Объединенной организацией Венского института Австрии и Института профессионального и организационного развития Международного валютного фонда.

Целью учебного курса было помочь участникам лучше понять концепцию инклюзивного роста, а также предоставить им аналитические инструменты для оценки, измерения и мониторинга воздействия макроэкономической политики на экономический рост, бедность, неравенство и создание рабочих мест. В ходе лекций ее участникам были представлены основные концепции инклюзивного роста, направленные на устойчивый долгосрочный рост. Семинары предоставили возможность применить эти концепции на практике и подумать о разработке стратегий инклюзивного роста на основе опыта отдельных стран.

Как известно, Распоряжением Президента Ильхама Алиева от 27 июля 2020 года утвержден План мероприятий на 2020-2022 годы по обеспечению эффективного использования водных ресурсов. Документ, состоящий из 7 разделов, предусматривает оценку водных ресурсов, охрану, электронное управление водными ресурсами, обеспечение эффективного и экономичного использования воды для орошения, создание водных ресурсов, улучшение системы питьевого водоснабжения и т. д.

Высоко оценив проделанную в последние годы работу, реализацию масштабных проектов, Президент назвал большие результаты историческим достижением, но в то же время отметил, что эти цифры свидетельствуют о том, что обеспечение питьевой водой и водой для орошения, которая влияет на здоровье людей, а также на развитие

Бесценный ресурс

Подача питьевой и поливной воды должна быть на высоком уровне

сельского хозяйства, должно быть 100 процентов.

В целях обеспечения рационального использования водных ресурсов, улучшения управления водными ресурсами и координации деятельности в этой сфере указом Президента была создана комиссия, в которую, в том числе, вошел и директор Института географии имени академика Г.А.Алиева академик Рамиз Мамедов, под руководством которого институт на протяжении многих лет изучает водные проблемы, изменение климата, засуху, состояние рек, колебания уровня моря, экологический баланс, осадки, защиту окружающей среды, оползни, опасности наводнений и т. д.

Кроме того, в институте создана исследовательская группа по проблеме нехватки воды в реках, в которую, кроме директора ИГ, входят также его заместитель доцент

Магеррам Гасанов и заведующий отделом Мирнух Исмаилов.

Летом ученые побывали в научной командировке в прибрежных населенных пунктах близ Куры. В течение нескольких дней они исследовали водную проблему, определили причину уменьшения уровня воды в низовьях реки и заполнения долины реки морской водой, разработали свои рекомендации.

Кроме того, в течение одного месяца ученые-географы приняли

участие в десятках выступлений в СМИ - на различных телеканалах, радио и газетах, выполняя поручения главы государства по информированию и просвещению общественности о проделанной работе по обеспечению эффективного использования водных ресурсов.

Отметим, что водные проблемы Азербайджана всегда были приоритетным направлением научной деятельности ИГ. Об этом свидетельствуют и масштабные мероприятия, как, например, проведение несколько лет назад Институтом географии и Центром стратегических исследований при Президенте Азербайджанской Республики совместных международных научно-практических конференций и круглого стола по водным вопросам в Азербайджане, а также нескольких десятков научных семинаров.

Тогда еще дефицит воды в стране не был таким серьезным, как сейчас, однако уже тогда наши географы прогнозировали, что эта проблема усугубится в ближайшем будущем, если не будут приняты соответствующие меры.

По мнению академика Мамедова и доктора географических наук гидролога Рены Гашгай, и в мире, и в Азербайджане будет дефицит питьевой воды, эта проблема станет средством политического и экономического давления. Неслучайно ученые Института географии были включены в состав государственных комиссий по этим вопросам. А руководитель института академик Мамедов как член комиссии, созданной в апреле этого года для обеспечения эффективного использования водных ресурсов, совершенствования управления водными ресурсами и координации деятельности в этой сфере, подготовил и внес свои предложения по использованию воды Каспийского моря, включенные в План действий на 2020-2022 годы по обеспечению эффективного использования природных ресурсов.

Задачи на перспективу

Вся деятельность Института информационных технологий осуществляется под строгим общественным контролем

Институт информационных технологий НАНА будет выполнять функцию общественного контроля. Об этом сообщил вице-президент НАНА, директор института академик Расим Алгулиев во время выступления на онлайн-встрече. По его словам, в соответствии с требованиями Кабинета министров Азербайджана и соответствующими решениями Президиума НАНА принимаются меры по реорганизации деятельности института в период особого карантинного режима.

Так, принято решение, что целесообразно не выходить на работу сотрудникам института, возраст которых превышает 65 лет, а женщинам, у кого есть дети школьного возраста, предоставить определенные льготы.

Кроме того, в рамках недельного графика работы планируется соблюдать социальную дистанцию: для минимизации прямого контакта и соблюдения специальных санитарных правил встречи и собрания будут организовываться только на онлайн-платформах. Для реализации решений государства в связи с пандемией коронавируса, а также для защиты здоровья сотрудников, допущенных к работе в новом рабочем сезоне, институт будет осуществлять общественный контроль. "Серьезную ответственность, - заявил директор ИИТ, - за выполнение этой работы несут профсоюзный комитет, советы женщин, молодых ученых и специалистов, а также другие общественные организации. Кроме контроля за соблюдением требований особого карантинного режима и защиты социальной дистанции, они будут проводить регулярные профилактические беседы с сотрудниками".

Одним из первых вопросов, поднятых после летнего отпуска, стало онлайн-обсуждение укрепления материально-технической базы научно-компьютерной сети AzScienceNet - ее перенос в новое здание Центра обработки данных (ВЭМ). Об этом на мероприятии сообщил заместитель директора по технологиям доктор философских наук доцент Рашид Алекперов. Он дал подробную информацию о предстоящих работах по расширению инфраструктуры AzScienceNet, увеличению технических возможностей ВЭМ и обеспечению безопасности.

А заведующий отделом международных отношений института доктор философских наук Бабек Набиев отметил, что все задачи, обозначенные в плане действий, реализуются последовательно, сеть обеспечена бесперебойной работой.

По словам академика Расима Алгулиева, укрепление материально-технической базы и человеческих ресурсов AzScienceNet является одной из основных задач на перспективу. Он подчеркнул важность оснащения нового здания необходимым оборудованием, отвечающим современным требованиям сети AzScienceNet, и играющим важную роль в интеграции иссле-

довательской и образовательной среды Азербайджана в европейское научное пространство (Европейскую сеть науки и образования GEANT). "Необходимо создать все условия для проведения деловых встреч с местными и зарубежными гостями, а также уделить серьезное внимание вопросам, связанным с переносом сети. В новом здании ВЭМ, как и во всех отделениях института, крайне важно соблюдать требования особого карантинного режима, объявленного на территории Азербайджанской Республики, и учитывать положения сети", - резюмировал ученый.

Отметим, что расширяется сотрудничество между AzScienceNet и ассоциацией GEANT, в рамках которого в Институте информационных технологий исследуются программы GEANT - PerfSonar, FileSender, EduMeet, LoLa, EduGain, EduRoam и др. Последний сервис, кстати, позволяет пользователям сети науки и образования получать доступ в Интернет в разных частях мира без дополнительной авторизации. А EduGain - это федеральная система авторизации, созданная для пользователей сетей науки и образования для использования различных интернет-сервисов.

Отметим, что в будущем году Институту информационных технологий НАНА исполняется 50 лет, а действующей при институте сети AzScienceNet - 40 лет. Основу института составляет отдел автоматизированных систем управления (АИС), созданный в 1971 году при академическом Институте кибернетики. Филиал АИС действует как свободное юридическое лицо с 1982 года. Информационно-телекоммуникационный научный центр (ИТЭМ) создан в 1997 году на базе кафедры. Сеть передачи данных - AzScienceNet - соединяющая НАНА с Республиканским вычислительным центром, была создана в 80-х годах прошлого века. Сегодня она обеспечивает институты и учреждения академии современными сетевыми услугами, необходимыми для выполнения научных исследований, научно-практических и образовательных задач, играет важную роль в интеграции исследовательской и образовательной среды Азербайджана в европейское пространство.

Отметим также, что в рамках предстоящего юбилея институтом будут изданы брошюры и буклеты, содержащие библиографические указатели и аннотации научных работ по основным направлениям исследований ИИТ.

Музей открывает двери

Начала функционировать выставка "Азербайджан в годы Второй мировой войны"

Напомним, что выставка "Азербайджан в годы Второй мировой войны", подготовленная сотрудниками Национального музея истории Азербайджана им.Г.З.Тагиева НАНА накануне 9 мая, Дня Победы над фашизмом, была закрыта для посетителей в связи с карантинными мерами, применяемыми в стране в связи с пандемией COVID-19. После ослабления карантинных мер, открытия музеев и выставочных залов, музейная выставка, посвященная 75-летию победы над фашизмом, также распахнула свои двери.

Учитывая сложившуюся в мире ситуацию, в музее приняты все санитарно-профилактические меры. Так, при входе в здание измеряется температура посетителей, дезинфицирующим средством обрабатываются руки, контролируется наличие медицинской или гигиенической маски. Чтобы соответствовать требованию по поддержанию социальной дистанции внутри музея, посетителей в выставочные залы сотрудники учреждения пропускают через определенный промежуток времени.

Отметим, что экспонаты выставки размещены в двух залах. В первом посетители мо-

гут наглядно ознакомиться с ролью азербайджанского народа в победе над фашизмом (всего же в зале порядка 20 информационных панелей и 20 витрин, а также около 15 открытых экспонатов).

Во втором зале выставки представлена военная одежда и техника армий СССР, США и Германии, использовавшаяся в войне. Униформа и снаряжение Советского Союза, США и Германии собирались долгие годы частным коллекционером Азадом Гусейновым. В зале также представлена монументальная картина народного художника Таира Салахова "416-я стрелковая дивизия освобождает Таганрог" и около десяти открытых экспонатов.

Музей открыт для посетителей ежедневно, кроме субботы и воскресенья с 10.00 до 17.00.

В рамках стратегической цели

Главная миссия - стать пропагандистом азербайджанского мировоззрения

В Центральной научной библиотеке НАНА (ЦНБ) создан отдел азербайджанских исследований, охватывающий все научные ресурсы по отечественным исследованиям, которые могут быть полезны для динамичной связи с электронной информационной средой. Основная миссия отдела, как отмечено в пресс-релизе ЦНБ, - стать пропагандистом азербайджанского мировоззрения, а также формировать надежную и серьезную научную информационную базу азербайджанистики, национального и общественного мышления.

По словам директора ЦНБ Севиль Зулфугаровой, в этой работе приняли участие историки, тюркологи, востоковеды, кавказоведы, лингвисты, этнографы и другие исследователи как классической, так и современной эпохи, принимавшие участие в становлении азербайджановедения.

Отметим, что в отделе представлены результаты исследований по азербайджанистике в области социальных, гуманитарных, точных наук и наук о Земле - диссертации, моногра-

фии, книги, научные сборники, сборники документов и материалов, систематизированные в соответствии с международными библиографическими стандартами.

Кроме того, обновлены традиционные (ранее замороженные и неисправные устройства и переработанные каталоги) и электронные информационно-поисковые аппараты, составлена аннотированная электронная база данных наиболее актуальных материалов, добавлены специальные разделы для важных публикаций на иностранных языках в различных форматах. Кроме того, создана электронная база периодических изданий на родном и иностранных языках по актуальным вопросам азербайджанистики. "Регулярная публикация текущих, ретроспективных, личных и научных библиографических показателей будет одним из направлений деятельности нового отдела. Наша стратегическая цель - создать электронный информационный центр азербайджанистики, который сможет обмениваться международной информацией со всеми мировыми научно-образовательными и библиографическими структурами мира", - заключила Зулфугарова.

"Спутник V" необходимо тщательно изучить

Академик РАН:

Исследования любых лекарственных препаратов и вакцин должны проходить по существующим правилам

11 августа Президент России Владимир Путин объявил о регистрации первой в мире вакцины против коронавируса. По словам главы государства, его дочь проверила вакцину Sputnik V, и у нее поднялась температура.

Как сообщает Medikforum.ru, по словам академика РАН, заведующего отделом микробиологии, вирусологии и иммунологии Виталия Зверева, реакция дочери президента на вакцину нежелательна и может привести к негативным последствиям.

"Обычно такая нежелательная реакция во время введения вакцины возникает редко", - сказал ученый. Он отметил, что по этой причине любой препарат, предназначенный для массового использования для лечения или специфической профилактики, должен быть тщательно изучен. "Вполне возможно, - продолжил он далее, - что это очень хорошая вакцина, она эффективна и безопасна. Но я всегда считал и считаю, что те исследования, которые положено проводить при испытаниях любых лекарственных препаратов и вакцин, должны проходить по существующим правилам. Какая бы ни была инфекция, а коронавирус мне не кажется такой уж тяжелой, как чума или эбола, когда очень высокая смертность и можно торопиться, чтобы как можно меньше людей потерять. Сейчас ситуация несколько другая. Мы уже понимаем, что covid можно лечить, с ним можно бороться, можно уменьшить смертность до десятых долей процента. Поэтому любой препарат, который мы хотим внедрять либо для лечения, либо для специфической профилактики, его необходимо конечно тщательно изучить".

Medikforum.ru

Изготовление вакцины - научная задача

Александр Чучалин: Мы должны сделать лекарство, а не бомбу замедленного действия

Выдающийся врач, один из основоположников отечественной школы пульмонологии, вице-председатель Межправительственного комитета ЮНЕСКО по биоэтике, президент Российского респираторного общества, академик РАН Александр Григорьевич Чучалин - об этической стороне испытания вакцин от новой коронавирусной инфекции.

- Александр Григорьевич, сейчас во многих СМИ можно прочесть о том, что эпидемия пошла на убыль, стационары опять возвращаются к привычному профилю, пациентов становится меньше. Так ли это?

- С одной стороны, это так. С другой - всё намного серьезнее, чем можно подумать. В средствах массовой информации можно услышать заявления некоторых ученых о том, что нынешняя эпидемия - это фейк, не представляющий собой никакой реальной опасности, и сообщения о том, что у нас уже созданы и испытываются вакцины. Якобы они совершенно безопасны и уже прошли опытные испытания на сотрудниках этих научно-исследовательских учреждений. Нам говорят о том, что вот-вот начнутся испытания на людях-добровольцах, а осенью уже начнется вакцинация на группах риска - в первую очередь, на медиках.

- Причём готовится законопроект, на основании которого предусмотрены штрафы за отказ от вакцинации. А ведь это всегда было делом добровольным.

- Именно так. При этом речь идёт о вакцинах, которые не зарегистрированы и не прошли официальных процедур разрешения. На этом фоне разговоры о том, что вакцина уже существует и готова к применению, выглядят не просто неэтично, но и преступно. Это проблема этики научных исследований, особенно остро вставшая сейчас, в период пандемии.

- Вы являетесь председателем Совета по этике Российской Федерации. Означает ли это, что подобные исследования проходят и через ваши руки?

- Да. Каждое клиническое исследование, которое планируется в нашей стране, должно обязательно пройти этическую экспертизу. Наша функция - помочь Министерству здравоохранения принять правильное решение в отношении тех или иных исследований и провести такую экспертизу.

- Что такое этическая экспертиза?

- Как вы знаете, этика - это наука о человеке. Об этом много размышлял русский философ Николай Александрович Бердяев, и его работы на эту тему актуальны по сей день. Этика как инструмент мышления направлена, в первую очередь, на то, чтобы понять, где добро, а где зло. В случае лекарственного препарата или вакцины мы, как специалисты по этическому анализу, хотели бы по-

нять, в первую очередь, насколько это безопасно для человека. На первом месте всегда стоит именно безопасность. Как это оценить? Вакцины, которые создаются сегодня, никогда не применялись у человека, и прогнозировать то, как человек будет её переносить, мы не можем. Без взвешивания всех научных фактов это определить невозможно. Поэтому наша задача номер один - извлечь научные данные, основанные на доказательной медицине, с тем, чтобы понять, что действие, совершаемое учёными, не принесет вреда человеку.

Когда готовятся такие документы в виде предложений для Министерства здравоохранения зарегистрировать тот или иной препарат или вакцину, предполагается предварительная работа - испытания на клетках, на животных различного уровня и так далее. Только после этого возможны клинические испытания на людях.

Наш Совет по этике, выясняя вопросы безопасности вакцины, хочет понять несколько вещей. Безопасна ли эта вакцина в течение суток или двух-трёх суток после применения - это первое. Второе - действие вакцины в более отдалённой перспективе. Дело в том, что есть ряд биологических субстанций, которые проявляют себя далеко не сразу, а только через год или два.

Если же мы говорим о тех вакцинах, которые сейчас разрабатываются многими нашими научными центрами, то критерии их безопасности могут носить только краткосрочный характер. Но критерии безопасности вакцины должны носить и долгосрочный характер. А это становится понятным только при длительном наблюдении - как минимум, два года.

Этика вакцинопрофилактики - чрезвычайно актуальная тема, которая встала перед нашим российским обществом остро, как никогда.

- А в других странах иначе?

- Сегодня этическая составляющая во всём мире невероятно важна - не менее важна, чем технологическая. Этика современного общества в вопросах разработки и применения вакцин, основанных на биотехнологической основе, сейчас становится камнем преткновения для всего человечества. Уже имея вакцину в руках, американская компания Moderna подняла проблему этической составляющей её внедрения.

Один из мировых лидеров в этой области, американский учёный Артур Каплан из Нью-Йорк-

ского университета, известный специалист в области медицинской этики, сделал серьёзное заявление. Он обратился к политикам и президенту с заявлением о том, что сейчас ни в коем случае нельзя оказывать прессинг на учёных. Да, вакцина нужна. Она должна быть безопасной и эффективной. Но это не должно быть политическим решением. Изготовление такой вакцины - научная задача, к выполнению которой надо относиться со всей ответственностью. Мы должны делать лекарство, а не бомбу замедленного действия.

Кстати, именно этому вопросу был посвящён Нюрнбергский процесс 1948 года. Именно тогда был введён важнейший параметр оценки научных исследований - добровольное информированное согласие. В наших документах часто фигурируют другие термины - информированное согласие добровольца и так далее. Это неправильно. Добровольное информированное согласие - это международный термин, и подменять тут ничего не надо.

- Однако же это самое согласие давно стало формальностью. Никакой информации на вопросы о вакцинации никто не даёт.

- Это неправильно. Вы имеете полное право получить всю интересующую вас информацию - а в противном случае такого согласия не давать. Так вот, на этом фоне меня удручает позиция некоторых наших учёных, которые выступают с безответственными заявлениями об уже готовых вакцинах. Это Сергей Владимирович Борисевич, главный вирусолог Вооружённых сил, и академик Александр Леонидович Гинцбург, директор НИЦ эпидемиологии и микробиологии им. Н.Ф. Гамалеи.

Ставлю перед ними вопрос: вы зарегистрировали свои вакцины? Нет. Вы прошли весь необходимый путь, утверждённый законодательством Российской Федерации и международным научным сообществом? Нет! Эта работа не сделана. Таким образом, грубо нарушен один из этических принципов медицины - не навреди.

Владимир Павлович Чехонин, вице-президент РАН, тоже говорит недопустимые вещи. По его словам, подготовлена экспериментальная вакцина, которая пройдёт клиническое исследование на человеке. Но мы не можем ставить экспериментов на человеке! Это грубейшее нарушение международного Нюрнбергского кодекса.

- Насколько оправданы испытания новых вакцин на военнослужащих?

- Тут сплошные противоречия. Нам показывают военнослужащих, которых отобрали для испытания вакцины. Но по нашему российскому законодательству проводить испытания лекарственных препаратов на военнослужащих запрещено. Главный вирусолог армии пошёл на нарушение законодательства. Я сделал в их адрес запрос по этому поводу. Мне ответили, что эти контрактники будут испытывать вакцину добровольно. Но в этом случае получается, что они уже не являются военнослужащими. Давайте определимся - выполняем мы наши российские законы или плюём на них? А главное - ведь в этом нет никакой необходимости. Никакой пожарной срочности, чтобы, рискуя здоровьем своих граждан, во что бы то ни стало испытать эти вакцины, я не вижу.

- Означает ли всё это, что зарегистрировать вакцину и начать её клинические исследования невозможно, если ваша комиссия этого не разрешит?

- Да, означает. Я очень хорошо отношусь к этим учёным, ценю их предыдущие научные работы. Но категорически не признаю того, на что они сейчас пошли. У нас есть Министерство здравоохранения, министр Михаил Альбертович Мурашко. Ему дано право объявлять о начале клинических испытаний, но никак не Борисевичу и не Гинцбургу. Этика взаимоотношений должна соблюдаться внутри врачебного сообщества. Эти принципы ими нарушены. Причем у нас уже есть подобный негативный опыт. Та же ситуация была с мельдонием в спортивной медицине, и сегодня мы имеем то, что имеем. Не надо наступать на те же грабли. Мы просто выставим себя дураками с этой скороспелой вакциной, которая может принести нам много бед. Этического права выступать перед обществом и демонстративно капать себе вакцину в нос или вводить в другие места у них нет.

- Александр Григорьевич, мэр Москвы говорит о том, что карантинные меры будут продолжаться до тех пор, пока не появится вакцина. И на этом фоне анонсируются массовые мероприятия вроде книжной ярмарки на Красной площади. Нет ли здесь этических противоречий?

- Это, во-первых, нелогично. А во-вторых, это тоже нарушение этических норм. Вакцины нет, пока она не зарегистрирована. Мы не знаем, насколько безопасным будет её применение. И обозначать какие-то сроки карантинных мер, связывая их с появлением вакцины, неправильно. Сегодня мы столкнулись с тотальной профессиональной безграмотностью. Это весьма опасная тенденция. Если мы сейчас всё это допустим, этические проблемы будут расти как снежный ком, и от наших прав и свобод вообще ничего не останется. Поэтому наша задача - не допустить подобного развития событий.

Наталья ЛЕСКОВА
"Наука и жизнь" (nkj.ru)

Covid-19 убил мегаполисы?

Нет сомнений, что пандемия меняет ход глобализации

Превратив центры мировой экономики (такой, какой она была до 2020 года) в эпицентры заражения и ставя их будущее под вопрос, одновременно этот кризис подчеркнул слабость мегаполисов и ускорила уже начавшиеся ранее процессы. К началу века города, подобные Лондону, Нью-Йорку и Гонконгу, превратились в центральные узлы в глобальной системе потоков денег, людей и идей.

Это были не просто финансовые центры, но еще и культурные метрополии, сообщества креативности, зависящие от богатства и патронажа банкиров. Предприниматели и инноваторы стекались туда, надеясь изменить себя и мир. Но мегаполисам нужен широкий спектр и других работников, имеющих различные навыки. И поэтому

карману лишь глобальной элите, а все остальные жители вынуждены жить в скученных условиях или за пределами городского центра. У работников со случайной или сезонной работой часто нет вообще никакого реального жилья, а усиливающаяся эпидемия бездомности началась задолго до нынешней пандемии. Многие вынуждены пользоваться неадекватным и ненадежным общественным транспортом для длительных поездок на работу и обратно. Нет нормального жилья и у студентов университетов и колледжей.

Пандемия создала новую форму социальной поляризации, поскольку работники сферы услуг (здравоохранение, общественный транспорт, розничная торговля) были вынуждены либо подвергнуть себя риску заражения, либо пожертвовать своими доходами.

Напротив, работники из сферы знаний просто начали работать уда-

сальной проблемы. Достигнув максимального расцвета в конце XVI века, он стал жертвой затяжного спада, вызванного изменением маршрутов торговых путей, возникновением новой конкуренции со стороны более бедных, но более динамичных городов, а также близостью к источникам болезней.

Демократия будет хоть сколько-нибудь привлекательна, если демократические правительства начнут эффективней справляться не только с вирусом, но и с более глубокими источниками болезненных проблем, такими как бедность и недоступность жилья.

Впрочем, Венеция может также послужить моделью для мегаполиса в эпоху после Covid. Как напоминают нам историки современной экономики, история этого города - это не просто история про индустриальный и коммерческий крах, произошедший в XVII веке. Производство ключевых венецианских

в них также стекались иммигранты, ищущие удачи или просто новых возможностей для своих детей. Многие мечтали присоединиться к креативной элите. Со временем процветающие глобальные города превратились в плавильные котлы.

"Сделать Америку снова великой"

Все это неизбежно создало новую напряженность в отношениях с окружающими территориями. Люди в пригородах или сельских районах стали воспринимать городскую жизнь как нечто недостижимое или нежелательное. Народная мобилизация вокруг идеи Брексита отчасти была мотивирована недовольством этих избирателей богатым и все более мультикультурным Лондоном; они подозревали, что этот город преуспевает за их счет. Даже профессионалы из верхушки среднего класса жаловались, что не могут себе позволить жизнь в Лондоне.

Странники президента США Дональда Трампа в южных и юго-западных штатах, а также на Среднем Западе, точно также идентифицируют себя как нечто противоположное жителям таких городов, как Сан-Франциско или Нью-Йорк. "Сделать Америку снова великой" значит свергнуть элиту из прибрежных штатов. И, конечно, столкновение культур между Гонконгом и материковым Китаем после 1997 года было совершенно неизбежным в рамках принципа "одна страна, две системы".

Вместе с Covid-19 пришел страх заразиться, и начался массовый исход богатых. Локальная экономика в зажиточных районах рухнула. В каждом случае заоблачные цены на недвижимость в мегаполисах отравляли социальное благополучие. Жилье высокого качества по-

ленно и заказывать товары и услуги на дом; они не потеряли ничего, кроме возможности физического общения. Этот новый раскол между удаленными работниками и работниками "на передовой" подчеркивает резкие классовые различия, которые многие слишком долго предпочитали игнорировать.

В последнее время вирус стал стимулировать поиски альтернативы дорогим (в допандемическую эпоху) мегаполисам. Технологии делают удаленную занятость весьма простой и привлекательной для работников из сферы знаний, устраняя неприятные поездки на работу и расходы на городскую жизнь. Почему бы не работать и жить там, где человеку хочется?

Да, конечно, в отращении к опасным, переполненным людьми городам нет ничего нового. Самая катастрофическая пандемия в истории - бубонная чума в середине XIV века в Евразии - стала причиной такого же побега. Чтение рассказов Боккаччо о молодых, сибиритствующих флорентийских аристократах, которые сбежали на холмы Фьезоле, помогает связать прошлое и настоящее. Тогда чума спровоцировала долгосрочные сдвиги и усилила классовые конфликты во Флоренции, потому что простые работники развернулись против городской элиты.

"Смерть в Венеции"

Но наиболее поразительной исторической параллелью сегодняшнему упадку мегаполисов является Венеция. Задолго до нынешнего кризиса итальянские и европейские политики часто вспоминали этот тонуший островной город как аллегория отсутствия реформ. Увековеченный в романе Томаса Манна "Смерть в Венеции", этот город давно стал олицетворением универ-

товаров переместилось в глубинку, в небольшие города, например, в Тревизо и Виченцу, что вынудило Венецианскую республику выстраивать новые политические отношения с окрестными территориями.

А в наши дни уже начавшиеся ранее политические конфликты помешали единому ответу на пандемию. Сама природа глобальных городов такова, что они особенно уязвимы перед вирусом, но, когда тот ударил, лидеры городов и национальные власти стали сваливать вину друг на друга. Мэр Лондона Садик Хан регулярно критикует премьер-министра Британии Бориса Джонсона за его непоследовательную стратегию в отношении карантина. Мэр Нью-Йорка развязал трехстороннюю борьбу с губернатором штата Нью-Йорк и с Трампом, который сам использует кризис в американских городах для отвращения внимания от собственных ошибок в управлении. В случае с Гонконгом вирус обеспечил Китаю прикрытия для установления власти над этой территорией с помощью нового, крайне широкого закона о безопасности.

Возрождение реальной демократии часто считается лучшим способом решения проблем, вызванных технократической глобализацией. Но демократия будет хоть сколько-нибудь привлекательна, если демократические правительства начнут эффективней справляться не только с вирусом, но и с более глубокими источниками болезненных проблем, такими как бедность и недоступность жилья. Без компетентного управления мегаполисы обречены разделить судьбу великих городов прошлого. Лондон и Нью-Йорк могут каждый по-своему утонуть. Только на этот раз в глубинке не будет ренессанса.

<https://www.ipg-journal.io>

Природа солнечных явлений

Ученые измерили магнитное поле солнечной короны

Астрономы при помощи коронального многоканального поляриметра (CoMP) в обсерватории Мауна-Лоа на Гавайях открыли новые свойства солнечной короны. Это внешняя атмосфера звезды из обжигающе горячей плазмы, сообщает Nature.

Ученым впервые удалось наметить область глобального магнитного поля короны. Оно влияет на многие аспекты поведения Солнца, от нагрева плазмы до экстремальных температур до масштабных солнечных вспышек, которые могут повлиять на нашу жизнь.

В рамках исследования специалисты отслеживали изменения волн Альфвена - магнитных волн, которые действуют как индикаторы основного магнитного поля (их скорость меняется в зависимости от напряженности поля). В результате удалось создать гораздо более полную картину - предыдущие измерения были точечными, а сейчас охватили всю верхнюю часть солнечной атмосферы.

Ученые также объединили волновые данные с информацией об электронной плотности короны, чтобы построить гораздо более полную картину магнитного поля Солнца, чем когда-либо прежде. Новые измерения помогут ученым лучше понять природу солнечных явлений и закономерности 11-летнего цикла активности Солнца.

Выжить в открытом космосе

Бактерии способны к межпланетным путешествиям

Некоторые виды бактерий способны выживать в экстремальных условиях космических перелетов в течение нескольких лет, выяснили японские ученые. Соответствующий эксперимент провели на борту МКС, сообщает Frontiers in Microbiology.

В 2018 году специалисты обнаружили живых бактерий *Deinococcus* на высоте 12 километров над землей. Микроорганизмы приспособились к мощной солнечной радиации в этом слое атмосферы. Ученые предположили, что устойчивые микроорганизмы могут выжить и в открытом космосе. В рамках эксперимента они поместили биологические образцы на внешние панели модуля "Кибо" Международной космической станции на срок от одного до трех лет.

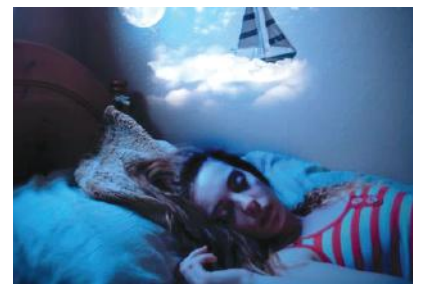
Оказалось, что все колонии бактерий частично выжили. Микроорганизмы, находившиеся сверху, погибли, но становились своего рода защитным слоем для тех, кто находился под ними. Расчеты показали, что бактерии могут выживать в грануле толщиной не менее 0,5 мм на поверхности космического корабля в течение 15-45 лет, а в открытом космосе - в течение 8 лет. Результаты исследования подтверждают, что микроорганизмы теоретически способны путешествовать с одной планеты на другую и совершать дальние перелеты вместе с кометами и астероидами. Вероятно, именно так появилась жизнь и на Земле.

Вполне достойный результат

В Риме создали "анализатор" сновидений

Представители Третьего университета Рима научили искусственный интеллект анализировать и выявлять скрытый смысл сновидений. По словам авторов, эта разработка будет полезна в психотерапии, сообщает Royal Society Open Science. Большинство ученых согласно с тем, что сны отражают психологическое состояние человека. Более того, в них могут проявляться переживания и эмоции, которые в периоды бодрствования подавлены.

Существует несколько систем для "толкования" снов: например, система Холла и Ван де Касла. Она учитывает, каких персонажей видит человек во сне, как они взаимодействуют друг с другом, как развиваются события. Но до последнего времени каждый случай приходилось разбирать индивидуально.

Чтобы упростить этот процесс, римские ученые загрузили в алгоритм 24 тысяч описаний сновидений из базы DreamBank и сравнили результаты с заключениями психотерапевтов. Оказалось, что система правильно интерпретировала сонные видения примерно в 75% случаев. Ученые отметили, что это вполне достойный результат, и выразили надежду, что их изобретение получит широкое применение на практике.

Стара как легенда

Этноистория топонима "Нахчыван" насчитывает сотни лет

Лето для археологов - самое плодотворное время, ведь именно в жаркие сухие дни лучше всего проводить раскопки. Одна из последних находок отечественных археологов - обнаружение в Физулинском районе (в селе Горадиз) поселения Лалатепе эпохи неолита.

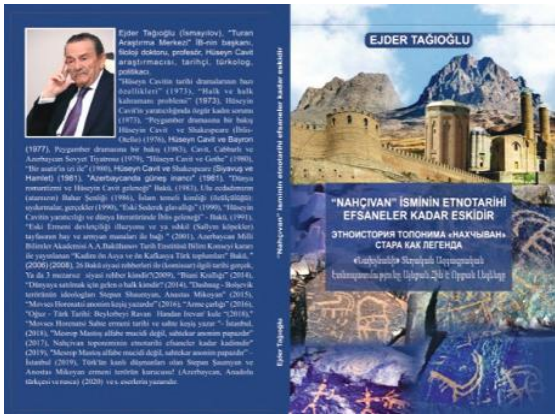
По словам руководителя Карабахской неолит-энеолитической экспедиции Института археологии и этнографии (ИАЭ) НАНА доктора философии по истории Хагани Алмамедова, археологические раскопки в четырех местах, каждое из которых размером 16 квадратных метров, выявили остатки трех зданий из сырцового кирпича в овальной круглой конструкции, относящейся к шестому тысячелетию до нашей эры, а также и часть стены двора.

Самой интересной особенностью памятника, полагает он, является кладбище - именно по тому, что на поселении неолитического периода кладбище обнаруживается впервые. На площади 8 квадратных метров у западной стены второго раскопа было найдено до 10 скелетов, сложенных в овальные ямы и несколько разновидностей бус и костяных орудий.

Памятник богат артефактами, архитектурой и кладбищем, в котором детей хоронили внутри дома, а взрослых - снаружи. По словам научного сотрудника ИАЭ Аждара Бабаева, людей в них хоронили как поодиночке, так и парами - друг на друга, например, ребенка вместе с матерью. Рядом с детскими скелетами найдены бусинки, а гробницы оштукатурены и расписаны охрой.

Для исследования этнических и культурных взаимосвязей между Кавказом и Анатолией в период неолита скелеты, найденные в неолитическом поселении Лалатепе, будут изучены вместе с сотрудниками Университета Хаджеттепе в Анкаре, там же, в Турции будет проведен и анализ ДНК-скелетов.

Еще одна важнейшая находка наших археологов - образцы материальной культуры античного периода, кувшинные могилы возрастом 2 тысячи лет, обнаруженные в Ярдымлинском районе. Причем, вначале их обнаружил один из жителей села Уракраян - в прошлом году, во время ведения хозяйственно-бытовых работ на своем земельном участке ему на глаза попались фаянсовые изделия. Затем территорию осмотрел ведущий научный сотрудник НАНА доктор философии по истории Джейхун Эминли, а с середины августа Ярдымлы-Лерикская археологическая экспедиция института начала свои исследования на территории села, проводя на четырех различных участках ин-

спекционные раскопки и обнаружив кувшинные могилы.

Несмотря на то, что найденные кувшинные могилы встречаются в различных местах Азербайджана, строение и обычай захоронения на этой территории сильно различались. И прежде всего тем, что кувшинные погребения такого почтенного возраста - порядка двух тысяч лет - установлены вертикально и под небольшим уклоном, а часть мумии, приближенная к поверхности земли, прикрыта большими крышками.

По мнению экспертов, обнаружение таких кувшинов целыми - большая редкость. Интересно и то, что в погребальных кувшинах внутри украшений есть материально-культурные образцы, созданные под влиянием римской культуры. Как рассказали корреспонденту газеты "Elm-Nauka" в пресс-службе Института археологии и этнографии, исследования будут продолжены до середины сентября. Находки включены в план, поэтому после завершения фоторабот, оформления документации и полевых работ исследования будут носить камеральный и лабораторный характер, а после восстановления вещественно-культурные образцы будут переданы в районный краеведческий музей и в ведущие музеи республики.

Еще одно неолитическое поселение было обнаружено нынешним летом - на сей раз в Агстафе. Называется эта древность Чагри Тепе, а различные каменные орудия труда и предметы домашнего обихода, найденные здесь, подтверждают, что район был интенсивно заселен 8 тысяч лет назад. По предварительным данным, здесь компактно проживали древние жители. Как в советский период, так и в последующие годы в ходе исследований рассматривались проблемы неолитического заселения западной части страны в целом, а каменные изделия и прочие окаменелости свидетельствуют о том, что этот район был заселен людьми именно эпохи неолита.

С археологией тесно переплетается наука этнография, и исследования по этой дисциплине - в числе приоритетов для ИАЭ. Это красноречиво подтверждается и последними исследованиями фольклора и этнографии меньшинств, проживающих на территории Шекинского района, результаты которых были вынесены на тематический семинар, прошедший в Шекинском региональном научном центре (ШРНЦ) НАНА.

На мероприятии были представлены слайды по материалам, полученным отделом фольклора и народного творчества центра. Так, младшие научные сотрудники Турал Адиширинов и Намиг Абдурахманов рассказали о сходстве и различиях между фольклором других меньшинств, проживающих в этом районе, и азербайджанским фольклором, а также ознакомили участников семинара с результатами исследования, посвященного обрядовому и сезонному фольклору, кулинарной культуре и т.д. Одновременно был представлен подготовленный сотрудниками отдела документальный фильм о проведении фольклорных церемоний. В заключение директор центра доктор философии по физико-математическим наукам доцент Юсиф Шукурлу отметил, что РНЦ всегда держит в центре внимания изучение фольклора азербайджанцев и представителей национальных меньшинств, проживающих в регионе, и дал свои рекомендации молодым исследователям.

Кроме того, на трех языках (анатолийском тюркском, русском и армянском) вышла в свет книга известного общественно-политического деятеля, филолога, историка, тюрколога, профессора Аждара Тагиоглу (Исмаилова) "Этноистория топонима "Нахчыван" стара как легенда".

Отметим, что на анатолийский тюркский язык книгу перевела старший научный сотрудник Нахчыванского отделения НАНА доктор философии по филологии Наргиз Исмаилова, на русский и армянский языки - Рагим Бабаев и Санубер Абдуллаева. А редактором книги, изданной на азербайджанском языке в 2019 году, является член-корреспондент НАНА покойный Вели Алиев, рецензентом - ведущий отделом армяноведения Института кавказоведения доктор исторических наук Гасым Гаджиев.

Галия АЛИЕВА

Наследие великого мыслителя

Профессор Марьям Сеидбеги выступила с докладом на международной конференции

IX Международная онлайн-конференция Европейского общества истории науки (ESHS) "Визуальная, материальная и эмоциональная культура науки" прошла под девизом "Пандемия не помеха научному сотрудничеству". В ней приняли участие более 600 ученых из различных научных и высших учебных заведений Европы и Азии.

Нашу страну на мероприятии представляла директор Института истории науки НАНА доктор исторических наук Марьям Сеидбеги. Ученый выступила с докладом, посвященным научному наследию выдающегося азербайджанского ученого Средневековья Насреддина Туси, в частности его трактату "Рисале-и Тибб". Марьям Сеидбеги рассказала о богатом наследии, оставленном Н.Туси в различных областях науки, в том числе в знаменитой обсерватории Марага.

Отметим, что ESHS было создано для расширения сотрудничества между европейскими странами в области науки, технологий и медицины. А Институт истории науки НАНА является ассоциированным членом Департамента истории науки и техники Международного союза истории и философии науки и техники ESHS с декабря 2019 года.

Памятник энеолита

В Нафталане найден многоэтажный поселок

Во время археологических раскопок, которые проводила Нафталан-Геранбойская экспедиция, возглавляемая доцентом Института археологии и этнографии НАНА Музаффаром Гусейновым, многослойное поселение было обнаружено близ нафталанского села Гарагойунлу. Общая площадь холма, на котором расположен поселок, составляет около 5 гектаров, а его высота - более 10 метров.

Ареал обитания занимает почти всю площадь холма. Основной слой памятника относится к периоду энеолита. Толщина культурного слоя этого периода составляет более 2 метров. В прямоугольной и круглой конструкции V тысячелетия до н.э. из слоя энеолита были обнаружены остатки строений из сырцового кирпича, высверленные дома, фрагменты гончарных изделий и каменные орудия труда.

По словам Гусейнова, на исследуемой территории также можно увидеть земляные захоронения эпохи поздней бронзы-раннего железного века и ямные могилы в древности. В центральной и северо-западной части памятника, на слое энеолита, в середине века находилось поселение. В культурном слое средневековья были обнаружены остатки построек, керамика, очаги, печи, хозяйственные колодцы, богатая глазурованная и несложная керамика.

Как известно, Нафталан - курортный город, известный своим целебным маслом во всем мире. Это создает большие возможности для развития археологического туризма. Археологические раскопки подтверждают, что Нафталан был одним из древних поселений, привлекающий внимание не только своими природными богатствами, но и археологическими памятниками. Поэтому археологические исследования здесь важны с точки зрения их популяризации.

Конкурс на замещение вакансий

Требуются литературоведы, филологи, исследователи

Национальный музей азербайджанской литературы имени Низами Гянджеви НАНА объявляет конкурс на замещение следующих вакансий: в отдел "Исследование и представление древней и средневековой азербайджанской литературы" - старший научный сотрудник - 1 место, исследователь - 1 место.

В отдел "Охрана экспозиции, объяснение и обеспечение звукового сопровождения" - старший научный сотрудник - 1 место.

В конкурсе могут принять участие доктора философии по филологии. Документы необходимо подать в течение 1 (одного) месяца со дня публикации объявления в соответствии с требованиями конкурса.

Адрес: AZ 1001, Баку, улица Истиглалийат, 53, Национальный музей азербайджанской литературы НАНА. Телефон - (+994 12) 492 61 37.

Редакционная коллегия:

Раим Мехтиева, Иса Габиббеги, Ибрагим Гулиев, Тофик Нагиев, Дильгам Тагиев, Наргиз Пашаева, Ирада Гусейнова, Расим Алигулиев, Аминага Садыгов, Исмаил Гаджиев, Фуад Алиев

Главный редактор: Агагусейн Шукюрлов

Адрес: Баку, AZ 1001, ул.Истиглалийат, 30, Президиум НАНА

e-mail: elm.nauka.gazet@gmail.com

Газета набирается в редакции и печатается в издательстве "Азербайджан". Мнение авторов может не совпадать с мнением редакции.

Заказ: 2157

Тираж: 2000